

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОРЕНЮК АНАСТАСІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 343.915: 343.911

**ДИСЕРТАЦІЯ
ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ
У ЗАПОБІГАННІ РЕЦИДИВНИМ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ В
УКРАЇНІ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А. А. Коренюк**

Науковий керівник **Расюк Едуард Вікторович,**

кандидат юридичних наук, доцент

Київ–2019

АНОТАЦІЯ

Коренюк А.А. Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація присвячена комплексному науковому дослідженню соціально-правових та організаційних засад взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.

Актуальність наукового дослідження полягає у тому, що хоча в Україні останнім часом і спостерігаються тенденції до зниження вчинення неповнолітніми повторних злочинів, проте, насправді, статистичні дані правоохоронних органів не відповідають фактичній картині і реальним масштабам рецидивної злочинності неповнолітніх. Суспільно небезпечні наслідки рецидивної злочинності неповнолітніх потребують розробки та застосування нових ефективних психолого-педагогічних, соціально-економічних і правових заходів з метою зниження рівня злочинності неповнолітніх взагалі і рецидиву злочинів неповнолітніх зокрема. У зв'язку з цим, дана категорія злочинців потребує підвищеної уваги, систематичного контролю і нагляду з боку не лише персоналу органів і установ кримінально-виконавчої системи, а й суду, національної поліції України, громадських, благодійних та релігійних організацій з метою організації взаємодії у профілактиці рецидивної злочинності неповнолітніх.

Із наукових джерел встановлено, що найбільш прогресивною та ефективною формою впливу на неповнолітніх злочинців, яка дозволяє уникнути кримінальної субкультури місць позбавлення волі і не ізолює особу від суспільства, що є важливим для збереження соціальних зв'язків у

суспільстві, та ґрунтується на правильному поєднанні фізичного, професійного, освітнього, психологічного, соціального та релігійного виховання є пробація.

З'ясовано, що пробація, як форма впливу на злочинця з метою його перевиховання в умовах, коли його свобода не обмежена, має свою історію та загальні і специфічні закономірності виникнення та розвитку. Зокрема, існуючі у світі концепції пробації були створені в процесі тривалих пошуків світовим міжнародним співтовариством оптимальної мети застосування покарання до неповнолітніх, підґрунтям для яких стали прогресивні ідеї мислителів попередніх епох про покарання як засобу виправлення злочинця.

На основі аналізу наукових положень і норм права, з'ясовано, що ключовим завданням уповноважених органів з питань пробації є профілактика вчинення повторних злочинів, зокрема серед неповнолітніх. Проте, незважаючи на позитивні результати діяльності такого відносно молодого інституту в Україні, існує потреба покращення ефективності його роботи. Унаслідок вивчення зарубіжного досвіду щодо застосування пробації до неповнолітніх встановлено, що ефективність роботи служби пробації у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх пов'язана із взаємодією із різними державними та недержавними формуваннями, зокрема громадськими, благодійними і релігійними організаціями. Зокрема, релігія займає одне із провідних місць у житті віруючих людей, а Церква найчастіше приймає участь у роботі із засудженими у місцях позбавлення волі.

За результатами вивчення сучасної практики взаємодії релігійних організацій з уповноваженими органами з питань пробації, констатуємо, що ініціативи з боку релігійних організацій у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх затребувані сучасним суспільством. Більш того, простежується взаємний інтерес уповноважених органів з питань пробації, з одного боку, і релігійних організацій, з іншого, - до спільного співробітництва у вирішенні даної проблеми. При цьому прагнення релігійних організацій до боротьби зі злочинністю обумовлено самою соціальною природою релігії.

Узагальнивши результати позитивного досвіду здійснення

душпастирської опіки в установах виконання покарань, аргументовано доцільність законодавчого закріплення релігійної діяльності пов'язаної з пробацією.

Удосконалено та виділено основні форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями з метою запобігання вчинення неповнолітніми повторних кримінальних правопорушень.

Запропоновано напрями вдосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій у сфері боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх, яке має відбуватися на трьох рівнях: державному, громадському та особистісному.

Грунтуючись на емпіричній базі дослідження, зокрема на результатах анкетування, та враховуючи інформацію, отриману з ухвал слідчих суддів, статистичних матеріалів Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України, а також різнобічний іноземний досвід, сформульовано рекомендації:

- щодо внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України шляхом доповнення статтею 128-2;

- щодо розробки та затвердження Порядку про взаємодію уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями, який би визначав алгоритм співпраці органів пробації з релігійними організаціями у реалізації ключового завдання органів пробації – запобігання рецидивній злочинності;

- у разі затвердження вказаного вище порядку необхідно внести зміни до Закону України «Про пробацію», зокрема доповнити статтю 21 частиною 2 такого змісту: «Взаємодія органу пробації з релігійними організаціями здійснюється відповідно до цього Закону та Порядку про взаємодію уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями»;

- щодо доповнення статті 2 Закону України «Про пробацію» запропонованим авторським визначенням терміну «ювенальна пробація»;

- щодо доповнення положень Закону України «Про пробацію» статтею 11-1, яка б регулювала застосування четвертого виду пробації –

постпенітенціарної пробації, яка полягає у здійсненні органами пробації тимчасових заходів спостереження та нагляду за поведінкою осіб, у тому числі неповнолітніми, які мають високий рівень ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень, терміном до дванадцяти місяців після зняття їх з обліку в уповноважених органах з питань пробації та звільнення з місць позбавлення волі. Такий нагляд полягав би у відвідуванні працівниками органу пробації особи за місцем проживання, навчання та роботи на протязі запропонованого нами вище терміну з метою забезпечення безпеки суспільства шляхом запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Ключові слова: злочинність неповнолітніх, рецидивна злочинність, органи пробації, релігійні організації, взаємодія, запобігання злочинності, постпенітенціарна пробація, ювенальна пробація.

SUMMARY

Korenyuk A.A. Interaction of bodies of a probation with the religious organizations in prevention recurring crimes of minors in Ukraine. - Qualification scientific work as the manuscript.

The thesis for a degree of Candidate of Law Sciences in the specialty 12.00.08 «Criminal law and criminology; the criminal and executive law». – iNational academy of internal affairs, Kiev, 2019.

The dissertation is devoted to the complex scientific research of socio-legal and organizational principles of interaction of probation bodies with religious organizations in the field of preventing recidivism of juvenile delinquents in Ukraine.

The relevance of the scientific study is that in Ukraine over the past six years there has been a tendency towards reducing the commission of juvenile recidivism, but the specifics of such a socially negative phenomenon as recidivism of juvenile delinquents the real scale of the problem.

The socially dangerous consequences of juvenile recidivism require the development and application of new effective psycho-pedagogical, socio-economic and legal measures to reduce the juvenile crime in general and the recidivism of juvenile delinquencies in particular. In this regard, this category of criminals needs increased attention, systematic control and supervision by not only personnel of the bodies and institutions of the criminal-executive system, but also the court, the national police of Ukraine, public, charitable and religious organizations with the aim of organizing the interaction in prevention of recidivism of juvenile delinquency.

It has been established from scientific sources that the most progressive and effective form of influence on juvenile offenders, which avoids the criminal subculture of places of deprivation of liberty and does not isolate a person from society, which is important for the preservation of social ties in society, and is based on the correct combination of physical, professional, educational, psychological, social and religious education is a probation.

It has been found out that probation, as a form of influence on a criminal with

the purpose of his re-education in conditions where his freedom is not limited, has its own history and general and specific patterns of origin and development. In particular, the existing concept of probation in the world was created in the process of long-term searches by the international community for the optimal use of punishment for minors, the basis of which were the progressive ideas of thinkers of the previous eras of punishment as a means of correction of the perpetrator. On the basis of the analysis of scientific regulations and norms of law, it became clear that the key task of the authorized agencies on probation is prevention of repeat offenses, in particular among minors. However, despite the positive results of such a relatively young institution in Ukraine, there is a need to improve the efficiency of its work. As a result of the study of foreign experience regarding the application of probation to minors, it has been established that the effectiveness of the probation service in preventing recidivism of minors is associated with interaction with various state and non-state formations, in particular community, charitable and religious organizations. In particular, religion is one of the leading places in the lives of believers, and the Church most often takes part in working with convicts in places of deprivation of liberty.

As a result of the study of the current practice of the interaction of religious organizations with the competent authorities on probation, we note that the initiatives of religious organizations in the field of preventing recidivism of juvenile offenders are in demand by modern society. Moreover, the mutual interest of the authorized bodies on probation, on the one hand, and religious organizations, on the other hand, on mutual cooperation in solving this problem is traced. Moreover, the desire of religious organizations to fight crime is due to the very social nature of religion.

Summarizing the results of the positive experience of pastoral care in penitentiary institutions, the expediency of the legislative consolidation of religious activity related to probation is substantiated.

The basic forms of interaction of probation bodies with religious organizations have been improved and highlighted with the aim of preventing the commission of repeated criminal offenses by minors.

Areas of improvement of practical activity of probation bodies and religious

organizations in the field of combating juvenile recidivism are proposed, which should take place at three levels: state, public and personal.

Based on the empirical basis of the study, in particular on the results of the questionnaire, and taking into account the information received from the decisions of the investigators, the statistical materials of the General Prosecutor's Office of Ukraine, the Supreme Court of Ukraine, the State Judicial Administration of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine, as well as a comprehensive foreign experience, formulate recommendations: on amendments to articles 128 and 128-1 of the Criminal-executive code of Ukraine, in terms of norms and norms of probation bodies; regarding the elaboration and approval of the Procedure for the Interaction of Authorized Authorities for Probation with Religious Organizations, which would determine the algorithm of cooperation of probation bodies with religious organizations; in case of approval of the above-mentioned order, amendments to the Law of Ukraine «On Probation» should be amended, in particular, to add to Article 21, part 2, the following content: «The interrogation of the probation body with religious organizations is carried out in accordance with this Law and the Procedure for the Interaction of the Authorized Bodies on Probation with the Religious organizations; to add to Article 2 of the Law of Ukraine «On Probation» the proposed definition of the term «juvenile probation»; on supplementing the provisions of the Law of Ukraine «On Probation», Article 12-1, which would regulate the use of the fourth type of probation - post-penitentiary probation, which consists in the control of persons, including minors, during the nine months after their removal from the accounts at the authorized probation bodies. Such supervision and control would be to visit the person at the place of residence, study and work during the period proposed by us.

Keywords: juvenile delinquency, recurrent crime, probation bodies, religious organizations, interaction, crime prevention, post-penitentiary probation, juvenile probation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Коренюк А. А., Палій М. В. Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 277–280.

2. Коренюк А. А. Зарубіжний досвід співпраці органів пробації з релігійними організаціями у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх. *Міжнародний юридичний вісник*. 2016. № 1(3). С. 167–172.

3. Коренюк А. А. Становление и развитие пробации как системы средств предупреждения преступности несовершеннолетних. *Leges si viata*. 2017. № 12/2. С. 92–95.

4. Коренюк А. А. Рецидивна злочинність неповнолітніх в Україні: сучасний стан та попередження. *Публічне право*. 2018. № 2 (30). С. 233–237.

5. Коренюк А. А. Шляхи вдосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2018. № 2. С. 26–30.

6. Коренюк А. А. Орган пробації як суб'єкт запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Публічне право*. 2018. № 3(31). С. 31–40.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Коренюк А. А. Особливості релігійної профілактики рецидивної злочинності неповнолітніх. *Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Ірпінь, 1 берез. 2018 р.)*. Ірпінь, 2018. С. 237–240.

8. Коренюк А. А. Пробація як система заходів зниження рівня рецидивної злочинності неповнолітніх: *Кримінологічна теорія і практика:*

досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: зб. матеріалів кругл. столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 186–188.

9. Коренюк А. А. Основні форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 30 листоп. 2018 р.). Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 138–141.

10. Коренюк А. А. Питання підвищення ефективності взаємодії органів пробації з релігійними організаціями в запобіганні рецидиву неповнолітніх: *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: зб. матеріалів кругл. столу* (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 289–291.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ЗАПОБІГАННІ РЕЦИДИВНИМ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ.....	25
1.1. Стан дослідження взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.....	25
1.2 Витоки становлення та розвитку взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх.....	36
1.3 Правова природа взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.....	56
1.4 Зарубіжний досвід взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх та можливості його імплементації у вітчизняне законодавство	74
Висновки до розділу 1	91
РОЗДІЛ 2 ЗАСАДИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ЗАПОБІГАННІ РЕЦИДИВНИМ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ.....	93
2.1. Сучасний стан та тенденції рецидивних злочинів неповнолітніх в Україні.....	93
2.2. Орган пробації як суб'єкт запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.....	121
2.3. Основні форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.....	142
Висновки до розділу 2	157

РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ЗАПОБІГАННІ РЕЦИДИВНИМ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ	160
3.1. Шляхи вдосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні	160
3.2. Перспективи розвитку та шляхи підвищення ефективності взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.....	177
Висновки до розділу 3	195
ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ.....	232

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДУ «Центр пробації» – Державна установа «Центр пробації»

КВІ – Кримінально-виконавча інспекція

МЮУ – Міністерство юстиції України

ДСА – Державна судова адміністрація України

США – Сполучені Штати Америки

КМУ – Кабінет Міністрів України

ВБО «Конвіктус Україна» – Всеукраїнська благодійна організація
«Конвіктус Україна»

ДКВС – Державна кримінально-виконавча служба

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України

КК України – Кримінальний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Злочинність неповнолітніх визначається як одна з найактуальніших кримінологічних проблем, що відображає не лише основні тенденції злочинних проявів у державі, а й виступає індикатором морального здоров'я суспільства й дає змогу спрогнозувати загальні перспективи і розвиток злочинності в майбутньому. Рецидивна злочинність неповнолітніх доволі специфічна: з одного боку, вона відноситься до дитячої делінквентності, а з іншого, переростає у злочинність молоді та загальнокримінальну злочинність.

Рецидивна злочинність неповнолітніх тісно пов'язана з віковими межами (з 14 до 18 років). Однак згідно з законодавством України повну відповідальність за свої вчинки несе повнолітня людина, яка набуває додаткових прав й зобов'язань. Повнолітньою в Україні вважається людина з 18 років, а до досягнення цього віку – дитиною. У ст. 6 Сімейного кодексу України передбачено, що малолітньою є дитина віком до 14 років, а неповнолітньою – у віці від 14 до 18 років.

За даними Державної служби статистики України чисельність неповнолітнього населення в державі зменшується. Так, станом на 2013 рік вона становила 1 369,8 тисяч осіб, 2014 рік – 1 299,2, 2015 рік – 1 165,5, 2016 рік – 1 119,7, 2017 рік – 1 080, 2018 рік – 1 078,8¹. Відповідно й кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, теж зменшується з 8 781 (2013 року) до 4 750 (2018 року). При цьому частка неповнолітніх злочинців також зменшилась, зокрема у 2013 році було засуджено 5 911 неповнолітніх осіб, у 2014 – 4 875, у 2015 – 4 589, у 2016 – 3 474, у 2017 – 3 088 та у 2018 – 2 798². Водночас зі зниженням питомої ваги злочинності неповнолітніх тенденції рецидивних злочинів неповнолітніх

¹ Розподіл постійного населення за окремими віковими групами у період 2013–2018 роки. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst20191.html?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo.

залишаються стабільно високими й практично відображають стрічку рецидиву дорослих, за виключенням різкого зменшення у 2018 році, зокрема у 2013 році питома вага рецидиву злочинів неповнолітніх становила 30,7%, у 2014 – 29,5%, у 2015 – 24,6%, у 2016 – 23,9%, у 2017 – 21,6%, у 2018 – 16%. Крім того, підвищену суспільну небезпеку рецидиву неповнолітніх надає латентність, яка у 3-4 рази більша ніж офіційні показники, а також частка тяжких й особливо тяжких злочинів, що коливається щорічно від 51 до 69%³.

У зв'язку з наведеним, суспільно небезпечні прояви та наслідки рецидивної злочинності неповнолітніх потребують розроблення та застосування нових ефективних засобів запобігання цим злочинам, адже існуючі показали свою неадекватність. Гуманізація покарань та створення інституту пробації в Україні у співпраці з релігійними організаціями мусять забезпечити позитивні результати запобігання рецидиву серед неповнолітніх.

Серед вітчизняних і зарубіжних учених, які свого часу вивчали окремі питання запобігання злочинності неповнолітніх, зокрема роль органів пробації та релігійних організацій у цій діяльності, можна відзначити: Г. А. Аванесова, Ю. М. Антоняна, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, І. Г. Богатирьова, В. В. Голіну, Б. М. Головкина, Н. В. Буруковську, Н. М. Градецьку, І. М. Даньшина, О. М. Джужу, А. І. Долгову, В. М. Дрьоміна, В. П. Ємельянова, А. Є. Жалінського, В. І. Женунтія, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, К. Є. Ігошева, Т. Л. Кальченко, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецову, І. Г. Куца, О. О. Книженко, О. Г. Колба, Н. М. Крестовську, В. В. Лунєєва, І. М. Михайлову, Г. М. Мінковського, Г. Г. Мошака, М. В. Палія, Е. В. Расюка, О. Б. Сахарову, В. Я. Тація, А. П. Тузова, В. О. Тулякова, В. І. Шакуна, О. М. Яковлєва, Н. В. Яницьку, А. О. Ярового, Д. В. Ягунова, І. С. Яковець, О. Б. Янчука та інших.

Значну увагу проблемі створення ефективної системи запобігання рецидивній злочинності, зокрема й неповнолітніх, присвятила

³ Результати опитування Інституту Горшеніна щодо стану злочинності в Україні. Обозреватель. URL: <https://www.obozrevatel.com/news/ukraintsi-vvazhayut-scho-zlochinnist-v-ukraini-zrosla-opituvannya.htm>.

В. С. Батиргарєєва у докторській дисертації на тему: «Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні» (2010 рік). Участь інституту пробації у сфері виконання кримінальних покарань розкривала О. І. Богатирьова у своїй докторській дисертації на тему: «Пробація в Україні: гуманізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань» (2014 рік). Також Л. І. Олефір у своїй кандидатській дисертації на тему: «Кримінально-виконавчі засади застосування пробації в Україні» (2018 рік) висвітлила теоретично-прикладні засади діяльності уповноваженого органу з питань пробації в Україні.

Однак проблемі взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні не приділено достатньої уваги у працях кримінологів, а низка питань формування теоретичної та практичної бази для забезпечення такої взаємодії задля ефективного запобігання рецидиву злочинів неповнолітніх залишилася взагалі поза увагою науковців. Усі ці обставини й визначили актуальність теми дослідження та потребу посилення ефективності запобігання рецидиву злочинів неповнолітніх в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дослідження ґрунтується на положеннях Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015; Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016; Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027-р; Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, схваленої Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011, Пріоритетних напрямках розвитку правової науки на 2016–

2020 роки, затверджених 3 березня 2016 року на загальних зборах Національної академії правових наук України; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 роки, Координаційному плані наукових досліджень з проблем віктимології; Пріоритетних напрямках наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 22 грудня 2015 року (протокол № 7) та включена до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 857, 2015 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є формування теоретичних засад та науково обґрунтованих рекомендацій щодо взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні та їх застосування у практичній діяльності.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі *завдання*:

- з’ясувати стан наукового розроблення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні;
- розкрити витоки становлення та розвитку взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх;
- визначити правову природу взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні;
- розглянути зарубіжний досвід співпраці органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх;
- розкрити сучасний стан та тенденції рецидивних злочинів неповнолітніх в Україні;
- охарактеризувати орган пробації як суб’єкт запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні;

- виокремити основні форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні;

- визначити шляхи вдосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні;

- запропонувати перспективи розвитку та шляхи підвищення ефективності взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.

Предметом дослідження є взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціально наукових методів і підходів, що забезпечили об'єктивний аналіз досліджуваного предмета. З урахуванням специфіки теми, мети і задач дослідження використовувалися такі методи: *діалектичний* метод (дозволив розглянути всі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість та сприяти розумінню об'єкта дослідження в частині поєднання потреб наукових досліджень і практики взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні – розділи 1–3); *історико-правовий* метод (надав можливість дослідити стан наукового розроблення проблеми та її методологічні засади і визначити генезис становлення та розвитку взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні – підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий* метод (використаний при дослідженні окремих положень зарубіжного досвіду взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні – підрозділ 1.4); *формально-юридичний* метод (застосований при визначенні поняття рецидивної

злочинності – підрозділ 2.3); *системно-структурний і функціональний* методи (дозволили розглянути правове регулювання взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні – підрозділи 1.3, 2.2, 2.3); *статистичний* метод (використаний для підтвердження отриманих теоретичних висновків даними аналізу офіційної статистики – підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *соціологічний* метод (використаний під час вивчення архівних кримінальних проваджень (справ), узагальненні результатів анкетування співробітників підрозділів пробації та секторів ювенальної пробації, співробітників виховних колоній України та неповнолітніх засуджених – підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1), *логіко-юридичний* метод (надав можливість сформулювати пропозиції щодо вдосконалення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні – підрозділ 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 90 неповнолітніх засуджених, які перебувають у виховних колоніях України (Державна установа «Ковельська виховна колонія», Державна установа «Курязька виховна колонія ім. А.С. Макаренка»), 21 співробітника виховних колоній України (Державна установа «Ковельська виховна колонія», Державна установа «Курязька виховна колонія ім. А.С. Макаренка»), а також 100 співробітників підрозділів пробації та 28 – секторів ювенальної пробації України у таких областях як Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Харківська, та м. Києві, статистичні дані Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України та Міністерства юстиції України, офіційні дані Єдиного державного реєстру судових рішень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним кримінологічним дослідженням взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні, в якому запропоновано шляхи

удосконалення запобігання їм, сформульовано та обґрунтовано низку положень та висновків, нових у концептуальному плані та важливих для кримінологічної науки, а також правозастосовної практики, зокрема:

вперше:

– сформульовано авторське визначення «ювенальна пробація» – це комплекс наглядових та соціально-виховних заходів щодо осіб віком від 14 до 18 років, засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та звільнених від відбування покарання з випробуванням, які застосовуються з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх, спрямованих на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків, забезпечення суду інформацією, що характеризує неповнолітнього обвинуваченого, а також застосування адміністративних стягнень;

– надано кримінологічний портрет сучасного неповнолітнього рецидивного злочинця – це особа 17 років (89%), працює (45,2%) або навчається (33,5%), вихованець повноцінної родини (76,3%), неодружений (93%), житель міста або селища міського типу (77,8%); вчиняє злочини у групі (45%), невеликої та середньої тяжкості (92%), зокрема корисливого і корисливо-наси́льницького спрямування (у середньому 60%) у переважній більшості крадіжки – 68% та грабежі – 12,2%, з нечітко вираженим умислом (70%); середнього рівня інтелекту (74%), небагатим життєвим досвідом, що поєднується з обмеженістю поглядів і примітивністю дозвільно-культурних потреб (90%), неадекватною самооцінкою (78% завищеною або навпаки), емоційно нестійкий (78%), легковажний (67%), невпевнений або зі страхом перед труднощами (42%), низьким рівнем емоційного інтелекту (35%), не здатний до співчуття (33%), енергійний, цілеспрямований й упертий (86%), низьким самоконтролем (90%);

– розроблено Порядок про взаємодію уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями, який визначає механізм взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями, під час здійснення ними комплексу заходів щодо соціально-виховної роботи та нагляду за засудженими до покарань та особливості здійснення релігійної діяльності, пов’язаної з пробацією щодо неповнолітніх;

– аргументовано потребу доповнення Кримінально-виконавчого кодексу України статтею 128-2 «Душпастирська опіка суб’єктів пробації, богослужіння і релігійні обряди в органах пробації» та Закону України «Про пробацію» статтею 11-1 «Постпенітенціарна пробація»;

удосконалено:

– кримінологічну характеристику рецидивних злочинів неповнолітніх з такими характерними ознаками: рецидив неповнолітніх зменшується, хоч й залишається високим; коефіцієнти інтенсивності і судимості рецидиву неповнолітніх демонструють поступове зниження протягом усього періоду; структурні зрушення показують зниження питомої ваги злочинності неповнолітніх, а рецидивні злочини неповнолітніх характеризуються стабільно високим рівнем й практично відображають тенденції рецидиву дорослих, за виключенням різкого зменшення у 2018 році; структура рецидивної злочинності неповнолітніх має певні особливості, зокрема переважають злочини корисливого та корисливо-насильницького спрямування (у середньому 60%); висока частка тяжких злочинів у рецидивній злочинності неповнолітніх (перевищує 65%); більшість таких злочинів (77,8%) вчиняється у містах та селищах міського типу; високий рівень латентності у 3–4 рази перевищує офіційно зареєстрований; на тлі прогнозу зменшення злочинності неповнолітніх відбувається прогнозоване зменшення рецидивної злочинності неповнолітніх (у найближчі 2 роки);

– досудовий вид пробації, зокрема у частині підготовки досудової доповіді щодо неповнолітнього, яка містить результати незалежного соціального дослідження обвинуваченого, зокрема: розширити терміни на

підготовку досудової доповіді, яка має бути інформативно повною; прибрати перешкоди щодо залучення персоналу органів пробації до кримінального процесу, що створюються деякими суддями; залучати волонтерів та громадські, благодійні, релігійні організації для інформативної допомоги у підготовці досудової доповіді, зокрема й тієї, яка характеризує неповнолітнього обвинуваченого;

- форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні;

дістало подальший розвиток:

- стан дослідження взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні, у результаті чого було виокремлено чотири напрями дослідження проблеми;

- періодизація становлення і розвитку взаємодії інституту пробації з релігійними організаціями на території України залежно від її законодавчого закріплення;

- кримінологічна ситуація щодо кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми в Україні, зокрема й рецидивних, де виділено декілька періодів: I-й (1990–1995 роки) – зростання злочинів за участі неповнолітніх; II-й (1996–2003 роки) – поступового зниження злочинів неповнолітніх; III-й (2004–2012 роки) – стрімке зниження кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми; IV-й (2013–2018 роки) – швидке падіння кількості зареєстрованих правопорушень, вчинених неповнолітніми;

- шляхи удосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій у боротьбі із рецидивною злочинністю неповнолітніх, що мають реалізовуватись на трьох рівнях: державному, громадському та особистісному.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у:

законотворчій діяльності – шляхом удосконалення правових підстав реалізації взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні

рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні (лист народного депутата України від 6 лютого 2019 року);

практичній діяльності – при удосконаленні взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні (акт філії Державної установи «Центр пробації» у м. Києві та Київській області від 11 січня 2019 року).

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, а також під час проведення різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників органів з питань пробації (акти Національного університету державної фіскальної служби України від 24 травня 2018 року; Державного науково-дослідного інституту МВС України від 17 квітня 2019 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У статті «Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх», підготовленій спільно з М. В. Палієм, автором визначено проблеми правового регулювання взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні (особистий внесок автора – 50%).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ. Результати дослідження були оприлюднені та доповідались на чотирьох міжнародних науково-практичних конференціях та круглих столах: «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування» (м. Ірпінь, 1 березня 2018 року); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх

вирішення (м. Київ, 21 квітня 2018 року); «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави», (м. Харків, 30 листопада 2018 року); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», (м. Київ, 22 березня 2019 року).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 10 наукових публікаціях, з яких 5 статей – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна у зарубіжному юридичному виданні (Республіка Молдова), чотири у збірниках тез наукових доповідей, що оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях і під час проведення круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (226 найменувань на 27 сторінках) і одинадцяти додатків на 31 сторінці. Повний обсяг дисертації становить 263 сторінки, обсяг основного тексту дисертації – 192 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ЗАПОБІГАННІ РЕЦИДИВНИМ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

1.1. Стан дослідження взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні

Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями зумовлена нагальною потребою впровадження нових ефективних напрямів боротьби з рецидивною злочинністю неповнолітніх. При цьому необхідно визначити оптимальні форми та напрями взаємодії пробаційної та релігійної діяльності з метою боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх в Україні, а також допустимі межі релігійного втручання у виконання функцій органами пробації.

Варто зазначити, що дослідження вищезазначеного питання у вітчизняних кримінологічній, кримінально-правовій та кримінально-виконавчій науках раніше не здійснювалося.

Проведений під час дослідження аналіз робіт, присвячених окремим проблемам взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні, дозволив виокремити чотири напрями дослідження проблеми, зокрема:

— окремі питання діяльності органів пробації вивчалися у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених-кримінологів: Є. Ю. Бараша, О. В. Беци, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Н. В. Буруковської, В. В. Голіни, О. М. Джузи, А. О. Джузи, В. М. Дрьоміна, А. В. Кирилюка, В. А. Кирилюк, О. О. Книженко, О. Г. Колба, М. О. Колесник, Н. М. Крестовської, О. М. Литвинова, І. М. Микитась, І. М. Михайлової, М. С. Пузирьова, С. Я. Фаренюка, Д. В. Ягунова, І. С. Яковець, О. Б. Янчука та інших;

– роль релігійних організацій у запобіганні злочинності неповнолітніх були предметом дослідження у працях таких науковців: А. О. Кислого., В. І. Ковалець, Д. В. Миронович, М. В. Палія, В. Ф. Піддубної, С. р. Продивус, В. В. Проскури, О. С. Турчиної, О. О. Шкути та інших.

– на дисертаційному рівні окремі питання запобігання злочинності неповнолітніх досліджувалися в аспекті педагогічних наук: П. В. Вівчар (Особливості морального виховання неповнолітніх засуджених у виховно-трудових колоніях, 1999), В. В. Коваль (Соціалізація неповнолітніх у пенітенціарних основах, 2010), І. І. Парфанович (Організаційно-педагогічні засади виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми, 2002); в аспекті психологічних наук – Н. В. Гресою (Психологічні чинники усвідомлення вини неповнолітніми злочинцями, 2008), О. М. Павлик (Особливості мотиваційної сфери неповнолітніх правопорушників, 2005); в аспекті юридичних наук – Ю. А. Абросімовою (Злочинність неповнолітніх та запобігання їй на регіональному рівні, 2009), І. В. Баклан (Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюються неповнолітніми, 2007), р. І. Благутою (Психологічні засади профілактики делінквентності неповнолітніх, 2006), О. І. Бугерою (Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх, 2006), В. М. Бурдіним (Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні, 2002), І. П. Васильківською (Кримінологічні аспекти сімейного виховання, 2001), Є. М. Вечеровою (Некаральний кримінально-правовий вплив на неповнолітніх в Україні (кримінологічні засади), 2010), Д. Л. Виговським (Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх, 2006), С. Ф. Денисовим (Злочинність кримінально активної частини молоді та її запобігання в Україні, 2011), Т. І. Дмитришиною (Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи, 2016), Т. Л. Кальченко (Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами, 2004), А. О. Клевцовим (Звільнення від відбування покарання з випробуванням

неповнолітніх за кримінальним законодавством України, 2008), М. М. Корчовим (Кримінологічні проблеми боротьби зі зґвалтуваннями, вчинюваними неповнолітніми, 2000), Н. М. Крестовською (Ювенальне право України: генезис та сучасний стан, 2008), І.М. Михайловою (Ювенальна юстиція в системі запобігання злочинам неповнолітніх, 2015), Л.І. Олефір, (Кримінально-виконавчі засади застосування пробації в Україні, 2018), Н. М. Пісоцькою (Рецидивна злочинність молоді та її попередження, 2001), С. Г. Поволоцькою (Діяльність органів внутрішніх справ по профілактиці правопорушень серед неповнолітніх (адміністративно-управлінське дослідження, 2005), Т. І. Пономарьовою (Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в Україні та Польщі: порівняльний аналіз, 2016), О. О. Севериним (Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі, 2009), В. В. Стадніком (Виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх, 2018), О. С. Стеблинською (Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння, 2008), Н. Б. Хлистовою (Заохочення суспільно корисної мотивації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти, 2008), П. В. Хряпінським (Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми, 2010), Н. В. Яницькою (Групово корисливо-насиленницька злочинність молоді та її попередження, 2000).

Також вітчизняній науковій літературі відомі докторські дисертації, в яких досліджувалися окремі аспекти діяльності органів пробації, запобігання рецидивній злочинності неповнолітніх та співпраця релігійних організацій з пенітенціарними установами з метою виправлення та ресоціалізації засуджених, зокрема В. С. Батиргарєвої (Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні, 2010), О. І. Богатирьової (Пробація в Україні: гуманізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, 2014), О. О. Шкути (Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України, 2018).

З цього приводу також зазначимо, що Т. Л. Кальченко у своєму науковому дослідженні стверджує, що серед суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх особливе місце належить органам внутрішніх справ, які не тільки самі здійснюють спеціальні попереджувальні заходи, а й забезпечують проведення таких заходів іншими спеціальними органами та установами, створюють для цієї діяльності сприятливі умови та використовують їх можливості. При цьому науковець вказує, що саме у сфері протидії злочинності якнайповніше розкриваються загальносоціальні та спеціально-кримінологічні функції суб'єктів попередження злочинності неповнолітніх [4, с.14].

Поряд з цим, однією з фундаментальних робіт з протидії злочинності є підручник за загальною редакцією О. М. Джужи «Профілактика злочинів». У посібнику акцентується увага на тому, що сфера профілактики злочинів є надзвичайно широкою. Сьогодні вона не може залишатися полем діяльності тільки правоохоронних органів. У ній повинні брати участь усі державні органи, громадські формування і громадяни держави [5].

Варто підкреслити, що концептуальні підходи до визначення рецидиву злочинів у вітчизняному кримінальному законодавстві заклала В. С. Батиргарєєва. Науковець проаналізувала проблеми соціальної оцінки суспільної небезпечності рецидивної злочинності і дослідила структуру сучасного рецидиву злочинів у злочинній «кар'єрі» злочинців-рецидивістів. У своїй праці, що присвячена саме дослідженню питання кримінологічного запобігання рецидивній злочинності, В. С. Батиргарєєва зазначає, що структура сучасного рецидивізму, по-перше, зазнала значних змін, а по-друге, ізоморфна структурі всієї злочинності за основними критеріями кримінологічних значущих груп злочинів. Крім того, відзначає погіршення кількісно-якісних характеристик рецидивної злочинності жінок і неповнолітніх [6].

Крім цього, значну увагу В. С. Батиргарєєва приділила численним питанням створення ефективної системи попередження даного виду злочинів, визначення місця і ролі загально і спеціально-кримінологічних заходів у

структурі державної політики протидії рецидивної злочинності, можливостям соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та ін.

Нам імпонує думка вченого про те, що найоптимальнішою стратегією боротьби з рецидивною злочинністю є попередження злочинності первинної і, в крайньому випадку, активна допомога в соціальній адаптації після засудження особи в перший раз, оскільки вже друге засудження (особливо до позбавлення волі) можна розцінювати як критичний момент у злочинній «кар'єрі» рецидивіста. Оскільки після засудження вдруге, годі й сподіватися на безповоротне повернення людини до законослухняного способу життя, то розробляючи систему запобіжних заходів, суспільству не доводиться розраховувати на виправлення більшості рецидивістів. Адже більшість з них непоправні і їх кримінальна активність припиняється тільки з їх смертю. Однак суспільство, намагаючись допомогти колишнім засудженим, не повинно економити на допомозі і виключати можливість успішного повернення до правослухняного способу життя навіть незначної частини рецидивістів [6].

Повністю підтримуючи В. С. Батиргарєєву хочемо підтвердити, що у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх суспільство й держава мають залучити максимальні ресурси й забезпечити успішне повернення до правослухняного способу життя неповнолітніх-рецидивістів, які найлегше піддаються виправленню, ресоціалізації й соціальній адаптації, зокрема, активними суб'єктами-учасниками такої системи мають виступати органи пробації, що плідно взаємодіють з релігійними організаціями.

Своєю чергою, Ю. А. Абросімова вказує, що високий рівень злочинності неповнолітніх свідчить про неналежну організацію запобіжної роботи. При цьому автор наголошує, що в сучасній Україні постала нагальна потреба створення системи попередження на нових засадах, розбудови з цією метою відповідної законодавчої бази та якнайширшого залучення громадськості до цієї діяльності. Крім того, Ю. А. Абросімова звертає увагу, що за таких умов нового змісту набуває запобіжна діяльність спеціальних органів та установ, виникають і поширюються нові форми й методи запобігання злочинності

неповнолітніх, що потребують відповідно нового наукового осмислення [7, с. 8].

Ми погоджуємося з думкою науковця, що підвищення ефективності заходів запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх – одна з найактуальніших проблем у кримінологічній науці та правозастосовчій практиці.

Своєю чергою, Україна як і вся світова спільнота, стурбована пошуком нових ефективних і водночас гуманних способів впливу на рецидивну злочинність неповнолітніх. При цьому відносно сталі показники питомої ваги рецидивної злочинності неповнолітніх до впровадження в Україні пробації, доводять, по-перше, про недієвість кримінального покарання у виді позбавлення волі у запобіганні поширенню негативних явищ в спільноті, а по-друге – викликають обґрунтовану потребу розкриття з наукової точки зору цієї проблеми та впровадження в практику найбільш ефективних напрямків, форм, методів для нейтралізації рецидивної злочинності неповнолітніх в Україні.

Водночас позитивними змінами у сфері боротьби зі злочинністю неповнолітніх експерти називають, зокрема, наявність та поширення кращих практик в Україні відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів та сучасних світових тенденцій ювенальної юстиції, практики відновного правосуддя, заходи з розвитку системи пробації та ювенальної юстиції [8, с. 224-229].

Ми погоджуємося із думкою Л.І. Олефір, що світове співтовариство зійшлося на думці про необхідність скорочення сфери застосування покарань у виді позбавлення волі та розширення практики альтернативних видів покарань. Своєю чергою, автор зазначає, що питання створення служби пробації, як сучасної моделі роботи з особами, які вчинили злочин і за вироком суду їм призначено покарання, не пов'язане із позбавленням волі, стало для України нагальною потребою [9, с. 56].

Так, нині в Україні триває активний процес впровадження інституту пробації як одного із найдієвіших суб'єктів в системі запобігання рецидивним

злочинам взагалі та неповнолітніх зокрема, про що свідчать зарубіжний досвід та статистичні дані роботи органів пробації за 2017-2018 роки, які ведуться Міністерством юстиції України та Державною установою «Центр пробації». Вітчизняні науковці протягом тривалого часу досліджували основні аспекти діяльності даного інституту. Переважна більшість дослідників вказує, що пробація включає в себе профілактику злочинності та соціально-психологічну реабілітацію злочинців, які вчинили кримінальне правопорушення, зокрема, це стосується і неповнолітніх осіб.

Зазначимо, що І. М. Михайлова у своїй науковій роботі надає таке визначення поняттю «пробація» (від лат. *probatio*) – «випробування – юридичний термін, що використовується в міжнародному праві для визначення назви й діяльності служби, що історично створювалася для організації роботи з особами, які вчинили кримінальне каране діяння, засудженими, але не позбавленими волі, або звільненими з-під варти» [10, с. 95].

Своєю чергою, Д. В. Ягунов розглядає термін «пробація» як класифікацію таких напрямів:

- 1) концепція соціальної роботи з правопорушниками та іншими соціально-вразливими групами;
- 2) ієрархічна організаційна структура;
- 3) орган державної влади (служба);
- 4) умовне невинесення вироку або як умовне звільнення від покарання з випробуванням;
- 5) специфічний процес виконання альтернативних покарань;
- 6) стан, у якому перебуває злочинець упродовж певного терміну: злочинець (*probationer*) перебуває «на пробації», тобто під пробаційним наглядом (*on probation, under probation supervision*);
- 7) з'єднувальна ланка між кримінальним процесом, виконанням покарань і соціальною роботою [11].

При цьому, на наш погляд, досить повно надано визначення поняття у Законі України «Про пробацію», який розглядає це поняття як систему

наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [12].

Крім того, деякі науковці, досліджуючи зарубіжний досвід діяльності служб пробації, дійшли висновку, що пробація – це не лише механізм реалізації видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а й один із засобів запобігання повторним кримінальним правопорушенням та перевиховання злочинців.

Поряд з цим, В. П. Лютий зазначає, що пробацію як вид кримінального покарання, альтернативного позбавленню волі, вперше було впроваджено у Великобританії на початку ХХ сторіччя. На сьогодні різні її прояви широко використовуються в країнах Західної Європи. Цікавою є думка автора, що пробація передбачає не лише нагляд над засудженим та контроль за дотриманням ним умов звільнення, але й надання правопорушникам комплексної допомоги, спрямованої на подолання чинників, що призвели їх до вчинення злочину [13 с.32].

Ми повністю підтримуємо твердження науковця, що здійснювати нагляд за клієнтами пробації можуть як професіонали – офіцери служби пробації, так і волонтери з оточення правопорушника. При цьому вважаємо, що такий нагляд може здійснюватися у взаємодії органів пробації із волонтерами пробації, якими можуть виступати державні та недержавні організації.

Заслуговує на увагу думка В. М. Дрьоміна, що служба пробації співпрацює з іншими установами з метою перевиховання засуджених та зменшення ризику шкоди. До цих установ належать поліція, соціальні служби, органи охорони здоров'я, спеціальні установи, які спеціалізуються, наприклад, у боротьбі з токсикоманією та алкоголізмом. Автор акцентує увагу на тому, що тісний зв'язок з іншими закладами є необхідним для виконання цього обов'язку та для підвищення ефективності та продуктивності спільної роботи [14, с.12].

Відмітимо, що в Україні до 2017 року функціонував орган з досить

дотичними функціями новоствореному органу пробації, а саме кримінально-виконавча інспекція. Але, все ж таки, кримінально-виконавча інспекція здійснювала переважно контролюючу функцію над поведінкою осіб, звільнених від відбування покарань з випробуванням. При цьому головні аспекти перевиховання злочинця та запобігання вчинення ним повторного кримінального правопорушення, такі як нагляд і соціально-виховна робота у діяльності цих органів були відсутні.

Такої ж думки і вітчизняний науковець О. О. Северин, яка зробила великий внесок у вирішення проблеми запобігання злочинності неповнолітніх. У своєму дисертаційному дослідженні «Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового впливу, не пов'язаних з позбавленням волі» автор звертає увагу на те, що основною відмінністю служби пробації від діючої у нас кримінально-виконавчої інспекції є цілеспрямована соціально-виховна і психологічна робота із засудженими, з широким залученням державних і громадських організацій [15, с.17].

Варто зазначити, що у кримінологічних дослідженнях сформована думка про проблемні аспекти ресоціалізації засуджених неповнолітніх, які перебувають у місцях позбавлення волі та визначено можливі напрями їх подолання. Так, М. Н. Садовнікова у своєму дисертаційному дослідженні «Ресоциализация несовершеннолетних, находящихся в местах лишения свободы» вказує, що роз'єднаність, недостатня професійна підготовка, відсутність системної роботи окремих суб'єктів системи профілактики – органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів, які здійснюють їх соціальний захист, уповноважених органів з питань пробації, виховних колоній, реабілітаційних центрів, органів освіти, центрів психологічної допомоги, соціальних служб, громадськості, потребує змін підходів в організації їх діяльності. При цьому автор наголошує, що досягнення цілей кримінального покарання, передбачених законодавством щодо неповнолітніх не є можливим без впровадження паралельного, цілеспрямованого соціально-виховного та психолого-педагогічного впливу на

неповнолітнього засудженого [16, с.12].

Говорячи про пробацію, як один із ефективних напрямів профілактики рецидивної злочинності, зокрема неповнолітніх, у взаємодії із громадськими організаціями, у тому числі релігійними, неабияке значення для вдосконалення цього напрямку у протидії злочинності відіграє врахування позитивного досвіду соціально-виховної роботи з неповнолітніми у пенітенціарних установах.

Доцільною з цього приводу є думка В. В. Ковалю, який на основі вивчення проблем соціалізації неповнолітніх у пенітенціарних установах встановив, що означений процес нерозривно пов'язаний зі сформованістю правової культури особистості, з розумінням наявних у суспільстві політичних, правових, етичних явищ та засвоєнням приписів правових і моральних норм в якості власних життєвих установок. На основі цього, правове та моральне виховання визначено як стратегічні напрями підготовки неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом [17, с.14].

Підтримуємо думку автора, що для успішної ресоціалізації неповнолітніх засуджених та позитивної їх адаптації у суспільство необхідно сформувати у них моральні якості особистості та відповідний рівень правової культури.

При цьому доцільними є твердження Т. В. Подсухіної, що в контексті загальної економічної кризи спостерігається безповоротний процес падіння моральності. Байдужість людей по відношенню один до одного, відсутність співпереживання, взаємодопомоги стали характерними рисами сучасного суспільства. Також науковець зазначає, що в результаті загального падіння моральних підвалин процвітає і поширюється культура насильства, що, в свою чергу, зумовило помітне збільшення кількості насильницьких злочинів підлітків. Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на твердженні автора, що поступова трансформація духовних цінностей, зростаючий цинізм і прагматизм молодого покоління сприяють поширенню і розвитку в їх середовищі корисливих злочинів [18, с.156]. Таким чином, однією із головних причин злочинності неповнолітніх, зокрема рецидивної, є низький духовний та моральний рівень розвитку підлітків, що, на наш погляд, говорить про

необхідність залучення до роботи з даною категорією осіб різного роду релігійних організацій.

Таку думку підтверджують і вітчизняні та зарубіжні науковці у своїх дослідженнях. Так, О. О. Шкута стверджує, що релігія та освіта відіграють вирішальну роль у формуванні моральної сфери людини. Проаналізувавши різні точки зору, він обґрунтовує, що релігійне виховання здійснюється з єдиною метою – надання духовно-моральної освіти засудженим, закріплення імперативів правопорядку й принципу законності; виправлення осіб, що порушили Закон Божий і, як наслідок, людський [19].

При цьому О. В. Верейкіна у своєму науковому дослідженні зазначає, що релігія пропонує свої орієнтири в особистих і суспільних питаннях, підґрунтям яких є перевірені століттями принципи формування духовно-морального покоління підлітків [20].

Крім того, значний позитивний внесок у дослідженні проблем запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх релігійними організаціями в Україні зробив М. В. Палій. Науковець під релігійною профілактикою злочинності розуміє діяльність церков, релігійних організацій, їх представників та центрів соціальної реабілітації, які використовують віровчення, релігійну літературу, релігійні обряди, молитви та іншу богослужбову практику для запобігання та/або усунення рецидиву злочинів та пов'язаного з цим способу життя у суспільстві [21].

Ми повністю погоджуємося із твердженням автора, що у юридичному сенсі Церква та релігійна організація незалежно від конфесійної належності і навіть факту державної реєстрації та набуття статусу юридичної особи, якщо її діяльність не заборонено в установленому законом порядку, має розглядатися як суб'єкт релігійної профілактики злочинів та пенітенціарної практики, при цьому, зазначаємо, що вказана думка потребує подальшого розширеного наукового дослідження.

Незважаючи на певну кількість публікацій та наукових доробок, а також враховуючи відсутність оптимальних форм і напрямів взаємодії релігійних

організацій з органами пробації, спрямованих на зниження рівня рецидивної злочинності неповнолітніх, вважаємо за необхідне дослідити теоретичні і практичні аспекти організації цієї взаємодії, а також надати пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства на рівні дисертаційного дослідження.

1.2 Витоки становлення та розвитку взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх

Історія існування злочинів триває стільки ж як й історія людства. Зауважимо, що питання охорони суспільства було і є одним із першочергових завдань кожної країни, а боротьба зі злочинністю – пріоритетним напрямом кримінальної політики кожної правової держави.

Ми погоджуємося з твердження Е. В. Расюка, що для успішної боротьби з будь-яким негативним соціальним явищем першочергове значення має національне законодавство та ефективна діяльність відповідних державних органів [22].

При цьому велика увага завжди приділялася злочинності неповнолітніх, оскільки саме ця категорія осіб характеризується нестійкою психікою та схильністю до негативного впливу. Крім цього, історичний досвід свідчить, що практика застосування суворих та жорстких видів покарань тільки підвищувала показники рецидивної злочинності серед неповнолітніх, оскільки відбувалася криміналізація осіб, які потрапляли у місця позбавлення волі. Враховуючи такі обставини, ряд мислителів другої половини XVIII та першої половини XIX століття, зокрема Ч. Беккарія, Дж. Говард та І. Бентам активно пропагують свої думки щодо пом'якшення покарань стосовно неповнолітніх.

Варто зазначити, що Ч. Беккарія у своїй праці «Про злочини і покарання» стверджує, що метою покарання повинно бути попередження нових злочинів та виправлення злочинців, а для цього покарання повинне бути публічним, найменшим із можливих у кожному конкретному випадку та відповідним злочину, який передбачений законом [23].

Таким чином, відомі суспільству засоби запобігання злочинності, у тому числі застосування покарання у виді позбавлення волі, не могли вирішити усі існуючі проблеми, пов'язані з рецидивною злочинністю неповнолітніх. Тому виникла потреба у розробці та застосуванні нових ефективних психолого-педагогічних, соціально-економічних і правових засобів для зниження рівня злочинності, зокрема рецидивної. На нашу думку, саме виникнення ідей щодо пом'якшення покарань стали передумовою для впровадження у майбутньому пробації.

Так, Л. Ф. Пертлі стверджує, що поняття пробації запроваджено у другій половині XIX століття як нова форма впливу на злочинця з метою його перевиховання в умовах, коли його свобода не обмежена [24, с. 189].

Крім цього, на наш погляд, заслуговує уваги твердження Д. Хардінга, що дана форма впливу на злочинців є найбільш прогресивною, тому що дозволяє уникнути впливу кримінальної субкультури на засудженого і не ізолює його від суспільства, що є важливим чинником в соціальному ракурсі [25].

Також варта уваги думка Н. Б. Хуторської, що сучасна концепція пробації – це результат послідовного розвитку і модифікації існуючої правової практики, а не законотворчості окремої держави [26, с. 5].

Говорячи про історію виникнення вказаного інституту, у науковому просторі існує ряд дискусій щодо держави, яка започаткувала основні аспекти механізму діяльності пробації, зокрема, мова йде про Великобританію та США.

Ми підтримуємо погляди більшості вчених, зокрема О. І. Богатирьової, Д. В. Ягунова, С. І. Яковець, О. Б. Янчука, що, все ж таки, першість належить

Великобританії.

Таким чином, розглянемо більш детально передумови виникнення і основні етапи становлення у кожній з цих країн.

Пробація у Великобританії. (з 1820 року) Історія становлення та впровадження пробації бере свої витoki з англійського кримінального права середньовіччя. Саме у ті часи суворі покарання застосовувалися як до дорослих, так і до дітей за проступки, які не завжди носили злочинний характер.

До усіх категорій злочинців застосовувалися такі види покарань як булінг, биття різками та каліцтво. Наприклад, за часів уряду короля Генріха VIII було вбито 200 злочинців, серед яких були і неповнолітні [27]. Такі жорстокі покарання спровокували невдоволення серед впливової англійської спільноти, що своєю чергою призвело до реформування англійської системи правосуддя. Починають впроваджуватися такі нові методи захисту від прийнятих судових рішень як благо духовенства, судова відстрочка та умовні покарання [27].

Необхідно вказати, що вперше у Великобританії з 1820 року суди починають використовувати виключно формальні покарання до неповнолітніх. При цьому під таким покаранням розумілося ув'язнення неповнолітніх на один день з одночасною передачею їх на поруки батькам або роботодавцям. Крім того, важливо зазначити, що особами, які брали неповнолітніх правопорушників на поруки були місіонери, зокрема, релігійні організації та волонтери, які підписували про це відповідну декларацію. Згодом, окремі судді за власною ініціативою почали впроваджувати таку практику у своїй діяльності [28].

При цьому, на наш погляд, метою такого покарання було виправлення злочинця, зокрема і неповнолітнього, та попередження вчинення ним повторного злочину шляхом застосування виховних методів роботи.

Але, все ж таки, існували проблеми щодо наявності місіонерів у судах Великобританії. Так, волонтер англійської Церкви Ф. Райнер стурбований відсутністю допомоги про тих, кого судили. Він надсилає на пожертвування п'ять шилінгів на фонд поліцейських судів, а англійська Церква реагує, призначивши двох «місіонерів» до суду «Soutwark» [27]. Зазначимо, що така практика стає основою роботи поліцейських судів з неповнолітніми правопорушниками та алкоголіками за умови, що вони будуть підтримувати зв'язок із місіонером та керівництвом суду.

Згодом місіонери англійської Церкви поширюють свою діяльність та відкривають притулки для неповнолітніх, які надають професійне навчання та роботу. Вважаємо, що цей крок дав значні позитивні результати у боротьбі із злочинністю неповнолітніх і значно наблизив англійське суспільство до унормування спільної діяльності поліцейських судів та місіонерів Церкви у службу пробації.

Доцільним є твердження Д. Вітфільда, що спочатку пробація мала релігійно-місіонерське супроводження [29]. При цьому заслуговує на увагу думка професора кримінального та громадського правосуддя у школі соціальної роботи в Глазго М. Нелліса, який зазначав, що місіонери часто були недостатньо освіченими, а їх темпераментна орієнтація, зокрема залучення до Церкви та заохочення до обіцянок уникати алкоголю, затьмарили основну мету пробації [30]. Тому з метою уникнення певного хаосу у здійсненні функцій пробації в англійському суспільстві та обмеження свавілля з боку релігійних місіонерів, виникла обґрунтована необхідність законодавчого закріплення інституту пробації, яка сприяла прийняттю у 1886 році закону «Про попередження правопорушників». Цей нормативно-правовий акт дозволив би судам по всій країні слідувати лондонському прикладу призначення місіонерів. Проте варто зазначити, що цього так і не відбулося.

Потрібно акцентувати увагу на тому, що шлях до прийняття

нормативного акта, який би визначав основні аспекти функціонування інституту пробації у Великобританії, тривав майже десять років. Так, у 1907 році було прийнято закон «Про звинувачення правопорушників», який надав місіонерам статус «посадових осіб суду», які згодом стануть відомі, як офіцери пробації. Також цей акт дозволив судам призупиняти покарання та звільняти правопорушників під нагляд певної особи, названої в так званому «умовному позові» [31]. Таким чином, на відміну від прийнятого у 1986 році Закону «Про попередження правопорушників», цей закон на практиці був реалізований.

Також необхідно акцентувати увагу на твердженні р. Уоллеса, що за чотири роки у Великобританії з моменту прийняття закону «Про звинувачення правопорушників», із 137 засуджених, які перебували під наглядом, лише 17 були визнані як «невиправні злочинці», 12 осіб чекали покарання, а всі інші стали на шлях виправлення [27]. На наш погляд, це була велика перемога у сфері реалізації основних положень пробації та подальшого удосконалення цього інституту.

При цьому закон не вирішив усі існуючі проблемні питання, які виникали під час застосування пробації. Так, все частіше у суспільстві Великобританії піднімаються дискусійні питання щодо відповідної ролі офіцерів пробації, органів місцевого самоврядування та благодійних організацій. І згодом у 1938 році Міністерство внутрішніх справ Великобританії бере на себе контроль над службою пробації та представляє широкий спектр модернізаційних реформ, зокрема:

- правова формула «взяття під нагляд» замінюється «згодою на умовне засудження»;
- вводяться вимоги до психіатричного лікування умовно-засуджених;

– відбувається набір стажистів, які найбільшу увагу приділяють у спеціальних будинках, гуртожитках та притулках жінкам і дітям, що мають «моральну небезпеку» до вчинення насильницьких злочинів [31].

Таким чином, вимальовується певний механізм функціонування пробації у Великобританії. Зазначимо, що здійснення контролю за діяльністю органів пробації з боку органів державної влади Англії сприяє прийняттю ще ряду важливих для служби пробації Великобританії законодавчих актів, зокрема, «Про кримінальне правосуддя» (1948 рік), «Правила про пробацію» (1965 рік), «Закон про повноваження кримінальних судів» (1973 рік), «Закон про кримінальну юстицію» та «Акт про кримінальне правосуддя і служби судів» (2000 рік). Хотілося б зазначити, що відповідно до положень останнього, службу пробації було перейменовано в Національну службу пробації для Англії та Уельсу, замінивши 54 випробувальними комітетами з 42 місцевими пробаційними колегіями.

При цьому доцільно зауважити, що у 2006 році в Уельсі Національну службу пробації реорганізовано у Національну службу поводження з порушниками NOMS, яка й досі має таку назву. Також важливо, що до роботи інспекторів 42 служб пробації в Англії та Уельсі активно залучаються волонтери (різного роду громадські, благодійні та релігійні організації). Так, за останні роки кількість залучених волонтерів у Великобританії зросла на 31%, що свідчить, на наш погляд, про активну участь громадськості у здійсненні діяльності службою пробації [32].

Щодо ролі релігійних організацій у Національній службі поводження з порушниками NOMS, то на усьому історичному розвитку інституту пробації у Великобританії вони взаємодіяли на засадах партнерства і взаємодопомоги. Щоправда, у Великобританії місіонери взяли на себе роль Хілла, так що релігійні почуття визначили ідеологію [пробація] [33]. Ця релігійна організація розкриває ставлення працівників ранньої пробації до своїх підданих.

Християнський есенціалізм прослідковується у ранніх британських працях, де описується, що особи-рецидивісти не є чимось несумісним з релігією і «втраченими людьми», а визнаються такими, які можуть бути викуплені у Бога та відновлені у соціальних позиціях. Тобто, навпаки, екзистенціалістський підхід бачить людей, які «вільні робити з себе те, що вони хочуть» [33].

Місіонери у Великобританії ХХ сторіччя пішли далі у розвитку взаємодії з органами пробації, реформуючи систему, зокрема запроваджували участь «клієнтів» пробації у спільно організованому NOMS та Церквою релігійному кваліфікаційному тренінгу «знайти Бога», заохочуючи їх стати на шлях виправлення [34].

Пробація у США (з 1843 року). Історія зародження ідеї пробації, наближеної до сучасної, бере свій початок саме із США. Ми погоджуємося із твердженнями більшості науковців та істориків, що наявність нинішньої концепції пробації – це заслуга американського судді з міста Потртсмут Едварда Кокса, яким було введено практику призначення наглядачів за правопорушниками звільненими від відбування покарання.

Важливо зазначити, що спочатку нагляд здійснювався за дорослими злочинцями, які вчинили правопорушення під дією алкоголю, а вже згодом за неповнолітніми та дорослими злочинцями, виправлення яких, на думку суддів, мало місце. При цьому варто вказати, що такий нагляд у більшості випадків спочатку здійснювали релігійні організації.

Доцільно зазначити, що саме в США вперше було запроваджено термін «пробація» американським чоботарем і філантропом Джоном Огастусом, ім'я якого пов'язують із зародженням американської служби пробації [35]. У США дана робота проводилася переважно з правопорушниками, які вчиняли злочини, як зазначалося нами вище, через зловживання алкоголем, та набула неабиякого успіху.

Поряд з цим, велику увагу Джон Огастус приділяв оцінці фактів того, чи

може кандидат бути успішним суб'єктом випробувального терміну. Зокрема, до розгляду підпадали характер злочинця, вік, його близьке оточення, а також все, що могло вплинути на нього. Крім цього, Огастус здійснював свою діяльність на волонтерських засадах і його робота була заснована на переконанні, що більшість правопорушників не є небезпечними і добре реагують на так зване «лікування» [36, с. 121]. Хотілося б акцентувати увагу, що в межах сучасної досудової пробації здійснюється аналогічна оцінка ризиків вчинення повторного правопорушення, що, на наш погляд, є ще одним підтвердженням подібності тодішньої американської пробації та сучасної української.

Зауважимо, що Дж. Огастуса в американському суспільстві називали «батьком пробації», який розпочав у 1843 році допомогу дітям, які перебували у конфлікті з законом, що в подальшому відіграло неабияку роль для формування механізму нинішньої ювенальної пробації. При цьому, досить важливо, що саме США належить першість у прийнятті законів про застосування пробації до неповнолітніх і велика у цьому заслуга Огастуса. Так, для початку він взяв на піклування трьох дітей, які були обвинувачені в крадіжці, але поступово ця кількість зросла до 30 дітей і збільшувалася далі. Згодом робота будувалася на тому, що для неповнолітніх встановлювався випробувальний термін до шести місяців, по завершенню якого Огастус з'являвся до дітей, щоб перевірити їх готовність до законослухняної поведінки [36, с. 121]. Досить цікаво, що після закінчення випробувального терміну підлітки позитивно змінювалися у зовнішності та поведінці. А це, на наш погляд, є безпрецедентним підтвердженням успіху волонтера.

Загалом, до 1858 року офіцер-випробувач надав заставу для 1 946 чоловіків і жінок. Крім цього, тільки десять осіб з цього числа вчинили повторні злочини, що свідчило про високі показники успіху. При цьому наполегливість реформатора отримала підтримку та допомогу багатьох благодійників і організацій в Бостоні, зокрема, релігійних [30]. Таким чином, на

нашу думку, Дж. Огастус закладає перші підвалини у стійкий фундамент розбудови американської пробації щодо дорослих та неповнолітніх правопорушників.

Особливої уваги заслуговує той історичний факт, що саме в США у штаті Масачусетс було прийнято перший закон про службу пробації для неповнолітніх, який у подальшому було ухвалено і в інших штатах [35]. Своєю чергою, прийняття цього нормативно-правового документу суттєво вплинуло на американську систему кримінальної юстиції та відіграло грандіозну роль у формуванні та розвитку сучасної світової ювенальної концепції пробації.

Важливо, що Закон під назвою «Про дітей покинутих, безпритульних і злочинних і про нагляд за ними» (1925) став поштовхом для створення першого дитячого суду. При цьому зі створенням ювенального суду під час розгляду судових справ щодо неповнолітніх вводяться нові поняття, зокрема, «винний», «правопорушник» (англ. *delinquent*), які відрізняються від поняття «злочинець» (англ. *criminal*) [36, с. 121]. Таким чином, вказаний закон закріпив статус неповнолітнього злочинця, який став суб'єктом ювенальної юстиції.

Доцільно зазначити, що процес становлення умовного покарання для дорослих правопорушників як варіант винесення вироку в федеральних судах США не відбувався швидко та легко. Адже погляди щодо доречності цієї справи були різко розділені. Так, деякі федеральні судді застосовували випробувальний термін, розглядаючи його як альтернативу іноді суворим покаранням, які вони були змушені нав'язати. Своєю чергою, інші федеральні судді були проти стажування, вважаючи це занадто м'яким видом покарання. Тому більше двадцяти років тривав процес ухвалення закону про пробацію в США. При цьому було внесено в Конгрес близько тридцяти законопроектів, з яких прийнято лише один. У зв'язку з прийняттям довгоочікуваного закону у федеральних судах розпочинають призначати посадових осіб служби пробації із числа працівників суду, а також одного найманого працівника пробації. Слід

додати, що такі працівники пробації є першими федеральними офіцерами пробації. Поряд з цим, в умовах закріплення юридичного статусу пробації суди отримали право призупиняти винесення вироку або виконання вироку і ставити обвинувачених на випробувальний термін на такий період і на такі умови, які вони визнавали найкращими. Таким чином, пробацію в США офіційно введено в дію.

Загалом, з 1928 року по 1974 роки служба пробації в США офіційно змінила три назви і згодом у ході певних реформ вийшла з під керівництва судової ланки влади. Наразі головний орган у сфері пробації у США називається Штаб-квартира з пробації та виправних альтернатив [30].

Варто зазначити, що у США дещо по-іншому розвивалась співпраця між органами пробації і релігійними організаціями, ніж у Великобританії. Яскравим представником, що організовував таку взаємодію, був Август. Він розробив багато практичних тренінгів щодо виправлення і ресоціалізації засуджених, які продовжують використовуватись і є основою сьогоденної пробації у США. На відміну від Хілла, він заявив прямо, що не був агентом жодної секти, суспільства або асоціації. Тому визначення і нав'язування певної релігійної схильності особі, щодо якої проводиться профілактика, не було. Релігійні організації розглядались як метод примусу (вибір у межах соціальних обмежень), які визначеними засобами і методами мали впливати на перевиховання особи [37]. Особливо істотно Август в своїй роботі притримувався принципу, що правопорушники можуть робити раціональний вибір, а також здатні впливати на такий фактор, як бідність. Тому ним пропонувався той випробувальний термін у США, який почався з більш вираженого неокласичного кримінологічного фокусу, описаного Гарландом як здатність приймати Августа і його методи, щодо запобігання повторного злочину з елементом примусу покладеного на них у вигляді обмежень, які обираються добровільно [38].

Так і сьогодні у США є чіткі розроблені правила взаємодії центрів пробації і релігійних організацій у недопущенні рецидиву. Національна рада церков і досліджень Glenmary Центр і спонсор Асоціації статистів американських релігійних органів надає перелік релігійних організацій у США в окрузі Штаб-квартирі з пробації та виправних альтернатив. Кожен учасник релігійного органу або церкви, повноправні члени, прихильники (члени конгрегації або тих, хто регулярно відвідує службу), а також інші члени церковного населення, спільно або у взаємодії з органами пробації планують та здійснюють комплекс заходів, зокрема й релігійних, що спрямовані на ресоціалізацію і соціальну адаптації особи, що є адресатом цих заходів.

Пробація в Україні (з 2002 року). Говорячи про історію становлення пробації в Україні, варто згадати про діяльність спеціальних виховних закладів, концепція роботи яких відрізнялася від роботи установ виконання покарань і була направлена на перевиховання злочинців. Такими виховними закладами були трудові колонії А. С. Макаренка для неповнолітніх правопорушників та безпритульних дітей.

Доцільно зазначити, що робота колоній базувалася на ідеї гуманного ставлення до неповнолітніх правопорушників, допустимості притягнення їх до кримінальної відповідальності, коли їх виправлення було неможливим без застосування заходів кримінально-виховного впливу [39, с. 258]. При цьому результати перевиховання неповнолітніх були вражаючими, зокрема підлітки у 16-19 років з колишніх правопорушників ставали дисциплінованими та добропорядними громадянами, які працювали майстрами та начальниками виробництва [40]. Тобто ризики рецидиву серед цієї категорії вихованців були мінімальними.

Акцентуємо увагу на тому, що основною метою сучасної концепції пробації є виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних злочинів без ізоляції від суспільства. У свою чергу, такими ж були і

завершальні цілі виховної роботи з неповнолітніми педагога А.Макаренка. Тобто, на наш погляд, в умовах більш лояльнішого політичного та кримінально-виховного режиму, на відміну від тогочасного радянського, трудові колонії для неповнолітніх, держава з часом могла б реорганізувати у щось на кшталт сучасних служб пробації.

Враховуючи вказане та тодішню ідеологію, зокрема, що лише покарання у виді ізоляції від суспільства може дати позитивний результат у перевихованні злочинця, трудові колонії з часом стали виховними колоніями для відбування покарання у виді позбавлення волі для неповнолітніх засуджених.

Лише із гуманізацією поглядів на кримінальне покарання урядом вже незалежної України робляться перші кроки до впровадження інституту пробації в Україні, зокрема ювенальної пробації.

Зауважимо, що протягом шістнадцяти років науковцями та практиками проводилося активне обговорення впровадження пробації в Україні. При цьому офіційно підготовлені та надані пропозиції до Кабінету Міністрів України були лише у 2002 році після відрядження до Королівства Швеція делегації Державного департаменту України з питань виконання покарань [28]. На наш погляд, такий тривалий шлях щодо впровадження інституту пробації в Україні пов'язаний, насамперед, із розбіжністю поглядів на те, якою саме повинна бути модель пробації в Україні. У той же час, зазначимо, що Швеція була ідеальним взірцем служби пробації та вдалим прикладом для запозичення досвіду у реалізації основних засад пробації в Україні.

Крім того, як зазначив директор Державної установи «Центр пробації» О. Б. Янчук, кінцевою метою діяльності шведської пробації є «допомога правопорушнику зрозуміти де він схибив, виправити ситуацію та повернути потенціального платника податків назад у суспільство» [28]. Зауважимо, що такий підхід до застосування пробації є досить вигідним з економічної точки зору, адже відбувається не тільки економія коштів, які йдуть на утримання

засудженого, а й наповнення державного бюджету податками після повернення правопорушника у суспільство.

Зокрема, варто зазначити, що служба пробації у Швеції оснащена сучасним технічним ресурсом, забезпечена належним фінансуванням та достатньою кількістю професіоналів у цій сфері. Крім цього, як нами вже зазначалося, велике значення має і економічний показник, адже за офіційними даними, утримання правопорушників у системі пробації коштує рівно в 10 раз менше, ніж утримання його у в'язницях [41].

З огляду на це, тодішнім Департаментом кримінально-виконавчої служби було прийнято рішення запровадити в Україні модель пробації за зразком шведської. Зокрема, шведська та українська концепції пробації мають спільну мету, а саме запобігання повторного потрапляння правопорушника до установ кримінально-виконавчої системи.

Таким чином, за підтримки Державної пенітенціарної служби України, ВБО «Конвіктус Україна» та Шведського уряду створюється перший пілотний проект «Дім на півдорозі», який займався впровадженням системи пробації в українську кримінально-виконавчу систему. Варто зауважити, що робота пілотного проекту стосувалася жінок, які відбули покарання у місцях позбавлення волі та була направлена на запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [42].

Звичайно, проект не виконував усі функції, передбачені концепцією пробації, але діяльність пробаційного центру була направлена на перевиховання жінок. Зазначимо, що створення такого центру принесло свої перші позитивні результати, адже 85% жінок, до яких застосовувалася пробація, не вчинили повторне кримінальне правопорушення. При цьому, під час перебування у «Домі на півдорозі», жінкам допомогли відновити документи, працевлаштуватися, отримати побутові навички, відтворити родинні зв'язки, а це, своєю чергою, сприяло зменшенню вірогідності рецидиву [42]. Поряд з цим,

активну участь у допомозі вихованцям «Дому напівдорозі» приймали громадські, благодійні та релігійні організації. Для жінок з нелегкими долями та минулим не лише надавалася допомога матеріального та гуманітарного характеру, але й духовно-морального, що є важливим аспектом у відновленні соціальних зв'язків із суспільством та рідними колишніх ув'язнених з метою повноцінної реабілітації.

Поряд з цим, діяльність таких пілотних проектів без нормативного закріплення самого інституту пробації не давала змоги повноцінному запуску пробаційного механізму в кримінально-виконавчій системі України. З огляду на це, виникла виправдана необхідність розробки закону, який би регулював це питання. Нормотворчий процес розпочався з опрацювання та підготовки відповідних пропозицій щодо створення служби пробації в Україні центральними органами виконавчої влади, зокрема, Міністерством юстиції України, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством праці та соціальної політики України та Генеральною прокуратурою України. Крім цього, при прийнятті остаточного рішення про впровадження вітчизняної пробації були враховані і відповідні пропозиції Верховного суду України.

З огляду на викладене, узагальнивши та опрацювавши усі наявні пропозиції та врахувавши міжнародний досвід у цій сфері, урядом у 2008 році було підготовлено перші проекти законів, а саме: «Про пробацію» (реєстр № 3412) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінального законодавства та організаційно-правових передумов впровадження пробації)» (реєстр № 3413).

При цьому, спершу нормативне закріплення пробації спостерігалось у двох державних концепціях, зокрема у Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 та у Концепції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 25

квітня 2008 року № 401/2008.

Однак, незважаючи на таку продуктивну роботу в цьому напрямку, вказані нормативні акти Верховною радою України ухвалені не були. При цьому через два роки було здійснено повторну спробу прийняття зазначених законопроектів, але також невдалу. Так, за зверненням Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності розгляд законопроектів був відкладений.

З часом з'явилися і нові погляди на законодавче урегулювання цього питання. На основі прийнятої у 2011 році Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, схваленої Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011, пробацію починають розглядати як систему запобігання злочинності неповнолітніх. Це, своєю чергою, засвідчило появу нових поглядів на концепцію пробації з часу зареєстрованих законопроектних пропозицій у 2008 році.

Причиною цього, по-перше, стало прийняття Комітетом Міністрів Ради Європи у січні 2010 року рекомендації CM/Rec (2010)1 про Правила Ради Європи про пробацію, які конкретизували деякі положення про функціонування сучасних європейських систем пробації. По-друге, відповідно до Указу Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» реорганізовано органи державної влади і, зокрема, створено Державну пенітенціарну службу України, діяльність якої координувалася Міністерством юстиції України [42].

Доцільно акцентувати увагу, що з метою усунення головного гальмівного фактору на шляху впровадження концепції пробації в Україні, зокрема економічної недоцільності створення в державі нової окремої служби, урядом було прийнято рішення про реорганізацію існуючих кримінально-виконавчих інспекцій в органи пробації. Зауважимо, що кримінально-виконавчі інспекції у межах чинного на той час законодавства вже виконували деякі функції

пробації, зокрема, у частині виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Важливим є те, що кримінально-виконавчі інспекції мали свою матеріальну базу та штат працівників, що значно пришвидшило процес впровадження пробації в Україні. До речі, доцільно зауважити, що таку позицію було схвалено у Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року №631/2012. Крім цього, починаючи з 2011 року, у співпраці з Генеральним директором з прав людини і норм права Ради Європи Державна пенітенціарна служба України реалізовувала проект «Підтримка реформи пенітенціарної системи в Україні». У межах проекту за участю європейських експертів здійснювалися заходи з навчання персоналу кримінально-виконавчої інспекції формам і методам пробаційної діяльності, розробки відповідних навчальних програм для офіцерів пробації за участю відомчих навчальних закладів Державної пенітенціарної служби України та підготовки викладацького складу [28].

Зауважимо, що ще одним важливим кроком на шляху до впровадження в Україні системи пробації стало відкриття на території нашої держави модельних Центрів відвідування для дітей, які вчиняють правопорушення та перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції, реалізація так званих пілотних проектів, які були відкриті у Мелітополі та Івано-Франківську. Як приклад, в Мелітополі через програму пробації пройшли більше 90 неповнолітніх, які мали проблеми із законом, з яких лише один повторно вчинив правопорушення [43]. Крім того, діяльність пілотних проектів була спрямована на реабілітацію неповнолітнього шляхом контролю гніву, емоцій, корекції поведінки та допомоги у вирішенні різного роду побутових, освітніх та духовних проблем. Зазначимо, що такі центри найчастіше відвідували благодійні громадські, релігійні організації на волонтерських засадах. Тобто, за

ініціативою громадськості неповнолітнім надавалася гуманітарна, освітня, психологічна та духовна підтримка. Така робота проводилася у межах співробітництва між Урядом Канади та Урядом України за проектом «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні».

Водночас позитивні результати діяльності пілотних проектів спонукають Міністерство юстиції України до створення Міжвідомчої робочої групи з розробки нового проекту Закону України щодо впровадження системи пробації. Так, 16 січня 2013 року підготовлено структуру проекту Закону та направлено на опрацювання членам робочої групи. Саме цей проект стає основою створення органів пробації та законодавчого закріплення основних положень пробації в Україні [42].

При цьому мета пробації в проекті нормативно-правового акту від 16 січня 2013 року зазначалася як «забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення суб'єктів пробації та попередження скоєння ними повторних кримінальних правопорушень» [44]. Однак, процес ухвалення зазначеного проекту закону тривав два роки від моменту надсилання нормативно-правового акту на розгляд до Верховної Ради України до моменту прийняття. При цьому, сам зміст документу зазнав значних поправок. Так, 5 лютого 2015 року сталася значна подія в історії становлення української пробації. Саме в цей день було ухвалено Закон України «Про пробацію».

Важливо, що під час еволюції від законопроектів до закону про пробацію значно розширено мету пробації, зокрема: «забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності» [12]. На нашу думку, важливим є той історичний факт, що впровадження перших функцій пробації в нашій державі відбувається на основі створення пробаційних Центрів для неповнолітніх правопорушників та жінок, і

вже згодом пробацію розглядають як систему заходів запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень усіма категоріями правопорушників [45, с. 94]. При цьому діяльність таких Центрів відбувалася за активного сприяння та допомоги з боку представників релігійних організацій.

Доцільно зазначити, що після реформування Державної пенітенціарної служби України спочатку було прийнято рішення про створення у складі МЮУ трьох департаментів, одним із яких став Департамент пробації. Але згодом, замість Департаменту пробації було створено Державну установу «Центр пробації», діяльність якого координує Міністерство юстиції України. У свою чергу, Державній установі «Центр пробації» підпорядковуються філії пробації, підрозділи пробації та сектори ювенальної пробації.

Наразі в Україні активно впроваджуються ключові принципи та засади пробації, одним із яких є принцип взаємодії органів пробації з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадянами. Ми погоджуємося з думкою директора Державної установи «Центр пробації» О. Янчука, що сталі партнерські відносини між органами пробації та інституціями громадянського суспільства, у тому числі, релігійними організаціями – це якісна та комплексна допомога засудженим і звільненим особам, а це, у свою чергу, матиме позитивний ефект для громади у напрямі зменшення кількості рецидивних злочинів та підвищення суспільної безпеки»[46].

При цьому окреме місце відведене співпраці органів пробації з релігійними організаціями. Зазначимо, що Міністерство юстиції України та Державна установа «Центр пробації» розглядають взаємодію органів пробації з релігійними організаціями у контексті волонтерської діяльності. Така позиція пояснюється тим, що більшість волонтерів у різних суспільних сферах є представниками тих чи інших релігійних або громадських організацій.

Водночас зауважимо, що в Україні процес взаємодії органів пробації з

релігійними організаціями перебуває на початковій стадії впровадження та реалізації. Як приклад, у Дніпропетровській області підрозділи пробації, у тому числі сектори ювенальної пробації взаємодіють із 53 державними та недержавними організаціями з яких, зокрема: благодійних організацій – 20, громадських – 19, державних – 13 та релігійних – 1. При цьому така ж ситуація спостерігається по всій території України [47].

На наш погляд, ці обставини, насамперед, пояснюються відсутністю єдиних методичних і системних підходів в організації взаємодії органів пробації з релігійними організаціями з метою запобігання вчиненню рецидивних злочинів дорослими та неповнолітніми суб'єктами пробації. Тому за таких умов особливої уваги потребує питання розробки основних механізмів, пріоритетних напрямів та стратегій зазначеної співпраці на загальнодержавному та регіональному рівнях. Крім того, виникає потреба у визначенні порядку залучення релігійних організацій як волонтерів пробації так і повноправних партнерів, до супроводу суб'єктів пробації, у тому числі, неповнолітніх.

Таким чином, можна виокремити періодизацію становлення та розвитку взаємодії органів пробації з релігійними організаціями в Україні, яку умовно поділено на три періоди:

1) 2002 – 2008 рр. – співпраця з релігійними організаціями у межах реалізації пілотних проектів щодо впровадження системи пробації в українську кримінально-виконавчу систему (пілотний проект «Дім на півдорозі», реалізований ВБО «Конвіктус Україна» та Шведським урядом);

2) 2008 – 2015 рр. – нормативне закріплення пробації, зокрема і окремих положень взаємодії з релігійними організаціями, у державних концепціях (Концепція реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 та у Концепція

реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 25 квітня 2008 року № 401/2008);

3) 2015 – по теперішній час – прийняття закону України «Про пробацію», який значно деталізував основні засади реалізації інституту пробації в Україні, зокрема, визначено поняття пробації, її місце, роль та основні завдання, а також ключові аспекти взаємодії органів пробації з державними і недержавними організаціями, у тому числі релігійними. На основі цього закону активізувалась робота по розробленню і прийняттю інших законів та підзаконних актів, що стосуються окремих напрямів пробації.

Якщо проаналізувати взаємозв'язок органів пробації з релігійними організаціями у виправленні, ресоціалізації і соціальній адаптації рецидивістів, зокрема й неповнолітніх, то доктринальних та законодавчих засад до сьогодні не має. Хоча релігія на макрорівні (або *релігійний контекст*) – включаючи рівень релігійної прихильності та відносної громадянської активності релігійних організацій – є одним з факторів, який отримав певну увагу, але який, все ж таки, залишається відносно нерозвиненим у вітчизняній та зарубіжній кримінології [48].

Це невдалий приклад, тому що, як давно визнали соціологи Емілія Дюркгейма, релігія є унікальною інституцією, в якій акцент робиться на нормативних приписах особистої поведінки та її спроможності неформального соціального контролю через нормативну соціалізацію та інші механізми [49; 50]. Більше того, характерні риси релігійного контексту на макрорівні можуть впливати на злочинність, що узгоджується з рядом відомих соціологічних рамок, включаючи громадянську спільноту, соціальну дезорганізацію та інституційні аномічні перспективи соціального контролю громади. Дійсно, акцент на місцевих релігійних контекстах збігається з поглядом громадянської спільноти, що зв'язки з сильними місцевими інституціями (включаючи релігійні та прихильність до них) сприяють соціальному капіталу громади та

соціальному контролю [51; 52], а також наголос теорії соціальної дезорганізації на необхідності як економічних, так і неекономічних місцевих традиційних установ (наприклад, сімей, шкіл і церков – виробляти нормативну узгодженість, згуртованість і соціальний контроль) [53]. Перспектива інституційної аномії, зокрема, звертає увагу на силу неекономічних інституцій, включаючи місцеві релігійні організації, у балансуванні економічних інститутів через нормативний контроль [54; 55; 56]. Тобто інституційна аномія визначає види інституційних конфігурацій, які сприяють аномії, де економічні норми і ролі домінують в культурному ландшафті і не врівноважуються неекономічними інституціями [57].

1.3 Правова природа взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні

Взаємовідносини органів пробації та релігійних організацій в Україні, зокрема їх співпраця у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх, мають свою правову природу. Зауважимо, що під поняттям «правова природа» слід розуміти правову характеристику певного юридичного факту, процесу чи явища. Своєю чергою, така характеристика полягає в аналізі усіх нормативно-правових актів (законів та підзаконних актів), що врегульовують дану сферу суспільних відносин.

З цього приводу С. С. Алексєєв зазначає, що правова природа – це юридична характеристика правового явища, яке дозволяє визначити структуру, місце і роль серед інших правових явищ [58, с.153].

Заслуговує на увагу думка А. В. Захарова, який стверджує, що правова природа явища – це, все ж таки, питання щодо галузевої належності норм, якими ці відносини регламентуються з метою визначення, які норми є

«відповідальними» за регулювання певної групи суспільних відносин [59, с. 52].

Водночас в Україні не має окремого закону про нормативно-правові акти, тому питання щодо єдиного законотворчого та нормотворчого процесу розпорошені по різних законодавчих і підзаконних актах міністерств і відомств [60].

Таким чином, на наш погляд, правова природа взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх включає в себе юридичну характеристику відносин, які виникають при даній співпраці (структура, місце, роль), а також аналіз чинних нормативно-правових актів, якими ці відносини регламентуються. Крім цього, під цим поняттям також розуміється сприяння у пошуку напрямів удосконалення існуючих правових норм, які розробляються та є необхідними для ефективної співпраці органів пробації з релігійними організаціями з метою запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.

Зазначимо, що основу нормативно-правового забезпечення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями складають формування, підтримка та реалізація нормативно-правової бази як юридичного засобу досягнення реальної цілі, зокрема запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. При цьому правовим підґрунтям їх діяльності є міжнародні договори та національне законодавство.

Міжнародними нормативно-правовими документами, які регулюють вказані вище відносини, зокрема є: «Конвенція про захист прав та основоположних свобод», (1950), «Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»)), (1985), «Мінімальні стандартні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), (Резолюція, 45/110), (1990)», «Європейська конвенція про здійснення нагляду за умовно засудженими та умовно звільненими правопорушниками»

(1995), «Європейські правила пробації» та інші.

Своєю чергою, національне нормативно-правове забезпечення в Україні складають загальні, спеціальні та локальні нормативно-правові акти.

До першої групи нормативних актів, у яких закладені основи функціонування органів пробації, релігійних організацій та засади профілактики рецидивної злочинності неповнолітніх, можна віднести: Конституцію України, Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України.

До другої групи, зокрема спеціальних нормативно-правових актів, що безпосередньо регулюють окремі аспекти відносин, які виникають у зв'язку із запобіганням рецидивним злочинам неповнолітніх органами пробації у взаємодії з релігійними організаціями, належать: Закон України «Про пробацію», Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», Закон України «Про волонтерську діяльність», Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 № 24 «Про затвердження порядку та реалізації пробаційних програм».

До локальних нормативних актів, які закріплюють правовий статус уповноважених органів з питань пробації та є обов'язковими для виконання, віднесено: наказ Міністерства юстиції України від 27 січня 2017 року за № 121/29989 «Про затвердження Порядку складення досудової доповіді», наказ Міністерства юстиції України № 98/5 «Про затвердження Положення про організацію діяльності волонтерів пробації», «Типове положення про сектор ювенальної пробації», затверджене наказом Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5 та інші.

Зауважимо, що відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України та ні в якому разі не можуть суперечити змісту Конституції України [61]. Враховуючи зазначене, розпочнемо аналіз з міжнародних нормативно-правових актів на основі яких

здійснювалася розробка загальнодержавних та локальних правових актів функціонування пробації та релігійних організацій у запобіганні рецидивним злочинам в Україні, зокрема неповнолітніх.

На нашу думку, окремі положення діяльності органів пробації, релігійних організацій, а також заходи профілактики рецидивної злочинності на міжнародному рівні викладені, перш за все, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

При цьому Конституція України проголосила права людини найвищою соціальною цінністю, а їх гарантії – головним обов'язком держави. Ця норма, у свою чергу, стосується і прав осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за винятком обмежень, встановлених чинним національним та міжнародним законодавством [61]. Так, у положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що кожен має право на свободу та особисту недоторканність та нікого не може бути позбавлено свободи, крім окремих випадків і відповідно до процедури, встановленої законом. Що ж стосується неповнолітніх осіб, то у Конвенції прописані окремі випадки обмеження свободи, зокрема, затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою доставлення його до компетентного органу [62].

Також у змісті вказаної вище Конвенції зазначено, що кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; що включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно [62]. Тобто, це право гарантується незалежно від того, чи особа перебуває на волі, чи в місцях позбавлення волі, чи на обліку в уповноважених органах з питань пробації. Таким чином, зауважимо, що неповнолітні особи, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації та секторах

ювенальної пробації, мають право сповідувати будь-яку релігію та приймати участь у релігійних обрядах, які проводять релігійні організації, діяльність яких не заборонена законом.

Також зазначимо, що одним із фундаментальних міжнародних стандартів у сфері функціонування національної системи кримінальної юстиції в Україні є Європейські правила пробації (Рекомендація CM/Rec(2010)1), в яких визначено основну мету пробації, а саме – зменшення рівня рецидивної злочинності шляхом встановлення позитивних взаємовідносин з правопорушниками для здійснення контролю (включаючи нагляд в необхідних випадках) і надання їм допомоги, а також залучення їх в суспільне життя. Таким чином, пробація сприяє забезпеченню безпеки суспільства і справедливому здійсненню правосуддя [63].

Водночас необхідно зазначити важливі принципи пробації, визначені у вказаному вище міжнародному документі, на яких базується концепція української пробації, зокрема:

- служба пробації, її мета і завдання, а також взаємодія з державними органами мають бути закріплені в законі;
- служба пробації повинна враховувати особливості особистостей правопорушників, їх особисті обставини і проблеми для того, щоб поводитися з ними справедливо;
- виховна дія повинна здійснюватися без дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, віросповідання, фізичних вад, сексуальної орієнтації, політичних та інших поглядів, національного або соціального походження, приналежності до етнічних меншин, наявності власності та інше [63].

Враховуючи зазначене, Європейські правила пробації закріпили основні міжнародні критерії концепції пробації, які стали пріоритетними для держав щодо ефективної боротьби з рецидивною злочинністю неповнолітніх. Насамперед, неповнолітнім наданий привілейований статус суб'єктів пробації,

зокрема, будь-які заходи, що здійснюються органами пробації з метою перевиховання підлітків, відбуваються з дозволу їх батьків та під контролем органів та служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. Крім цього, взаємодія органів пробації з різними державними та недержавними організаціями, у тому числі, релігійними, повинна регулюватися у національному законодавстві із визначенням меж співпраці та впливу на неповнолітніх осіб з боку громадськості, що, у свою чергу, значно підвищить результативність роботи органів пробації.

Наступним, не менш важливим міжнародним нормативно-правовим актом, який регулює відносини взаємодії органів пробації з недержавними організаціями, зокрема, релігійними, є Мінімальні стандартні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила). Доцільно акцентувати увагу, що правила мають на меті забезпечити більш активну участь громадськості у здійсненні правосуддя у кримінальному провадженні, особливо в поводженні з неповнолітніми правопорушниками, а також сприяти розвитку у них почуття відповідальності перед суспільством. Крім цього, у Токійських правилах йдеться мова про можливість вжиття заходів до правопорушників силами громадськості, уникаючи, наскільки це можливо, проведення формального розгляду або суду, відповідно до правових гарантій і закону [64]. Тобто на громадськість покладається відповідальне завдання, зокрема повернення вже колишніх правопорушників у суспільство законослухняними громадянами.

Водночас необхідно зауважити, що рівень довіри самих неповнолітніх правопорушників завжди вищий до різного роду недержавних організацій, ніж до органів кримінально-виконавчої системи, що, у свою чергу, є ще однією перевагою до активного залучення громадськості до співпраці з органами пробації.

Зазначимо, що з метою досягнення більшого єднання між членами Ради

Європи та вжиття спільних заходів у боротьбі зі злочинністю, у тому числі, неповнолітніх, було прийнято Європейську конвенцію про здійснення нагляду за умовно засудженими та умовно звільненими правопорушниками. У 1995 році Україна приєдналась до Конвенції, у зв'язку з цим, взяла на себе певні зобов'язання, зокрема:

- забезпечувати соціальну реабілітацію правопорушників, яким були постановлені відстрочені виконанням вироки або які були умовно звільнені судами, або виконання вироку, у випадку, коли приписаних умов недостатньо;

- здійснювати нагляд за правопорушниками з метою сприяння їхньому виправленню і їхній соціальній реадaptaції та нагляду за їхньою поведінкою для того, щоб у разі необхідності або постановити їм вирок, або звернути вже постановлений вирок до виконання [65]. Зауважимо, що в Україні визначені у Конвенції зобов'язання належать до компетенції уповноважених органів з питань пробації, зокрема, підготовка досудової доповіді обвинувачених та у подальшому здійснення нагляду за звільненими від виконання покарань з випробуванням. Так, якщо за результатами досудової доповіді суд приймає рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням та встановлює певний іспитовий строк, то особа зобов'язана виконувати усі необхідні умови, передбачені законодавством. При цьому, якщо вона не виконує покладені на неї судом обов'язки або систематично вчиняє правопорушення, за які до неї застосовуються адміністративні стягнення, особа направляється для відбуття призначеного їй покарання. Така практика стосується і неповнолітніх осіб. Однак, необхідно зазначити, що складення досудової доповіді, так званої характеристики неповнолітнього обвинуваченого, яка включає у себе оцінку ризиків вчинення ним повторного правопорушення, відбувається за участю батьків або законних опікунів неповнолітньої особи.

У той же час, зауважимо, що новий етап розвитку правосуддя щодо неповнолітніх пов'язують із прийняттям Мінімальних стандартних правила

ООН, що стосуються відправлення здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила, 1985). У змісті правил зазначається, що держави-члени повинні прагнути до створення умов, які дозволяють забезпечити змістовне життя підлітка в суспільстві в той період життя, коли він найбільше схильний до неправильного поведіння. Також необхідно сприяти процесу розвитку неповнолітнього і здобуття ним освіти, в максимальному ступені вільному від можливості вчинення злочинів і правопорушень.

У правилах зазначається, що слід приділяти достатню увагу здійсненню позитивних заходів, які передбачають повну мобілізацію всіх можливих ресурсів, включаючи сім'ю, добровольців і інші групи суспільства, а також школи та інші громадські інститути, з метою сприяння благополуччю підлітка та скороченню необхідності втручання з боку закону. У свою чергу, необхідно сприяти ефективному, справедливому і гуманному поведінню з підлітками, що перебувають у конфлікті з законом [66]. Тобто ідеться про сплановану чітку соціальну політику щодо неповнолітніх, зокрема, в запобіганні злочинам та правопорушенням, які можуть бути вчинені підлітками. Таким чином, у правилі правосуддя йдеться про необхідність постійного вдосконалення системи правосуддя щодо неповнолітніх, приймаючи одночасно заходи для розробки прогресивної соціальної політики щодо неповнолітніх в цілому і з огляду на необхідність постійного поліпшення роботи персоналу цієї системи.

Доцільно зазначити, що національне законодавство України формується із врахуванням міжнародних стандартів, у тому числі, і в частині законодавчого регулювання відносин боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх органами пробації у взаємодії з релігійними організаціями, але, все ж таки, є більш конкретизованим. Так, у Конституції України зазначено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. У свою чергу, кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої [61]. Таким чином, особи, які

перебувають у конфлікті із законом, мають право приймати участь в усіх релігійних заходах, які проводяться релігійними організаціями для засуджених, зокрема неповнолітніх, які перебувають на обліку в органах пробації.

При цьому в Україні неповнолітні засуджені, які відбувають покарання у виховних колоніях, у відповідності до норм Кримінально-виконавчого кодексу України, користуються правами сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії. Необхідно зауважити, що богослужіння і релігійні обряди в колоніях проводяться за проханням самих засуджених або за зверненням релігійної організації в неробочий час в установу виконання покарань. При цьому важливо, що адміністрація колонії сприяє у запрошенні священнослужителів, бере участь у визначенні місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії. Крім цього, адміністрація колонії не має виявляти свого ставлення до певної релігії чи конфесії [67]. Тобто, законодавцем передбачено активне залучення релігійних організацій до роботи із засудженими в установах виконання покарань. Водночас варто вказати, що вказані норми повинні стосуватися і діяльності уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів пробації, які перебувають на обліку в цих органах. При цьому у жодному нормативно-правовому документі не має вказівки на сприяння до залучення саме релігійних організацій співробітниками органів пробації. Крім того, 86% опитаних нами працівників підрозділів пробації та секторів ювенальної пробації вказали про доцільність внесення змін у КВК України, зокрема доповнення нормативно-правового акту положеннями, які б регулювали здійснення душпастирської опіки в органах пробації (*Додаток 3*).

Тому враховуючи вищезазначене, на наш погляд, доцільно внести окрему статтю 128-2 у КВК України такого змісту: «Душпастирська опіка суб'єктів пробації, богослужіння і релігійні обряди в органах пробації

1. Душпастирська опіка суб'єктів пробації - діяльність в уповноважених органах з питань пробації священнослужителів (капеланів),

уповноважених релігійними організаціями, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, спрямована на задоволення релігійних потреб суб'єктів пробації, їх духовне виховання з метою запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

2. Заходи душпастирської опіки не повинні порушувати порядок виконання застосованих за рішенням суду та відповідно до закону наглядових та соціально-виховних заходів до суб'єктів пробації.

3. Зустрічі священнослужителів (капеланів) із суб'єктами пробації відбуваються за згодою керівництва уповноважених органів з питань пробації та за попередньою домовленістю щодо часу та місця.

4. Богослужіння і релігійні обряди за участі суб'єктів пробації проводяться за сприяння уповноважених органів з питань пробації або за зверненням релігійної організації шляхом укладення договору про співпрацю (Меморандуму). Керівництво та співробітники уповноважених органів з питань пробації не мають виявляти свого ставлення до певної релігії чи конфесії.

5. Договори про співпрацю можуть укладатися тільки з представниками релігійних організацій, які офіційно зареєстровані у встановленому законом порядку».

При цьому доречно зауважити як в законодавстві окреслений власне сам процес застосування пробації до неповнолітніх. Акцентуємо увагу, що найчастіше до неповнолітніх застосовують покарання, не пов'язані з позбавленням волі або наглядові заходи у зв'язку із звільненням від відбування покарання з випробуванням, які призначає суд на основі підготовленої досудової доповіді щодо неповнолітнього обвинуваченого.

Так, у Кримінальному процесуальному кодексі України зазначено, що з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання представник уповноваженого органу з питань пробації складає досудову доповідь за ухвалою суду [68].

При цьому досудова доповідь складається щодо особи, обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, або тяжкого злочину, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі. Водночас, акцентуємо увагу, досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину, крім випадків, передбачених КПК України.

Крім того, зауважимо, що у Кримінальному кодексі України окремий розділ присвячений особливостям кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Відповідно до положень цього розділу у разі засудження неповнолітнього до арешту або позбавлення волі до нього може бути застосоване звільнення від відбування покарання з випробуванням із покладенням обов'язків, визначених статтею 75 КК України, зокрема:

- 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;
- 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.
- 3) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого;
- 4) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації;
- 5) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу);
- 6) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою;
- 7) пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;
- 8) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля [67].

Зауважимо, що дотримання встановлених законом обов'язків неповнолітніми суб'єктами пробації є вирішальним аспектом для подальшого майбутнього неповнолітньої особи. Адже від цього залежить чи обмежиться неповнолітня особа так званим «умовним покаранням» чи, все ж таки, відповідно до закону суд буде вимушений призначити особі покарання.

На нашу думку, у цій ситуації також вагому роль відіграє відповідальне виконання органами пробації покладених на них функцій законодавством. Зокрема, органи пробації повинні використовувати усі передбачені законом можливості щодо покращення ефективності своєї роботи та зниження рівня вчинення повторних злочинів неповнолітніми до закінчення встановленого судом іспитового строку, у тому числі, і залучення до співпраці громадських та релігійних організацій.

Зазначимо, що із прийняттям Верховною Радою України 05 лютого 2015 року Закону України «Про пробацію», в Україні унормовано пробацію, її місце, роль та основні завдання [12]. У законі вперше на законодавчому рівні визначено термін пробації, зокрема, у статті 2 зазначено, що «пробація» – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [12].

Цією ж статтею закону сформульовано такі основні поняття в аспекті досліджуваного нами питання, зокрема «волонтер пробації» – фізична особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку, уповноважена органом пробації та волонтерською організацією на виконання окремих завдань, пов'язаних із пробацією, на добровільній та безоплатній основі [12]. Також необхідно звернути увагу, що законом передбачено здійснення пробації щодо неповнолітніх із застосуванням низки особливостей визначених для цієї категорії осіб. Зазначимо, що до таких особливостей належать, зокрема:

- 1) застосування пробації з урахуванням вікових та психологічних

особливостей неповнолітнього;

2) пробація щодо неповнолітніх включає у себе профілактику їх агресивної поведінки та мотивацію позитивних змін особистості, а також поліпшення соціальних стосунків;

3) досудова доповідь про обвинуваченого неповнолітнього додатково повинна містити рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень;

4) пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень;

5) соціально-виховна робота із засудженими неповнолітніми може проводитися із залученням батьків або їхніх законних представників.

Крім того, у статті 12 вказаного нормативного акту наведено визначення поняття пробації щодо неповнолітніх, зокрема: «здійснюється спільно із органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. У доповнення необхідно зазначити, що статтею 21 цього ж закону передбачено, що орган пробації під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому законом та іншими нормативно-правовими актами порядку із державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями [12].

Отже, зі змісту цих норм випливає, що для повноцінної реалізації пробації існує потреба співпраці з іншими державними та недержавними органами, організаціями. При цьому, враховуючи той факт, що нормами закону не передбачений механізм взаємодії органів пробації з релігійними організаціями, припускаємо, що законодавець розглядає релігійні організації, як волонтерів пробації. Так, зауважимо, що відповідно до положень вказаного вище закону передбачено можливість залучення до роботи зі суб'єктами пробації волонтерів. Поряд з цим, у статті 20 закону України «Про пробацію»

зазначено, що волонтерська діяльність, пов'язана з пробацією, здійснюється відповідно до закону України «Про волонтерську діяльність» з урахуванням особливостей вказаного закону. Водночас у законі України «Про волонтерську діяльність» зазначено, що волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. У свою чергу, поняття волонтерської допомоги сформульовано таким чином: «це робота та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами та є формою благодійної діяльності, яка може здійснюватися за визначеними законодавством напрямками» [69].

Крім цього, важливим є той факт, що волонтерська допомога надається на базі організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів на підставі договору про провадження волонтерської діяльності, укладеного з такою організацією чи установою, або без такого договору.

Оскільки вказаний закон регулює відносини, пов'язані із впровадженням волонтерської діяльності в Україні у більш загальних аспектах, виникла необхідність нормативного закріплення пробаційного волонтерства. Тому відповідно до закону України «Про волонтерську діяльність» з урахуванням особливостей, визначених Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про пробацію» та нормативно-правовими актами, що регулюють організацію пробації 17 січня 2017 року був підписаний наказ Міністерства юстиції України № 98/5 «Про затвердження Положення про організацію діяльності волонтерів пробації» [70]. Згідно із вказаним Положенням залучення особи до волонтерської діяльності, пов'язаної із пробацією, здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за письмовою заявою цієї особи після проходження співбесіди з працівником уповноваженого органу з питань пробації та заповнення анкети волонтера пробації. Після чого проводиться співбесіда працівником уповноваженого органу з питань пробації, під час якої з'ясовується здатність особи до

волонтерської діяльності, пов'язаної з пробацією, її мотивація, досвід роботи, освіта та інші відомості, що характеризують кандидата у волонтери пробації.

У свою чергу, діяльність волонтерів, пов'язана з пробацією, здійснюється за такими напрямками:

- участь у проведенні соціально-виховної та індивідуально-профілактичної роботи із суб'єктами пробації;
- сприяння у працевлаштуванні суб'єктів пробації, залученні їх до навчання та соціально корисної діяльності;
- участь у перевірці виконання обов'язків, покладених судом на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, організація виховних та благодійних заходів і акцій за різними тематичними напрямками;
- надання консультацій правопорушникам та їх сім'ям (наприклад, у вигляді допомоги з отримання певних документів) [70].

Таким чином, з вищезазначеного випливає, що волонтерами пробації здійснюється вагома підтримка як органів пробації, так і суб'єктів пробації, у тому числі, неповнолітніх. При цьому можемо стверджувати, що активними волонтерами виступають саме релігійні організації. Але, незважаючи на те, що релігійні організації можуть виступати як волонтери, все ж таки, наполягаємо на законодавчому визначенні механізму співпраці органів пробації з релігійними організаціями, на кшталт як законодавчо закріплено таку діяльність релігійних організацій в установах виконання покарань.

Ми погоджуємося з твердженням О. М. Чернишевої, що традиційно підтримує волонтерську участь громадян у виправленні та ресоціалізації злочинців Церква [71, с. 84].

Зазначимо, що в Україні одним із основних нормативних актів, що регулює діяльність релігійних організацій є закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Головним із завдань релігійних організацій, визначених цим законом, є гарантування сприятливих умов для розвитку

суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання [72].

Згідно із законом, релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Разом з цим, релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій [72].

Необхідно зазначити, що законодавець передбачив здійснення добродійної і культурно-освітньої діяльності релігійними організаціями. Крім цього, при релігійних організаціях можуть утворюватися товариства, братства, асоціації, інші об'єднання громадян для здійснення добродійництва, вивчення та розповсюдження релігійної літератури та іншої культурно-освітньої діяльності. Вони можуть мати свої статuti, що реєструються в порядку, встановленому для громадських об'єднань, а це, у свою чергу, свідчить про те, що релігійні організації можуть виступати волонтерами та залучати для проведення своєї благодійної роботи волонтерів і, таким чином, співпрацювати з органами пробації.

Поряд з цим, в законі не має прямих норм, які б безпосередньо регулювали відносини взаємодії Церкви з органами пробації, зокрема в аспекті протидії злочинності неповнолітніх. Цей факт можна пояснити тим, що пробація є відносно молодим інститутом і це питання до кінця не врегульоване.

При цьому, аналізуючи практику співпраці релігійних організацій з пенітенціарними установами України, нами неодноразово зазначалося про неабияку роль Церкви у виправленні та ресоціалізації засуджених та запобіганні вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Так, В. В. Проскура виокремлює основні переваги залучення Церкви до

роботи із засудженими до позбавлення волі, зокрема:

- здатність релігії ефективно впливати на моральність і духовність особистості, спонукати її до безумовного дотримання відповідних принципів та норм;

- високий авторитет Церкви в українському суспільстві;
- висока оцінка діяльності Церкви працівниками пенітенціарних установ;
- запит на духовну підтримку і довіра з боку більшості засуджених,
- теологічне підґрунтя роботи із засудженими тощо [73].

У даній сфері питання врегульоване на нормативному рівні, зокрема законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності священнослужителів (капеланів) в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України» та Положенням про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 05 липня 2017 року №2170/5.

Прийняття цих нормативно-правових актів стали фундаментом нового законодавчо закріпленого етапу співпраці Церкви та органів кримінально-виконавчої системи з метою ресоціалізації та виправлення засуджених.

На жаль, на даний час в Україні не має ані законів, ані підзаконних нормативно-правових актів, які б безпосередньо регулювали взаємодію органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидиву неповнолітніх. Тому виникає нагальна потреба розробки правової бази, яка б стала алгоритмом цієї співпраці [74]. Це б, у свою чергу, значно покращило показники діяльності уповноважених органів з питань пробації, зокрема Секторів ювенальної пробації.

У зв'язку із необхідністю повноцінної реалізації механізму пробації та з метою досягнення основної мети пробації – запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень, на основі норм закону України «Про пробацію» на сьогодні прийнято ряд постанов Кабінету Міністрів України та наказів

Міністерства юстиції України, зокрема:

- «Про затвердження Порядку складення досудової доповіді», який визначає механізм складення та подачу до суду персоналом органу пробації досудової доповіді та її зміст. У вказаному Порядку визначено основні особливості підготовки досудової доповіді щодо неповнолітніх [75].

- «Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм», у якому визначено механізм розроблення та реалізації пробаційних програм. Метою реалізації таких пробаційних програм є виправлення суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок проходження пробаційних програм, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень, у тому числі, ці положення стосуються і неповнолітніх осіб [76]. Важливо, що у Порядку передбачено можливість уповноваженого органу з питань пробації залучати до реалізації пробаційних програм волонтерів пробації, підприємства, установи, організації та окремих громадян, у тому числі, й релігійні організації.

- «Типове положення про сектор ювенальної пробації», норми якого дають визначення сектору ювенальної пробації, як уповноваженого органу з питань пробації, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та пробації щодо неповнолітніх. При цьому, Положенням визначено залучення до співпраці волонтерів як одну із функцій сектору [77].

Таким чином, існує необхідність вдосконалення нормативно-правового забезпечення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх шляхом внесення змін до діючих нормативно-правових актів та розробки і ухвалення нових спеціальних документів з вказаного питання.

1.4 Зарубіжний досвід взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх та можливості його імплементації у вітчизняне законодавство

В умовах, коли у нашій державі продовжується реалізація основних положень Закону України «Про пробацію» шляхом реорганізації кримінально-виконавчих інспекцій в уповноважені органи з питань пробації, за кордоном такі служби вже тривалий час виконують ряд важливих функцій у сфері запобігання злочинності, зокрема рецидиву серед неповнолітніх. Так, діяльність цих служб направлена на надання корекційних заходів та послуг з подолання соціальних проблем; надання соціально-педагогічної, виховної допомоги; здійснення нагляду, психологічного супроводження та оцінки ризику вчинення повторного злочину клієнтами пробації.

Доцільно акцентувати увагу, що у багатьох зарубіжних країнах діяльність служб пробації побудована на співпраці з волонтерами, громадськими, благодійними та релігійними організаціями. Також традиційно служби пробації майже у кожній країні працюють як із дорослими злочинцями, так і з неповнолітніми.

Виконання функцій, покладених на служби пробації у взаємодії із громадськістю, значно полегшує таку роботу та підвищує шанси досягнення основної мети пробації – перевиховання злочинця та запобігання вчинення ним повторного кримінального правопорушення без застосування покарання у виді позбавлення волі. Зауважимо, що за кордоном волонтери у межах пробаційної діяльності допомагають клієнтам пробації у працевлаштуванні, навчанні, забезпеченні житлом, одягом, підвищенні духовного рівня особи злочинця, в адаптуванні у соціальному середовищі, а все це разом протидіє рецидивній злочинності дорослих та неповнолітніх.

Ми погоджуємося із твердженням І. Васильківської, що поняття запобігання злочинності неповнолітніх можна визначити, зокрема, як діяльність

органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних закладів для неповнолітніх, спрямовану на виявлення й усунення причин та умов, що сприяють учиненню неповнолітніми правопорушень, а також позитивний вплив на негативну поведінку окремих неповнолітніх [78, с. 96]. Однак статистика свідчить, що діяльність цих органів є недостатньо дієвою. Так, в Україні за 2015 – 2018 роки прослідковуються сталі показники кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми повторно і ця картина є свідченням існування в суспільстві такого негативного явища як рецидивна злочинність неповнолітніх. При цьому неможливо визначити точні показники рецидивної злочинності неповнолітніх через її низьку питому вагу, оскільки у більшості випадків повторний злочин неповнолітній вчиняє вже у дорослому віці.

Так, ми підтримуємо думку більшості науковців, які досліджували проблему рецидивної злочинності неповнолітніх, зокрема, В. С. Батиргарєєва, О. М. Джужа, А. І. Долгова, В. А. Лелеков, М. В. Музика та інші стверджують, що кримінально активні підлітки стають резервом для дорослої та рецидивної злочинності. Наразі в Україні зафіксовані високі показники рецидивної злочинності серед дорослих, на нашу думку, саме недостатня ефективна профілактична робота уповноважених державних органів з неповнолітніми засудженими, є причиною рецидивної злочинності дорослих у майбутньому.

З приводу визначення поняття неповнолітньої особи цікавою є думка А. П. Закалюка, що неповнолітніми вважаються всі особи, яким ще не виповнилося 18 років, у тому числі і ті, які щойно народилися [79, с. 257].

У Кримінальному процесуальному кодексі України зазначено, що «неповнолітня особа» – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [68].

Поряд з цим, світова юридична література у більшості випадків характеризує неповнолітнього як того, хто не досяг віку, за яким законом настає його повна цивільна дієздатність, тобто можливість реалізувати в повному обсязі передбачені Конституцією України та іншими законами

суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки.

Хоча в Україні встановлений вік повноліття особи з 18 років, він не є універсальним для всіх держав світу. Адже є країни, де повнолітніми вважаються особи, які досягли віку 15, 20 років і навіть 21 року. Тому коли про вікову групу неповнолітніх йдеться в міжнародно-правових актах, як правило, за кордоном неповноліття вказується з 18 років, після чого робиться застереження: «якщо інший вік не встановлений національним законодавством» (до 18 років - в Панамі, Перу, Бельгії, Мексиці та ін.) [80].

Водночас в окремих державах по-різному встановлений мінімальний вік настання кримінальної відповідальності для неповнолітніх, який переважно коливається від 7 до 17 років. Наприклад, з 7 років – Швейцарія [81, с. 136], з 13 років – Франція [82, с. 24-35], з 14 років – Італія [83], з 15 років – Данія [84], а з 17 років – Польща [85, с. 136].

Зазначимо, що КК України передбачає кримінальну відповідальність із 16 років, але частиною 2 статті 22 цього ж Кодексу встановлено перелік злочинів, за які несуть кримінальну відповідальність особи віком від 14 до 16 років [86].

Доцільно зауважити, що у зарубіжних країнах світу різними є не лише підходи до визначення понять неповнолітнього, його віку та мінімального віку, з якого особа притягується до кримінальної відповідальності, а й заходи боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх. Тому для розробки засобів підвищення ефективності роботи ювенальних правоохоронних органів, органів у справах дітей, підрозділів пробації, Секторів ювенальної пробації, направленої на запобігання рецидивній злочинності неповнолітніх, неабияке значення має врахування зарубіжного досвіду.

Ми погоджуємося із позицією М. Н. Садовнікової, що дилема звернення до зарубіжного досвіду зазвичай зводиться або до «... запозичення модної риторики (термінів і назв, підходів) ... та поверхневому переносу окремих елементів, або до повного заперечення необхідності його вивчення з відсиланням на несхожість розвитку систем реагування на злочинність

неповнолітніх, а нині і апелювання на промахи у роботі з неповнолітніми» [87, с. 81].

При цьому, на наш погляд, такий підхід дозволить виявити шляхи вдосконалення ювенальної пробації в Україні через запозичення позитивного зарубіжного досвіду з цього питання. Одним із цих заходів є співпраця служби пробації із волонтерами, громадськими, благодійними та релігійними організаціями, суть якої полягає у здійсненні комплексу заходів щодо виправлення особи злочинця без відбування покарання у місцях позбавлення волі. У зв'язку з цим, створити дієвий та ефективний механізм співпраці органів пробації з релігійними організаціями у сфері запобігання злочинності неповнолітніх в Україні неможливо без вивчення та врахування закордонного досвіду.

Варто вказати, що останнім часом в деяких країнах світу прослідковується гуманізація поглядів на кримінальне покарання, зокрема щодо відповідальності неповнолітніх. У багатьох державах проходить якісна корекція місії і принципів ювенальної юстиції, що склалися в кінці ХІХ століття під авторитетом реабілітаційної парадигми. Ця корекція виявилася у реформах і прийнятті нового законодавства. Поряд з цим, принципи ювенальної юстиції починають будуватися на необхідності забезпечення захисту суспільства від протиправної поведінки молоді та відповідальності правопорушників, але ні в якому разі не через застосування жорстких мір покарання. Наприклад, в Канаді в законі «Про молодих правопорушників» зазначено:

– «...підлітки ні в якому разі не повинні бути прирівняні до дорослих в тому, що стосується рівня їх відповідальності і наслідків їх вчинків; тим не менш, молоді правопорушники повинні нести відповідальність за свої правопорушення;

– хоча суспільство повинно вживати розумних заходів, щоб запобігти злочинній поведінці молоді, воно повинно бути в змозі захистити себе від будь-якої незаконної поведінки;

– положення молодих правопорушників вимагає нагляду, дисципліни і турботи; при цьому, враховуючи стан, в якому вони знаходяться, ступінь їх розвитку та зрілості, вони відчують специфічні потреби та потребують допомоги;

– якщо молодих правопорушників вирішено залучити до відповідальності, слід розглядати можливість заміни судової процедури, передбаченої цим законом в цілях захисту суспільства, альтернативними заходами ...» [88].

Нами неодноразово зазначалося, що наразі служба пробації є одним із найдієвіших інститутів сфери кримінального правосуддя і попередження кримінальних правопорушень у багатьох країнах світу. Проте в різних країнах є відмінності щодо характеру, функцій та організаційної побудови цієї служби.

Влучно з цього приводу зазначає О. І. Богатирьова, що в одних державах законодавець визначає застосування пробації як покарання (наприклад, Швеція, Фінляндія, Латвія), в інших – відносить до інших заходів кримінально-правового характеру (наприклад, Великобританія, Данія), в третіх – пов'язує застосування цих заходів із звільненням від покарання (наприклад, Естонія, Франція, Росія), а в деяких країнах взагалі не визначає природу даного інституту (наприклад, США) [89; 90].

Таким чином, кожна окрема держава має власний національний досвід розвитку інституту пробації. Так, р. Харріс стверджував, що пробація - це не річ, яку можна взяти або залишити, а набір ідей і можливостей, які повинні використовуватися творчо, стратегічно для вирішення місцевих проблем кримінального судочинства; структура, в яку можуть бути вбудовані рішення, здійсненні й бажані в місцевих умовах [91, с. 67]. Це пояснює існуючу модель пробації в Україні, створену шляхом реорганізації кримінально-виконавчих

інспекцій, яка застосовується до осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням та виконує покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Адже інститут умовно-дострокового звільнення в Україні був запроваджений набагато раніше і виконував частину із функцій, які зараз виконує пробація.

Досліджуючи питання інституту пробації М. О. Черниш виділяє дві моделі пробації, зокрема:

- просоціальна, коли співробітник виконує переважно функцію працівника соціального нагляду, взаємодія із сім'єю дорослого та неповнолітнього засудженого, самим засудженим (наприклад Німеччина, Франція, Нідерланди);
- нагляд, при якому співробітник контролює особу, яка звільняється (умовно засуджену), і стежить за тим, щоб піднаглядний поведився відповідно до умов звільнення, вироку (наприклад, Великобританія, США) [92, с. 79-82].

У свою чергу, В. р. Шмідт виділяє чотири типи систем ювенальної пробації в окремих країнах, зокрема:

Перший тип. Юридичні процедури юстиції для неповнолітніх наближені до загального ходу кримінального правосуддя, а ресоціалізація співвідноситься з основними тенденціями соціальної політики (Нідерланди, Німеччина, Великобританія).

Другий тип. Правові механізми ювенальної юстиції співвідносяться із загальними процедурами кримінального правосуддя, але соціальні сервіси для неповнолітніх засуджених виділені в окрему групу служб (США, Канада, Японія).

Третій тип. Система служб ресоціалізації вбудована в діючу систему соціального захисту (Італія) або в діючу систему ювенальної юстиції та тісним чином пов'язана із системою соціального захисту (Франція).

Четвертий тип. Ювенальна юстиція, відрізняється і від системи кримінального правосуддя, і від системи соціальної допомоги: для засуджених розробляються спеціальні програми (Польща, Нова Зеландія, Румунія) [92, с.

79-82].

Варто зазначити, що у більшості країн застосовується просоціальна модель пробації до неповнолітніх, яка реалізується службами пробації у взаємодії із громадськими інститутами, соціальними службами, волонтерами, зокрема благодійними та релігійними організаціями. Важливо, що українська модель пробації включає у себе окремі елементи двох моделей пробації, виділених Чернишем, та відноситься до четвертого типу ювенальної пробації, виділеного Шмідтом. На нашу думку, такий стан справ пояснюється тим, що уряд України на шляху впровадження пробації намагався врахувати та запозичити найпозитивніші моменти функціонування пробації у кожній окремій державі, яку відвідали делегати від уряду нашої країни.

При цьому експерт місії NORLAU Віллі Гіль зазначає, що «суть пробації полягає у встановленні нагляду за засудженим із покладенням на нього певних зобов'язань та обмежень без ізоляції його від суспільства, тобто: відвідування центрів пробації, періодичні зустрічі з наглядовим офіцером, участь у громадських роботах, дотримання законослухняної поведінки». Крім цього, за словами експерта, відбування покарання у суспільстві, аніж у в'язниці, економічно вигідніше для держави, а виправні роботи на користь суспільства – свого роду відшкодування збитків, яких було завдано [93]. І ми повністю підтримуємо таку точку зору.

Необхідно зазначити, що одним із факторів, які сприяли створенню служби пробації за кордоном, був економічний аспект. Адже утримання засуджених в установах виконання покарань закритого типу обходиться державам набагато дорожче, ніж діяльність служби пробації (наприклад, у Фінляндії середня вартість на одного клієнта пробації становить 2800 євро, а на засудженого – 44600 євро, у Швеції на пробацію витрачають в рік – 77 мільйонів євро, на тюрми – 324 мільйони євро, а на СІЗО – 143 мільйони євро) [94]. Тому в період обмеженого фінансування кримінально-виконавчої системи нашої країни при створенні органів пробації урядом був врахований цей досвід.

Важливим є той момент, що у зарубіжних країнах процес застосування пробації до неповнолітніх законодавчо закріплено в окремих нормативно-правових актах з ювенальної юстиції, зокрема, у Фінляндії – «Акт стосовно неповнолітніх» (1943), у Шотландії – «Закон про соціальну Діяльність» (1971), в Австрії – «Закон про ювенальну юстицію» (1989), у Німеччині – «Судовий акт стосовно неповнолітніх» (1953) у Чехії – «Про відповідальність неповнолітніх за злочинні дії та правосуддя у справах стосовно неповнолітніх» (Акт ювенальної юстиції, 2004) та інші.

Проте досі в Україні не існує закону, який регулював би питання ювенальної юстиції. Лише у 2018 році був підготовлений експертами Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) спільно з Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх в Україні проект Закону «Про юстицію щодо дітей» [95]. На наш погляд, Україна повинна слідувати зарубіжному досвіду і в найкоротші терміни завершити роботу над законопроектом. Прийняття вказаного законопроекту є необхідною умовою підвищення ефективності у боротьбі із рецидивними злочинами неповнолітніх.

Зазначимо, що за законодавством Франції, заходи пробації, які полягають у нагляді за особою злочинця, застосовуються у разі засудження її до тюремного ув'язнення за вчинення злочину, незалежно від строку покарання, який особа зобов'язана була б відбутися в пенітенціарних установах позбавлення волі.

Своєю чергою, Кримінальним кодексом України встановлено, що заходи пробації можуть застосовуватись до особи, якщо за вчинений нею злочин законом передбачено максимальний строк покарання до позбавлення волі не більше п'яти років, зокрема «якщо суд, крім випадків засудження за корупційний злочин, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення

засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням» [86]. На нашу думку, визначення категорій злочинців за вчинення яких особу може бути звільнено від відбування покарання та застосовано заходи пробації є доцільною, оскільки є сумніви щодо ефективності застосування заходів пробації до особливо жорстоких злочинців, незалежно від країни і моделі пробації, і, все ж таки, є потреба в їх ізоляції від суспільства.

Водночас у Франції від клієнта пробації вимагається дотримання умов нагляду та сприяння у здійсненні пробаційних заходів щодо його виправлення з метою подальшої соціальної адаптації у суспільстві. Зазначимо, що відповідно до Кримінально-процесуального кодексу Франції, суддя уповноважений видавати ухвалу про привід засудженого, який не виконує свої обов'язки і ухиляється від зустрічі зі співробітниками служби пробації та із самим суддею, а також віддавати розпорядження про розшук зниклих клієнтів пробації. Як наслідок, засудженого, який не дотримується пробаційного режиму може бути притягнуто до виконання покарання [96]. Зауважимо, що такі ж наслідки порушення вимог пробації і в Україні.

При цьому у Франції органи пробації, які здійснюють нагляд за поведінкою клієнтів пробації, називаються комітетами по пробації. Штатну чисельність вказаних комітетів формують: суддя по виконанню покарань, голова, агенти пробації, помічники агентів пробації, а також соціальні співробітники, як правило з педагогічною освітою, а також технічний секретар. Співробітники комітетів пробації у Франції прирівнюються до соціальних педагогів пенітенціарної системи і повинні мати не менше п'яти років стажу вихователя. Також зазначимо, що при кожному комітеті по пробації діє спеціальна асоціація, до складу якої входять благодійні організації та фонди, волонтери, громадські об'єднання та релігійні організації [89]. Важливо, що діяльність таких асоціацій значно полегшує матеріальне становище клієнтів пробації, адже усі вони перебувають у скрутному становищі. Така допомога

може полягати у надання житла, працевлаштуванні, навчанні, духовній підтримці, подоланні алкогольної, наркотичної залежності та допомога в соціальній адаптації.

Зазначимо, що у Великобританії служби пробації є самостійними органами державної влади, які функціонують окремо від пенітенціарної системи. При цьому вони можуть співпрацювати з тюремною системою держави. Так, на відміну від французьких спеціальних асоціацій, які діють при комітетах по пробації, у Великобританії питаннями благодійної допомоги клієнтам пробації займається національна асоціація піклування та влаштування клієнтів пробації. Водночас асоціація займається залученням до співпраці із службами пробації громадськості, волонтерів та різних релігійних течій. Важливо, що у межах такої співпраці організовуються програми групового впливу на неповнолітніх та жінок, засуджених до різних видів альтернативних покарань. При цьому невиконання передбаченої групової програми клієнтом пробації може стати причиною перегляду судового рішення і застосування до нього покарання у виді обмеження чи позбавлення волі.

Досить дієвою є швецька модель пробації. Зазначимо, що у цій державі служба пробації входить до складу тюремної системи і має назву Національна адміністрація. Цікавим є той факт, що кожний засуджений звільняється від відбування покарання після спливу двох третин тюремного строку, за винятком тих, які вчиняють повторні злочини або порушують режим. Після цього до засуджених застосовуються заходи пробації, але фактично із особою вже починають працювати в установах виконання покарань з першого дня ув'язнення. У свою чергу, це підсилює виховний вплив на особу та підвищує шанси на її виправлення. При цьому заходи пробації, які застосовувалися до неповнолітніх, дають позитивні результати і кількість підлітків, які вчиняли повторні злочини, значно зменшилася. Тому у скандинавських країнах, таких як Німеччина, Нідерланди, спеціальні закриті установи для підлітків-злочинців вже давно замінили службами пробації.

Також доцільно акцентувати увагу на ряді спільних функцій служб пробацій у різних країнах, виділених П. В. Голодовим, зокрема:

1. Збір інформації про правопорушника з метою надання допомоги суду у визначенні найбільш ефективного для певної особи виду покарання (досудова функція).

2. Соціально-реабілітаційна і контролююча діяльність щодо умовно-засуджених громадян.

3. Виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (виправні, громадські роботи, обмеження волі, позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю).

5. Участь у підготовці засудженого до звільнення з пенітенціарної установи, у тому числі при умовно-достроковому звільненні.

7. Контроль за виконанням покладених судом додаткових обов'язків при звільненні від кримінальної відповідальності.

8. Організація процедур примирення і відновлення [97].

Водночас, аналізуючи практику здійснення пробації у країнах Європи та США, на наш погляд, можна виділити також ряд загальних та основних функцій цієї служби щодо неповнолітніх:

– збір інформації про неповнолітнього злочинця з метою надання допомоги суду у визначенні найбільш ефективного для нього виду покарання (досудова пробація),

– соціально-реабілітаційна, контролююча та наглядова діяльність щодо звільнених від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх,

– виконання покарань не пов'язаних з позбавленням волі (у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт), а також особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт,

- застосування щодо неповнолітніх примусових заходів виховного впливу,
- впровадження пробаційних програм до неповнолітніх з професійною підготовкою, соціальною, психологічною, реабілітаційною та духовною допомогою,
- участь у підготовці засудженого до звільнення з виховної установи, контроль за виконанням накладених судом додаткових обов'язків і обмежень при звільненні від кримінальної відповідальності,
- організація процедур примирення і відновлення та інші [98, с. 170].

В принципі, усі перераховані вище спільні риси є характерними і для концепції української пробації. Однак процедури примирення і відновлення, так звана медіація, лише починають впроваджуватися в Україні. Так, у 2019 році Міністерство юстиції України спільно із Генеральною прокуратурою України за підтримки Дитячого фонду ООН UNICEF Ukraine та громадського об'єднання «Фундація ДЕЮРЕ» було запущено пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину». Суть вказаного інституту полягає у добровільній процедурі примирення між неповнолітнім підозрюваним або обвинуваченим і потерпілим за участю адвоката системи безоплатної правової допомоги, який виступає у справі у ролі медіатора [99].

Зауважимо, що у Великобританії, Японії, США, Франції, Швеції, Данії, Естонії, Нідерландах програми пробації до засуджених здійснюються у взаємодії із волонтерськими інституціями, які працюють із неповнолітніми особами, бездомними людьми та особами, які мають алкогольну та наркотичну залежність [100, с. 205].

Доцільно зазначити, що у Великобританії, Данії, Швеції функції догляду за неповнолітніми правопорушниками та проведення з ними реабілітаційної роботи, як правило, передається ювенальним соціальним службам. Це не знімає

із засуджених кримінального покарання, проте функції його виконання здійснює не установа виконання покарання, а саме соціальна служба, що має зменшити стигматизацію неповнолітнього та робить допомогу неповнолітньому більш фаховою.

Таким чином, пробація щодо неповнолітніх у цих країнах передбачає відвідування пробаційних та денних центрів, в яких неповнолітній перебуває декілька годин на день та приймає участь у навчальній, трудовій, дозвільній діяльності. При цьому у таких центрах неповнолітній злочинець розвиває професійні навички, займається спортом, а також творчістю тощо. Крім цього, у пробаційних центрах здійснюється виховна і корекційна робота з неповнолітніми, а також можливе цілодобове перебування і проживання в стаціонарних установах - виправних гуртожитках [101, с. 116].

Своєю чергою, у будь-якому випадку служби пробації щодо неповнолітніх виконують і основні функції, зокрема нагляд та проведення системної соціально-педагогічної роботи, яка передбачає виховні, корекційні заходи і послуги з подолання соціальних проблем.

При цьому потрібно враховувати також і негативний досвід функціонування служби пробації за кордоном. Так, в Новій Зеландії фахівці даної країни відзначають, що в результаті створення нарівні з ювенальним судом сімейних зібрань і як наслідок зменшення кількості винесених рішень пов'язаних з обмеженням свободи та позбавленням волі підлітків, було скорочено багато пенітенціарних установ для неповнолітніх, у результаті чого частина підлітків за вчинення тяжких злочинів потрапили у в'язниці для дорослих, що сприяло їх подальшій криміналізації та підвищенню рівня самогубств [102].

Поряд з цим, в Австрії після прийняття закону про ювенальну юстицію було зареєстровано зростання злочинності серед неповнолітніх. Багато дослідників права Австрії, Німеччини пов'язують це з надмірним ослабленням відповідальності, але інші фахівці стверджують, що це не взаємопов'язані

процеси і плоди роботи система покаже тільки через покоління.

Ми, у свою чергу, реально оцінюючи ситуацію, притримуємося позиції, що до неповнолітніх повинні застосовуватися гуманні кримінальні покарання, але лише у випадках вчинення нетяжкого та середньої тяжкості кримінального правопорушення та впевненості у тому, що особа підлягає перевихованню. Звичайно, якщо підліток вчиняє тяжкий, особливо тяжкий або повторний злочин і обставини свідчать про небезпеку такої особи для суспільства – необхідна ізоляція.

Водночас, досліджуючи питання діяльності служб пробації за кордоном, необхідно зазначити про важливу роль релігійних організацій у підвищення показників роботи цих служб. При цьому відзначимо, що за кордоном християнська церква зіграла головну роль у створенні ювенальної юстиції, перш за все, реформаторів для неповнолітніх правопорушників (в Іспанії, Італії, Польщі) [103, с. 28-29].

Саме Церква виконала провідну місію у вжитті заходів справедливої осудності неповнолітніх. Так, в Італії, за ініціативи католицької церкви, було створено спеціальну пенітенціарну установу для неповнолітніх (виправний дім Сен-Мішель) у місті Римі. Згодом у Польщі створено велику кількість релігійних патронажних общин, одним з головних завдань яких було створення системи допомоги та особливого режиму виховання дітей-сиріт та правопорушників. В Іспанії була створена магістратура «батька сиріт» у м. Валенсії. Там навчалися церковні функціонери, правовий статус яких був закріплений королем у 1337 році [104].

Крім того, і наразі у країнах Європи результати діяльності інституту пробації неповнолітніх неабияк покращує активне залучення релігійних організацій. Церква здатна ефективно впливати на морально-етичний комплекс особистості неповнолітнього злочинця. При цьому така співпраця у більшості країн визначена своїм нормативно-правовим забезпеченням. Практика свідчить, що клієнту пробації краще та простіше відкритися саме служителю Церкви,

аніж працівнику служби пробації.

Наприклад, у Грузії функціонують чотири центри реабілітації для неповнолітніх «пробаціонерів», де впроваджуються спеціальні реабілітаційні програми для неповнолітніх, якими передбачається професійна підготовка та психологічна допомога. Для зниження вчинення повторних злочинів цією категорією осіб в країні налагоджено тісну взаємодію з урядовими та неурядовими організаціями, зокрема православною Патріархією Грузії [105]. При цьому співпраця з різними релігійними організаціями у цьому напрямку дає позитивні результати щодо зниження рівня дитячої злочинності. Крім цього, релігійні організації допомагають неповнолітнім у працевлаштуванні.

Своєю чергою, у Фінляндії передумовами виникнення пробації та ефективними засобами виправлення звільнених неповнолітніх засуджених є загальна та релігійна освіта. При цьому така робота здійснювалася переважно волонтерами. Згодом діяльність служби пробації продовжилася на основі утвореної фінської тюремної асоціації, яка фінансувалася переважно Церквою. Це свідчить про тісну взаємодію фінської служби пробації з Церквою щодо здійснення нагляду та перевиховання підлітків-злочинців.

Так само, як у Фінляндії, створенню служби пробації у Норвегії передувала робота асоціації, що мала на меті піклування та допомогу звільненим неповнолітнім засудженим. Проте згодом, починаючи з 1923 року такі волонтерські асоціації, як перші моделі пробації для неповнолітніх виникають у всьому світі [106].

Водночас у Великобританії велику допомогу службам пробації надають капелани Англіканської Церкви, які виконують у співпраці з іншими громадськими організаціями, волонтерами, психологами та педагогами основні функції пробації. Церква здійснює не лише релігійне піклування, а й допомагає у перевихованні, виправленні, підвищенні культурного та освітянського рівня засуджених, які перебувають на обліку в службі пробації, у тому числі, неповнолітніх. Необхідно звернути увагу на той факт, що капелани

Англiканської Церкви є підлеглими як тюремного керівництва так і єпископа, що є свiдченням тiсного взаємозв'язку тюремної системи та релiгії у Великобританії. Це є підтвердженням ефективності такої співпраці. У свою чергу, організація діяльності пробації у співпраці із капеланами Англiканської Церкви виявилася ефективним засобом боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх [32].

Отже, за кордоном створенню служби пробації щодо неповнолітніх сприяла діяльність Церкви, яка виконувала функції нагляду за звільненими неповнолітніми та перевиховання з метою убезпечення їх від подальшого злочинного шляху. Також зарубіжний досвід свiдчить про ефективність такої взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у роботі з неповнолітніми. Адже співпраця органів пробації із різними організаціями, у тому числі, волонтерськими та релігійними, полягає у забезпеченні індивідуального підходу до неповнолітнього та встановленні з ним довірливих та підтримуючих взаємовідносин, формуванні мотивації законслухняного життя. Це сприяє подоланню власних проблем та збільшує прихильність особи до суспільства. При цьому за рубежом використовують таку співпрацю як можливість створення різних фахівців за єдиним планом. Також основні заходи пробації призначаються рішенням суду, отже у неповнолітнього навіть за умов недостатньої мотивації не має законних можливостей ухилятися від участі у реабілітаційних заходах.

Також, аналізуючи зарубіжні моделі пробації окремих країн та враховуючи позитивні результати їх діяльності щодо боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх, а також розвиток комплексу релігійно-суспільних тенденцій сучасного життя в Україні, доцільним є запозичення в національний механізм пробації України такі інструментарії:

- широке залучення до роботи органів пробації громадянського суспільства, зокрема різних недержавних соціальних інститутів, благодійних фондів, установ освіти, інших структур громадянського суспільства та

релігійних організацій;

- розгляд питання щодо створення спеціальних асоціацій, які будуть діяти при уповноважених органах з питань пробації та займатися питаннями залучення різного роду громадських об'єднань, у тому числі релігійних організацій;
- розробку та застосування спільно із волонтерами різноманітних програм ресоціалізації неповнолітніх правопорушників як індивідуальних, так і групових, які будуть спрямовані на усунення психологічних та духовних проблем, а також на реабілітацію алкогольних та наркотичних залежностей;
- введення штатних одиниць капеланів (представників офіційно зареєстрованих релігійних організацій України) в підрозділи пробації та сектори ювенальної пробації,
- впровадження програм відновлення для неповнолітніх (дія медіації не лише на рівні пілотних проектів);
- прийняття нормативного акту про юстицію щодо дітей (завершення опрацювання та прийняття законопроекту «Про юстицію щодо дітей»).

Таким чином, система запобігання злочинності неповнолітніх в Україні потребує запозичення окремих аспектів позитивного досвіду діяльності служб пробації за кордоном. Зокрема, ефективність роботи служби пробації у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх пов'язана із взаємодією із різними волонтерськими формуваннями, зокрема громадськими, благодійними та релігійними організаціями.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне впровадження у вітчизняну концепцію пробації запропонованих нами у межах дослідження підрозділу інструментаріїв зарубіжної пробації, у тому числі сприяння у залученні релігійних організацій до співпраці з органами пробації з метою запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що взаємодія органів пробації з релігійними організаціями зумовлена нагальною потребою впровадження нових ефективних напрямів боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх. Зважаючи на відсутність оптимальних форм і напрямів взаємодії релігійних організацій з органами пробації та на незначну кількість публікацій та наукових доробок щодо дослідження вказаного питання визначено потребу у розширеному наукового дослідженні.

Дослідження вищезазначеного питання у вітчизняних кримінологічній, кримінально-правовій та кримінально-виконавчій науках раніше не здійснювалося. На основі проведеного під час дослідження аналізу робіт, присвячених окремим проблемам взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні, виокремлено чотири напрями дослідження проблеми.

2. Констатовано, що велика увага завжди приділялася злочинності неповнолітніх, оскільки саме ця категорія осіб характеризується нестійкою психікою та схильністю до негативного впливу. Крім цього, історичний досвід свідчить, що практика застосування суворих та жорстких видів покарань тільки підвищувала показники рецидивної злочинності серед неповнолітніх, оскільки відбувалася криміналізація осіб, які потрапляли у місця позбавлення волі. Враховуючи такі обставини, ряд мислителів другої половини XVIII та першої половини XIX століття, зокрема Ч. Беккарія, Дж. Говард та І. Бентам активно пропагують свої думки щодо пом'якшення покарань стосовно неповнолітніх.

3. Зазначено, що правова природа взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх включає в себе юридичну характеристику відносин, які виникають при даній співпраці (структура, місце, роль), а також аналіз чинних нормативно-правових актів, якими ці відносини регламентуються. Водночас в Україні не має окремого закону про нормативно-правові акти, тому питання щодо єдиного

законотворчого та нормотворчого процесу розпорошені по різних законодавчих і підзаконних актах міністерств і відомств.

4. Підсумовано, що вивчення зарубіжного досвіду дозволить виявити шляхи вдосконалення ювенальної пробації в Україні через запозичення позитивного зарубіжного досвіду з цього питання. Одним із цих заходів є співпраця служби пробації із волонтерами, громадськими, благодійними та релігійними організаціями, суть якої полягає у здійсненні комплексу заходів щодо виправлення особи злочинця без відбування покарання у місцях позбавлення волі. У зв'язку з цим, створити дієвий та ефективний механізм співпраці органів пробації з релігійними організаціями у сфері запобігання злочинності неповнолітніх в Україні неможливо без вивчення та врахування як позитивного (Швеція, Данія, Франція, Великобританія, США, Естонія, Італія, Іспанія, Грузія, Японія) так і негативного (Австрія, Нова Зеландія, Німеччина) закордонного досвіду.

РОЗДІЛ 2

ЗАСАДИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ЗАПОБІГАННІ РЕЦИДИВНИМ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан та тенденції рецидивних злочинів неповнолітніх в Україні

Розкриття дефініції рецидивна злочинність неповнолітніх є першочерговим етапом для висвітлення сучасного стану і тенденцій рецидивних злочинів в Україні. Зазначимо, що досліджуване нами суспільне явище «рецидив» походить від латинського «*recidivus*», що в перекладі означає повторення явища після його удаваного зникнення [107; 108]. Кримінальний кодекс України, зокрема стаття 34 визначає рецидивом злочинів «вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин» [86]. Разом з цим, проблему рецидивної злочинності необхідно розглядати, як це визначено у науковій юридичній літературі, з двох позицій рецидива – кримінологічний (фактичний) та кримінально-правовий (легальний). Окрім цього, у кримінологічній науці визначають два види рецидиву – загальний (вчинення різного роду злочинів) та спеціальний (вчинення однорідних злочинів).

У різні періоди вчені-кримінологи трактували злочинність неповнолітніх і її рецидив по-різному, зокрема Г. Г. Шиханцов характеризує злочинність неповнолітніх, як суспільно-небезпечне явище до якого відносяться кримінально карані діяння, що вчиняються особами у віці від 14 до 18 років. За кримінологічними характеристиками до них приєднуються суспільно - небезпечні дії осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна

відповідальність, а також «молодих дорослих» [109]. Водночас, А.П. Закалюк надає наступне визначення злочинності неповнолітніх – «вся кількість суспільно небезпечних діянь, передбачених Кримінальним кодексом, вчинених особами, що не досягли віку повноліття – повних 18 років, стосовно яких була порушена кримінальна справа і тим самим здійснена державна реєстрація злочинів, чим забезпечене їх включення до офіційного (статистичного) поняття «злочинність неповнолітніх»» [110, с. 294]. Крім цього, І.Б. Медицький, дослідивши ряд наукових праць, зібрав наступні визначення кримінологічного рецидиву:

- «вчинення нового злочину особою, яка раніше була засуджена або піддана судом іншим правовим заходам впливу, що передбачені законом замість покарання, незалежно від форми вини минулого і нового злочину та наявності не знятої судимості»;
- «повторне кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше була судимою або зазнавала інших, передбачених законом, заходів впливу, що застосовуються судом замість покарання, незалежно від форми вини та наявності у неї судимості»;
- «повторне вчинення нового злочину особою, яка раніше вчинила злочин, незалежно від наявності у неї судимості»;
- «повторне вчинення кримінально караних діянь як особами, до яких було застосоване чи заходи, які його замінюють, незалежно від зняття чи погашення судимості за попередні злочини, так і особами, до яких кримінально-правові заходи впливу не застосовувались»;
- «всі злочини, вчинені особами, які раніше їх вчиняли, у випадку, якщо минулі злочини ставали відомими правоохоронним органам і мало місце засноване на законі реагування на них» [111, с. 111-112].

На нашу думку, з усіх вищевказаних понять рецидиву злочинів впливає, що **«рецидивом»** є повторне вчинення нового умисного злочину, який відомий правоохоронним органам, особою, яка вчиняла вже кримінально-каране діяння

та має непогашену судимість.

Сьогодні у вітчизняній кримінології є різні підходи до стану злочинності, зокрема перший підхід, прихильниками якого є окремі вчені, розтлумачує стан злочинності поєднуючи його з рівнем злочинності й визначає його як абсолютну кількість вчинених злочинів, скоєних на певній території за певний проміжок часу, а також злочинців (ці показники визначають стан злочинності) [112]. Аналогічну думку висловив професор О.М. Джужа та сформулював стан злочинності як абсолютну кількість злочинів і осіб, які їх вчинили на певній території за певний відрізок часу [113, с. 228]. Співзвучним до зазначеного є визначення відомого російського кримінолога С.Я. Лебедева, який визначає стан злочинності як загальну кількість злочинів і осіб, що їх вчинили, за визначений період часу на визначеній території. Окрім цього визначає фактори, якими визначається стан злочинності, зокрема: кількістю вчинених злочинів (при оцінці стану злочинності, окрім зареєстрованих злочинів, варто враховувати латентні, приховані діяння, кількість яких може в 3-5 і більше разів перевищувати кількість офіційно зареєстрованих злочинів), збитками, що завдані злочинами. А також С.Я. Лебедев говорить про те, що цей показник виражається в абсолютних величинах [114, с. 65].

Іншої думки прихильники другого підходу, які не ототожнюють поняття стану й рівня злочинності, зокрема вітчизняний кримінолог І.М. Даньшин зазначає про неприпустимість у кримінологічній літературі плутанини коли рівень злочинності іноді називають станом злочинності, адже з точки зору загальної теорії статистики категорія стан включає не тільки міру, число, кількість, а й якість явища. Тому для характеристики абсолютних кількісних показників злочинності слід застосовувати термін «рівень», а не «стан», який при статистичній характеристиці має інше значення [115]. Варто погодитись з такою думкою вченого, зокрема у аспекті значно ширшого поняття стан злочинності порівняно з рівнем злочинності, та доповнити, що «стан» включає у себе «рівень». Третім підходом є схвальна й частково підтримана нами думка

деяких вітчизняних вчених, які визначають, що стан злочинності характеризують кількісні і якісні показники, зокрема рівень, коефіцієнт, ціна, структура, географія, динаміка [116]. Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков також є прихильниками третього підходу та визначають стан злочинності як сукупність кількісних та якісних показників [116, с. 52]. Варто зазначити, що таке визначення представників третього підходу хоч і підтримується нами, але не є зовсім вірним, оскільки до кількісно-якісних показників відноситься й динаміка злочинів, а вона разом з прогнозом характеризує тенденції злочинності. Разом з тим, підтримуючи думку Б. М. Головкина, коефіцієнти – це складова частина (показник) рівня окремого виду злочинів у відносних величинах, а тому вони повністю охоплюються цим поняттям і не потребують окремого розгляду [117].

Отже, саме у такому аспекті розкриємо стан рецидивних злочинів в Україні (кількісні і якісні показники): суспільна небезпечність, обсяг, питома вага в обсязі всієї злочинності, інтенсивність, структура, латентність, територіальний розподіл.

Підвищена суспільна небезпека рецидивної злочинності полягає у тому, що вона виражає таку якість злочинності, як її стійкість, бо свідчить про вперте небажання ряду осіб вести себе відповідно до прийнятих у суспільстві норм, про надання переваги кримінальному вирішенню своїх проблем, не дивлячись на відбуте раніше особою кримінальне покарання. Звичайно, наявність у суспільстві такого негативного явища як рецидивна злочинність є свідченням недосконалості правоохоронної системи, нездатної ефективно впливати на осіб, які вчинили злочини, слабкому впливі покарання, що не досягає цілей виправлення і перевиховання засуджених. Крім того, рецидивісти – найбільш запущені в морально-правовому відношенні особи, що важко піддаються виховному впливу, які здійснюють помітний негативний вплив на якісні характеристики злочинності, підвищення ступеня її тяжкості, суспільної небезпеки, організованості і професіоналізму. Вони несуть в суспільство свої

антигромадські погляди і норми поведінки, пропагують кримінальну субкультуру, надаючи тим самим згубний вплив на морально нестійких осіб, особливо з молодіжного середовища, втягуючи їх в злочинну діяльність.

Заслуговують уваги твердження В. С. Батиргареевої, яка стверджує, що підвищена суспільна небезпечність рецидивної злочинності визначається:

- її більшою потужністю у своєму прагненні до відтворення порівняно зі злочинністю первинною;
- її існуванням за всіх часів історії держави та права;
- значною питомою вагою у структурі рецидивної злочинності тяжких й особливо тяжких злочинних діянь та переважанням злочинів середньої тяжкості й тяжких проти злочинів середньої і невеликої тяжкості у структурі первинної злочинності;
- здатністю бути передавальним механізмом злочинного ремесла та досвіду, злочинських традицій, устоїв, що забезпечує існування особливого соціального прошарку осіб у структурі суспільства;
- підвищеним ступенем латентності цих злочинів;
- інтенсивністю заходів, які суспільство й держава вживають з метою запобігання цим злочинним проявам;
- значним ідеологічним впливом рецидивістів як на свідомість злочинців, так і на масову свідомість законослухняних членів суспільства;
- низькою чутливістю рецидивістів до запобіжних заходів;
- з культивуванням у суспільній свідомості думки про необхідність посилення суворості кримінальної політики як єдино можливого ефективного засобу боротьби з рецидивною злочинністю [118, с. 14].

Рівень злочинності – кількісний показник, що характеризує міру або величину злочинності в абсолютних числах, [119, с. 87] а, з метою усунення недоліку порівнянності даних у просторово-територіальному й часовому співвідношенні з урахуванням чисельності населення регіону, рівень злочинності вираховується у відносних величинах – коефіцієнтах:

інтенсивності злочинності, злочинної активності населення, судимості, віктимності [116, с. 52]. Рівень злочинів рецидиву неповнолітніх в Україні складається з низки злочинів, передбачених особливою частиною КК України, які займають чільне місце у структурі, та осіб які їх вчиняють.

Розкриваючи абсолютну кількість облікованих кримінальних правопорушень у державі, варто відзначити їх значне зниження з 2017 року. Так, у 2013 році обліковано 563 560 кримінальних правопорушень, 2014 році – 529 139, 2015 році – 565 182, 2016 році – 592 604, 2017 році – 523 911, 2018 році – 487 133. Водночас дещо інша ситуація з рецидивом кримінальних правопорушень у державі, зокрема у 2013 році їх обліковано 62 625, 2014 році – 63 746, 2015 році – 58 242, 2016 році – 50 510, 2017 році – 66 501, 2018 році – 66 484 (*Додаток А, діаграма 1*).

За статистичними даними Генеральної прокуратури України та Державної судової адміністрації України за останні два роки спостерігається поступове зниження абсолютної кількості облікованих кримінальних правопорушень в Україні та вчинених неповнолітніми зокрема. Дещо інші тенденції рецидивної злочинності у державі, адже на тлі суттєвого зниження облікованих кримінальних правопорушень дорослий рецидив зростає, а рецидив неповнолітніх зменшується, хоч й залишається високим. Так, у 2013 році було направлено до суду 8 781 кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми, 2014 році – 7 467, 2015 році – 7 171, 2016 році – 5 230, 2017 році – 5 608, 2018 році – 4 750 (*Додаток Б, діаграма 2*). Зазначимо, що загальна кількість кримінальних проваджень направлених до суду з обвинувальним актом у 2013 році становила 205 751, тоді як у 2018 на 16% менше – 173 257. Проте кримінологічну ситуацію щодо злочинів неповнолітніх в Україні, зокрема й рецидивних можна поділити на декілька періодів: I-й (1990-1995 роки) – зростання злочинів за участі неповнолітніх (1990 рік – 28819 злочинів, 1995 р. - 41648) [120]; II-й (1996 - 2003 роки) – поступового зниження злочинів неповнолітніх (1996 рік –

40 856 злочинів, 2000 р. – 37 239, 2003 р. – 30 950) [121]; III-й (2004 – 2012 роки) – стрімкого зниження кількості зареєстрованих злочинів, вчинених неповнолітніми (2005 рік – 26500 злочинів; 2012 р. (до 20.11.2011) 14238) [122]; IV-й (2013 – 2018 роки) – швидкого падіння кількості зареєстрованих правопорушень, вчинених неповнолітніми (2013 рік – 8781 кримінальне правопорушення, 2018 р. – 4750) [123].

Рівень у відносних величинах демонструють нам згадані вище коефіцієнти, зокрема:

- коефіцієнт інтенсивності злочинності неповнолітніх відображає частоту вчинених кримінальних правопорушень у державі протягом певного періоду у розрахунку на 1 000, 10 000, 100 000. Так, у 2013 році на 100000 населення він становив 19,3; 2014 р. – 16,4; 2015 р. – 16,7; 2016 р. – 12,2; 2017 р. – 13,2; 2018 р. – 11,2 [124]. Дані демонструють зниження коефіцієнта протягом усього періоду, враховуючи сплеск у 2017 році.

- коефіцієнт судимості неповнолітніх відображає частоту вчинених кримінальних правопорушень судимими неповнолітніми мешканцями регіону періоду у розрахунку на 1 000, 10 000, 10 0000. Так, у 2013 році на 100 000 населення він становив 15,3; 2014 р. – 12,7; 2015 р. – 12,6; 2016 р. – 9,6; 2017 р. – 8,6; 2018 р. – 7,8. Коефіцієнт судимості рецидиву неповнолітніх у 2013 році склав 4,7; 2014 р. – 3,7; 2015 р. – 3,1; 2016 р. – 2,3; 2017 р. – 1,9; 2018 р. – 1,3. [125; 126]. Дані демонструють поступове зниження коефіцієнта протягом усього періоду.

- коефіцієнт злочинної активності неповнолітніх відображає частоту кримінальної активності неповнолітніх мешканців держави протягом певного періоду у розрахунку на 1 000, 10 000, 100 000. Він повністю відображає тенденції коефіцієнту судимості неповнолітніх.

Коефіцієнт віктимності дозволяє співвіднести кількість потерпілих від злочинів і населення за відповідний проміжок часу на певній території у розрахунку на 1 000, 10 000, 100 000 жителів. Отже, коефіцієнт віктимності на

100000 жителів у країні у 2013 році – 744; 2014 р. – 693; 2015 р. – 722; 2016 р. – 1043; 2017 р. – 882; 2018 р. – 817. Щодо неповнолітніх тенденції зберігаються.[123] Дані демонструють зростання коефіцієнта протягом усього періоду, враховуючи період зниження у 2018 році порівняно з попереднім періодом.

Звичайно, розрахунки є лише приблизними, оскільки коефіцієнти, а точніше їх вірогідність, напряду залежить від кількості населення у країні, перепис якого у нас не проводиться з 2001 року та запланований лише на 2020 рік.

Структура рецидиву злочинів у загальній структурі злочинності вирізняється відносною стабільністю у межах 41–44% у період з 2013-2018 роки, зокрема, питома вага у 2013 році становила 44,2%, 2014 р. – 43,9%, 2015 р. – 43,2%, 2016 р. – 43,3%, 2017 р. – 42,4%, 2018 р. – 40,7% (*Додаток В, діаграма 3*). Показники офіційної статистичної звітності правоохоронних органів щодо структури злочинів неповнолітніх у загальній структурі злочинності у державі, дещо дивують різким зменшенням порівняно з періодом 2009 –2012 років, коли питома вага коливалась в межах 5% (2009 рік – 5,2%, 2010 р. – 5,3%, 2011 рік – 5,6%, 2012 р. – 5%). Так, у 2013 році питома вага злочинів, вчинених неповнолітніми, у загальній структурі злочинності становила – 4,8%, 2014 р. – 4,8%, 2015 р. – 4,8%, 2016 р. – 4,6%, 2017 р. – 4%, 2018 р. – 3,8%. Водночас зі зниженням питомої ваги злочинності неповнолітніх, тенденції рецидивних злочинів неповнолітніх залишаються стабільно високими й практично відображають стрічку рецидиву дорослих, за виключенням різкого зменшення у 2018 році, зокрема у 2013 році питома вага рецидиву злочинів неповнолітніх складала 30,7%, 2014 р. – 29,5%, 2015 р. – 24,6%, 2016 р. – 23,9%, 2017 р. – 21,6%, 2018 р. – 16% (*Додаток В, діаграма 4*).

Разом з цим, у середньому неповнолітніми вчиняється понад 6 тисяч кримінальних правопорушень по яким судами виносяться близько 3-4 тисяч

вироків. При цьому за вчинення тяжких кримінальних правопорушень засуджено більше половини усіх неповнолітніх (таблиця 1).

Таблиця 1

Питома вага засуджених неповнолітніх за ступенем тяжкості

Рік	Всього засуджено неповнолітніх	Невеликої та середньої тяжкості	Питома вага у загальній злочинності неповнолітніх	Тяжкі	Питома вага у загальній злочинності неповнолітніх	Особливо тяжкі	Питома вага у загальній злочинності неповнолітніх
2013	5911	2624	44,4%	3172	53,7%	115	1,9%
2014	4875	2233	45,8%	2573	52,8%	69	1,4%
2015	4589	2070	45,1%	2465	53,7%	54	1,2%
2016	3474	1676	48,2%	1755	50,7%	43	1,2%
2017	3088	1476	47,8%	1564	50,6%	48	1,5%
2018	2798	1886	67,4%	898	32%	14	0,5%

Так, частка тяжких злочинів у рецидивній злочинності неповнолітніх перевищує 65% (таблиця 2).

Таблиця 2

Питома вага неповнолітніх рецидивістів за ступенем тяжкості

Рік	Всього засуджених за вчинення повторних злочинів	Невеликої та середньої тяжкості	Питома вага у загальній рецидивній злочинності неповнолітніх	Тяжкі	Питома вага у загальній рецидивній злочинності неповнолітніх	Особливо тяжкі	Питома вага у загальній рецидивній злочинності неповнолітніх
2013	1817	588	32,3%	1189	65,4%	40	2,2%
2014	1441	465	32,2%	957	84,7%	19	1,3%
2015	1130	381	33,7%	730	64,6%	19	1,7%

2016	831	286	34,4%	534	64,5%	11	1,3%
2017	670	219	32,7%	439	65,5%	12	1,8%
2018	450	446	92%	32	7,1%	4	0,9%

Окрім цього, структура рецидивної злочинності неповнолітніх має певні особливості, зокрема переважають злочини корисливого та корисливо-насильницького спрямування (у середньому 60%). Зокрема, неповнолітні найчастіше повторно вчиняють такі кримінальні правопорушення як крадіжки (57,3% - 68%), грабежі (11,8%-27,5%) та заволодіння чужим транспортним засобом (8%-13,6%) [127]. (таблиця 3).

Таблиця 3

Структура засуджених неповнолітніх рецидивістів за складами вчинюваних кримінальних правопорушень (період 2013-2018 роки)

Кримінальні правопорушення ККУ	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Умисне вбивство	12 (36,6%)	2 (0,1%)	10 (0,9%)	2 (0,2%)	6 (0,9%)	4 (0,9%)
Зґвалтування	8 (0,4%)	2(0,1%)	2 (0,2%)	1 (0,12%)	4 (0,6%)	0 (0%)
Грабіж	250 (13,7%)	215 (14,9%)	134 (11,8%)	229 (27,5%)	91 (13,6%)	55 (12,2%)
Крадіжка	1065 (58,6%)	850 (58,9%)	677 (60%)	539 (64,8%)	384 (57,3%)	306 (68%)
Розбій	35 (1,9%)	215(14,9)	33 (3%)	26 (3,1%)	20 (3%)	5 (1,1%)
Хуліганство	14 (0,7%)	14 (0,9%)	23 (2%)	11 (1,3%)	8 (1,2%)	5 (1,1%)
Незаконне заволодіння транспортним засобом	173 (10%)	178 (12,3%)	154 (13,6%)	93 (11,2%)	86 (12,8%)	36 (8%)

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів	46 (2,5%)	28(1,9%) .	23 (2%)	14 (1,7%)	14 (2%)	6 (1,3%)
--	--------------	---------------	---------	--------------	---------	----------

Разом з тим, незначні показники питомої ваги злочинності неповнолітніх у загальній масі розкритих злочинів не мають спотворювати загальне уявлення щодо реальних масштабів і суспільної небезпеки злочинності неповнолітніх. Так, оцінюючи показники кримінологічної характеристики необхідно зважати на те, що злочинність неповнолітніх охоплює лише чотирирічний період життя людини (14–18 років); тоді як так звана «злочинність дорослих» – десятиліття [128].

Віковий склад неповнолітніх злочинців, засуджених за різні склади злочинів, мають наступну питому вагу: від 14 до 16 років - у 2013 році – 28,7%, 2014 р. – 28,5%, 2015 р. – 30,9%, 2016 р. – 29,1%, 2017 р. – 28,2%, 2018 р. – 29,5%; натомість від 16 до 18 років – у 2013 р. – 71,3%, 2014 р. – 71,5%, 2015 р. – 69,1%, 2016 р. – 70,9%, 2017 р. – 71,8%, 2018 р. – 70,5%. Тобто, виходячи з цього, можемо констатувати факт про те, що левову частку неповнолітніх злочинців складають саме особи у віці від 16 до 18 років. Водночас у неповнолітніх, які вчинили рецидив злочинів, цей вік припадає саме на 17 років майже 89%.

За ступенем зайнятості віковий склад неповнолітньої злочинності і її рецидивної складової абсолютно ідентичний, зокрема: учні школи, ліцею, коледжу, гімназії – з 56,9% (2013 р.), 57,1% (2014 р.), 56,6% (2015 р.), 54,4% (2016 р.), 50,8% (2017 р.), 24,3% (2018 р.); ті, що не працювали і не навчалися – 24,5% (2013 р.), 22,2% (2014 р.), 21,1% (2015 р.), 20,9% (2016 р.), 23,6% (2017 р.), 11,7% (2018 р.); студенти навчального закладу – 14% (2013 р.), 16,9% (2014 р.), 18,7% (2015 р.), 20,5% (2016 р.), 21,7% (2017 р.), 9,2% (2018 р.). Тож, з аналізу видно, що саме левову частку неповнолітніх злочинців, зокрема й рецидивістів, складають саме суспільно інтегровані й зайняті суспільно-корисною працею діти, зокрема більше 70%, що викликає занепокоєння. Разом

з цим, у 2018 році тенденції змінились, а саме більше 45% неповнолітніх, які вчинили злочини, є особами, що працюють, тобто є зайнятими суспільно-корисною працею.

За складом сімейного виховання чи поза ним, зокрема: виховувались у родині з одним з батьків – 42,7% (2013 р.), 42,9% (2014 р.), 42,8% (2015 р.), 42,7% (2016 р.), 42,5% (2017 р.), 20,5% (2018 р.); виховувались поза родиною – 4,4% (2013 р.), 4,4% (2014 р.), 3,9% (2015 р.), 4,6% (2016 р.), 4,8% (2017 р.), 2,2% (2018 р.); виховувались у школі інтернаті, дитячому будинку – 3,9% (2013 р.), 2,8% (2014 р.), 2,3% (2015 р.), 2,9% (2016 р.), 2,3% (2017 р.), 1% (2018 р.). Аналізуючи даний стан речей можемо констатувати факт коли рецидив злочинів неповнолітніх, так як й неповнолітні злочинці є представниками повноцінних родин і родин, де один із батьків займається вихованням (неповні сім'ї) – більше 90% злочинців.

Географічний розподіл злочинності неповнолітніх, зокрема й рецидивної, повністю співпадає з територіальним розподілом усієї злочинності у державі. Аналіз географії усієї злочинності в Україні засвідчує, що найвищий коефіцієнт злочинної інтенсивності на 10 тис. населення протягом 2015–2016 рр. спостерігається у Запорізькій області (242 злочини), м. Києві (246 злочинів), а також Харківській (184 злочини), Кіровоградській (173 злочини), Київській (158 злочинів), Миколаївській (154 злочини) та Одеській (148 злочинів) областях. Найнижча злочинна інтенсивність в означений період зафіксована в Тернопільській (62 злочини), Івано-Франківській (65 злочинів), Закарпатській (72 злочини) та Чернівецькій (83 злочини) областях. Більшість злочинів (77,8%) вчиняється у містах та селищах міського типу. На мешканців сіл та селищ припадає не більше 19,5% всіх зареєстрованих злочинів. При цьому 2,7% злочинів вчиняється поза межами населених пунктів. Така картина територіального розподілу кримінальної активності в цілому відповідає тенденціям урбанізації в Україні, яка в тому числі впливає й на зміну не лише географії, а й характеру злочинності в цілому [129; 130].

Розкриваючи динаміку злочинності неповнолітніх та рецидивної її частини зокрема, звернемось до основного показника динаміки - темпу зростання або зниження, який розрахуємо базисним і ланцюговим способом (див. таблиця 4).

Таблиця 4

**Показники динаміки злочинності неповнолітніх в Україні
за період 2013-2018 роки**

Роки	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість злочинів неповнолітніх	8781	7467	7171	5230	5608	4750
Темп базисний		85%	81,7%	59,6%	63,9%	54,1%
Темп ланцюговий		85%	96%	72,9%	107,2%	84,7%
Абсолютний приріст (зменшення) базисний		- 1314	-1610	-3551	-3173	-4031
Абсолютний приріст ланцюговий		-1314	-296	-1941	378	-858
Середньорічний абсолютний приріст (зменшення)	$\rightarrow_{\Delta} = \frac{-1314 + -296 + -1941 + 378 + -858}{5} = \frac{4750 - 8781}{6 - 1} = -80$					
Середньорічний темп приросту (зменшення)	$\rightarrow_T = \sqrt[6-1]{\frac{4750}{8781}} = \sqrt[5]{0,735} = 0,541 \text{ або } 54,1\%;$ $\xrightarrow{\text{Тприросту}} = 54,1 - 100 = -45,9\%$					

Враховуючи розраховані показники, можемо стверджувати, що злочинність неповнолітніх у державі зменшується й це підтверджують розраховані нами показники динаміки. Особливу увагу привертає середньорічний абсолютний приріст (зменшення) і темп приросту (зменшення), що показує нам зменшення на 806,2 у абсолютному вимірі й зменшення на 45,9% у відносних величинах.

Динаміка щодо осіб засуджених за злочини дорослих і неповнолітніх то абсолютні показники різняться, зокрема дорослих хоч і знижується, але має певні періоди стабілізації, чого не можна відмітити у неповнолітніх, де показує абсолютне зниження. (Додаток Г, діаграмами 5,6) Розраховані показники динаміки щодо осіб неповнолітніх злочинців, свідчать про поступове зниження таких осіб на протязі періоду, що аналізується, а в останні два роки стрімкого зниження (див. таблиця 5).

Таблиця 5

Темп базисний і ланцюговий щодо неповнолітніх злочинців і рецидивістів неповнолітніх, які мали не зняту і погашену судимість, за період 2013-2018 роки

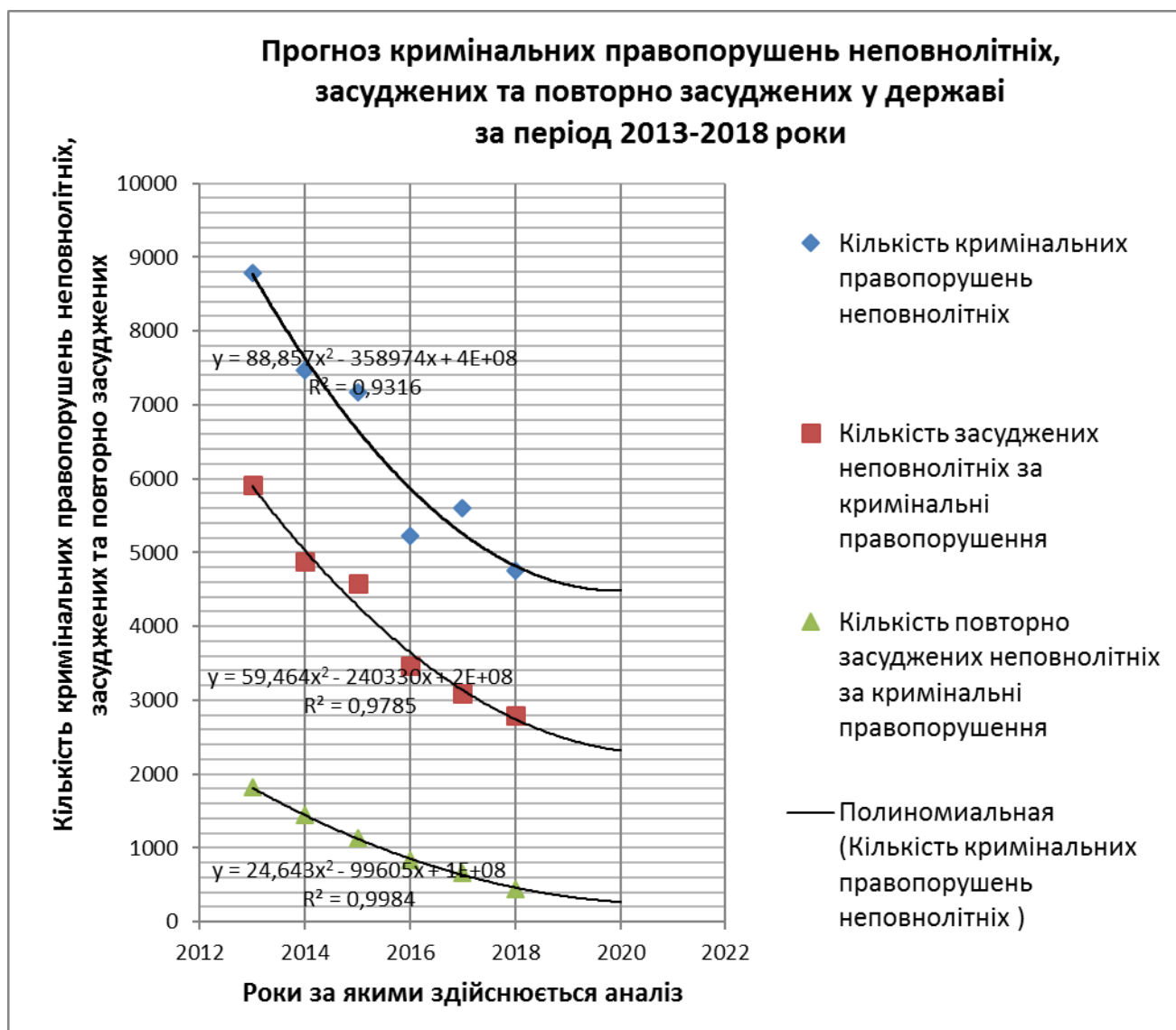
Роки	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість неповнолітніх злочинців	5911	4875	4589	3474	3088	2798
Темп базисний		82,5%	77,6%	58,8%	52,3%	47,3%
Темп ланцюговий		82,5%	94,1%	75,7%	88,9%	90,6%
Кількість неповнолітніх осіб рецидивістів, які мали не зняту й непогашену судимість	925	688	537	424	355	232
Темп базисний		74,4%	58,1%	45,8%	38,4%	25,1%
Темп ланцюговий		74,4%	78,1%	79%	83,7%	65,4%

Крім цього, злочинність неповнолітніх, порівняно зі злочинністю дорослих, характеризується підвищеною латентністю. За експертними оцінками, рівень злочинності неповнолітніх у 3–4 рази перевищує офіційно зареєстрований. На латентність злочинності неповнолітніх опосередковано вказує й те, що з-поміж злочинів, вчинених неповнолітніми, майже 54% та 32% щорічно становили тяжкі й особливо тяжкі злочини відповідно [131].

Звичайно, також ця тенденція пояснюється позитивними результатами профілактичної роботи правоохоронних органів, уповноважених органів з питань пробації, державних та недержавних організацій.

Зауважимо, що хоч і з кожним роком у злочинне середовище залучається все менше молоді, але проблема злочинності неповнолітніх завжди залишається актуальною для суспільства, так як є досить специфічною та стосується майбутніх поколінь. Разом з цим, відповідно до проведеного нами опитування співробітників виховних колоній та уповноважених органів з питань пробації, таке зниження рівня злочинності, у тому числі рецидивної, зумовлено не лише його фактичним зменшенням, а й поступовим скороченням населення України (80%), виїздом молоді з метою працевлаштування за кордон (75%), а також відсутністю офіційної реєстрації злочинів на територіях з традиційно високим рівнем злочинності – в окупованих частинах Донецької та Луганської областей, Автономній Республіці Крим (72%) (*Додаток 3, К*).

Погоджуємось з думкою Е.В. Расюка, що до тенденцій злочинності, окрім динамік, відноситься й прогноз [132]. Тому, продовжуючи розкривати тенденції злочинності неповнолітніх, зокрема й рецидивної, здійснимо її прогнозування методом екстраполяції. За допомогою табличного процесора MSN Excel, зробимо короткостроковий кримінологічний прогноз злочинів неповнолітніх, засуджених за них та повторно засуджених неповнолітніх в Україні (див. рис. 1).

Викладений прогноз свідчить про майбутні тенденції до зниження як злочинності неповнолітніх в цілому (більше 93% вірогідності прогнозу), так й зменшення кількості засуджених за кримінальні правопорушення неповнолітніх (майже 98% достовірність прогнозу), зокрема й неповнолітніх повторно засуджених за кримінальні правопорушення (майже 100% вірогідності прогнозу).

Таким чином, враховуючи власні розрахунки й дослідження викладені вище та, підтримуючи думку В. Ю. Лукьянчика (злочинність неповнолітніх - це своєрідний індикатор соціальної злочинності в суспільстві. Тому рецидивну злочинність неповнолітніх він розглядає як: окремий, самостійний елемент

злочинності неповнолітніх; самостійне негативне явище, яке змінюється в міру розвитку і зміни суспільства; комплексну кримінологічну проблему [133]).

Кримінологічний аналіз злочинності неповнолітніх, зокрема рецидивної, передусім сучасних її проявів є необхідною умовою протидії їй на сучасному етапі й у майбутньому [134]. При цьому у який спосіб держава та суспільство забезпечують боротьбу із злочинністю неповнолітніх, а особливо з рецидивною у даний час – залежить подальший кримінальний та моральний клімат в суспільстві. З огляду на вищезазначене, актуальною залишається проблема рецидивної злочинності взагалі та неповнолітніх зокрема. Питанню боротьби із рецидивом приділяли і приділяють багато уваги кримінологія, кримінальне та кримінально-виконавче право. Крім цього, певний інтерес до цієї суспільної проблеми виявляють також соціологи, філософи, психологи і вчені різних областей.

Зауважимо, що першим науковцем на просторах СРСР, який ґрунтовно дослідив кримінологічні особливості злочинності неповнолітніх був Г. М. Міньковський, захистивши першу докторську дисертацію присвячену злочинності неповнолітніх. Він писав, що «боротьба зі злочинністю неповнолітніх обмежує розміри і ступінь суспільної небезпеки дорослої злочинності, так як 50-60% рецидивістів починають свою злочинну «кар'єру» у неповнолітньому віці» [135]. Доцільною з цього приводу є думка професора А. І. Долгової, яка звертає увагу, що «стан злочинності дорослих, особливо рецидивної, залежить від попереднього стану злочинності неповнолітніх» [108]. Також, слід відмітити сучасних вітчизняних вчених-кримінологів О. М. Джужу та Ю. Ф. Іванова, які, на основі проведених досліджень, дійшли висновку, що більшість рецидивістів уперше стають на злочинний шлях у неповнолітньому віці чи в перші роки після настання повноліття. Крім цього, А. А. Тайбаков за результатами свого дослідження виявив, що понад половина (53%) професійних злочинців свій перший злочин вчинили у віці 14–16 років; а 39% – у віці 17–18 років [136, с. 41]. Своєю чергою, Ф. р. Хісамутдінов та А. Є. Шалагін до

особливостей особистості рецидивіста відносять: початок «злочинної кар'єри» як правило у неповнолітньому віці; низький рівень освіти та культури; відсутність або втрата сімейних відносин (ця функція замінюється кримінальним середовищем); відсутність позитивних стимулів до навчання, праці та громадянського обов'язку [137]. Ми погоджуємося з думкою науковців, що існує залежність між віковим початком злочинної кар'єри та подальшим рецидивом, адже близько 70% рецидивістів учинили свій перший злочин у віці до 18 років [120]. Ці ж особливості, на наш погляд, можна і віднести до характеристики особи неповнолітнього злочинця-рецидивіста.

Таким чином, каральна система держави зобов'язана включати в себе і використовувати надієвіші елементи та докладати максимальних зусиль у виправленні та перевихованні неповнолітніх, які вперше вчинили кримінальне правопорушення задля зменшення масштабів злочинності взагалі та неповнолітніх зокрема. Разом з цим, однією із особливостей злочинності неповнолітніх є те, що у законі визначені вікові межі категорії осіб, які підпадають під категорію неповнолітніх злочинців. При цьому практика свідчить, чим раніше неповнолітній стає на шлях скоєння злочинів, тим інтенсивніший і небезпечніший його рецидивізм згодом. Про що свідчать наведені нами статистичні дані рецидивної злочинності неповнолітніх, зокрема більшу частку у цих злочинах становлять тяжкі (*див. таблиця 2*).

Вивчивши наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених-кримінологів, провівши власне дослідження та математичні статистичні розрахунки, складемо кримінологічний портрет сучасного неповнолітнього рецидивного злочинця – це особа 17 років (89%), працює (45,2%) або навчається (33,5%), вихованець повноцінної родини (76,3%), неодружений (93%), житель міста або селища міського типу (77,8%); вчиняє злочини у групі (45%), невеликої та середньої тяжкості (92%), зокрема корисливого і корисливо-насильницького спрямування (у середньому 60%) у переважній більшості крадіжки – 68% та грабежі – 12,2%, з нечітко вираженим умислом (70%); середнього рівня інтелекту (74%),

небагатим життєвим досвідом, що поєднується з обмеженістю поглядів і примітивністю дозвільно-культурних потреб (90%), неадекватною самооцінкою (78% завищеною або навпаки), емоційно нестійкий (78%), легковажний (67%), невпевнений або зі страхом перед труднощами (42%), низьким рівнем емоційного інтелекту (35%), не здатний до співчуття (33%), енергійний, цілеспрямований й упертий (86%), низьким самоконтролем (90%) [138; 2] (Додаток 3).

При цьому, говорячи про кримінологічний рецидив неповнолітніх, перш за все, потрібно розуміти, що певна кількість неповнолітніх одного разу вчинивши злочин та потрапивши у місця позбавлення волі в подальшому не стає на шлях виправлення. Цьому сприяє безліч факторів і, в першу чергу, це злочинна субкультура до якої відносить себе неповнолітня особа. Зазначимо, що для того, щоб розробити ефективний план боротьби із злочинністю неповнолітніх, зокрема рецидивною, слід виявити основні причини формування злочинності серед неповнолітніх, щоб їх усунути.

Протягом усього часу існування цього негативного явища науковці, вчені, дослідники, психологи, лікарі та соціологи окреслювали коло основних причин вчинення неповнолітніми злочинних дій. Як приклад, у світі існує низка теорій та класифікацій причин злочинності неповнолітніх.

Зокрема, І. Андріїв наводить три групи теорій причин злочинності неповнолітніх, зокрема:

- 1) антропологобіологічні;
- 2) психологічні і психіатричні;
- 3) соціологічні [139].

Крім того, виходячи із проведеного нами анкетування 128 співробітників підрозділів пробації та секторів ювенальної пробації, ієрархія вказаних груп теорій причин злочинності неповнолітніх є наступною:

- 1) соціологічні – 85%;
- 2) психологічні та психіатричні - 70%;

3) антрополобіологічні (57%) *(Додаток 3)*.

Водночас італійський вчений Ч. Ламброзо у своїх дослідженнях дійшов висновку, що моральні відхилення у неповнолітніх зустрічаються набагато частіше, ніж у дорослих і це пов'язано зі спадковістю, а виховання ніяким чином не впливає на поведінку дитини. Він наполягав, що для таких осіб найкращим видом покарання була б ізоляція в суспільстві [140].

При цьому така теорія найшла підтримку багатьох зарубіжних дослідників, зокрема Ч. Горінг [141], Е.А. Хутон, Е. Блеулер [142] пояснювали схильність підлітків до протиправної поведінки саме через спадковість та певні психічні відхилення.

Разом з цим, інша категорія вчених до причин злочинності неповнолітніх відносять аномалії суспільного і особистого характеру, під якими розуміють розпадання родини, занепад добросусідських відносин, бідність, важкі житлові умови, низький моральний рівень родин, розумова недорозвиненість, емоційна нестабільність та інше.

При цьому аналіз злочинності неповнолітніх, у тому числі рецидивної, свідчить, що кримінальні правопорушення вчиняють і неповнолітні з благополучних сімей з хорошою генетикою і психікою. Своєю чергою, на наш погляд, доцільно розглядати усі причини не як окремі елементи, а у сукупності.

Враховуючи вищезазначене, ми погоджуємося з думкою Дж. Пінателі [143], який вважає, що необхідно враховувати генетичні, психічні і суспільні чинники при врахуванні причин рецидивної злочинності неповнолітніх, зокрема:

- 1) чинники, властиві особистості злочинця, його схильності, інстинкти, інтелект і почуття;
- 2) спричинені алкоголізмом, ураженнями мозку, зокрема ендокринологічними порушеннями;
- 3) поєднання чинників біологічних і психічних (будова тіла, психічні процеси).

Заслуговує уваги думка В.В. Лелекова, який зазначає, що у комплексі детермінантів злочинного рецидиву неповнолітніх виділяють загальні та особливі причини і умови (соціально-економічні, політичні морально правові та етнічні чинники, криза інституту сім'ї та інші), які здійснюють вплив на ювенальну злочинність в цілому, так і на стан злочинного рецидиву [144, с. 15-16].

Із викладеного вище, виокремимо основні причини, які спонукають підлітка на скоєння злочину у сучасному суспільстві:

- негативний вплив сім'ї;
- істотні вади у вихованні;
- обмежений бюджет неповнолітнього, що не дозволяє забезпечити основні потреби дитини;

- негативний вплив оточення з боку як дорослих, так і однолітків включає в себе, зокрема: проникнення в свідомість неповнолітнього шляхом ЗМІ, особисті побутові контакти невірних стандартів поведінки (жорстокості, розбещеності тощо);

- відсутність зайнятості підлітка;
- безпритульність, бездоглядність, відсутність організацій, які займаються з неповнолітніми дитячим дозвіллям, проведенням культурно-масових заходів;
- низький духовний та освітній рівень особи;
- байдужість суспільства до проблем дітей;
- негативний вплив дорослих злочинців;
- вплив шкідливих звичок, зокрема алкоголю, наркотиків.

Своєю чергою, на наш погляд, потрібно виділити і основні причини рецидивної злочинності неповнолітніх, зокрема:

- низька питома вага злочинності неповнолітніх, більшість повторних злочинів особа вчиняє вже у дорослому віці (статистичні показники рівня рецидивної злочинності неповнолітніх досить низькі, що вимальовує

сприятливу кримінальну картину, але насправді питома вага додається до рецидивної злочинності дорослих);

- недостатня ефективність профілактичної роботи правоохоронних органів, органів у справах дітей та органів кримінально-виконавчої системи;
- відсутність допомоги з соціалізації у суспільстві після відбуття покарання (відсутність допомоги у влаштуванні на навчання, працевлаштуванні, забезпеченні житлом, одягом, відновленні документів та ін.);
- відсутність психологічної та духовно-моральної підтримки в адаптації у суспільстві;
- недоліки у освітньому, культурному, духовно-просвітницькому, моральному вихованні підлітків як з боку сім'ї, так і соціуму, держави;
- повернення у сім'ю де існує насильство;
- негативний вплив дорослого оточення, зокрема дорослих злочинців;
- байдужість дорослих до різного роду проблем підлітків, які призводять до скоєння злочинів;
- генетичні особливості особи підлітка (інтелект, темперамент, психічні хвороби);
- низький рівень зайнятості підлітків;
- застосування до особи покарання у виді арешту або позбавлення волі, що накладає відбиток кримінального майбутнього;
- високий рівень латентності злочинності неповнолітніх.

За даними проведеного нами анкетування співробітників підрозділів пробації, секторів ювенальної пробації та виховних колоній, серед основних причини рецидиву неповнолітніх названо, зокрема: негативний вплив сім'ї (100%), низький духовний та освітній рівень неповнолітнього (81%) та відбування попереднього покарання у місцях позбавлення волі (70) (Додатки 3, К).

Ми погоджуємося з В.В. Голіна, що ізолюваність людини від нормального суспільства об'єктивно приводить до криміногенних наслідків, зокрема до рецидиву злочинів. Недаремно склалися вирази і думки, що «тюрма – школа злочинності», «наші тюрми є головним джерелом епідемії злочинності», «рецидив має переважно пенітенціарну природу», «чим раніше людина вчинить злочин за який її відправляють у місця позбавлення волі, тим імовірніше, що вона знову вчинить злочин» та ін. Із загальної кількості осіб, які щороку засуджуються в Україні до позбавлення волі, більше половини вже відбували покарання [145, с. 193].

Своєю чергою, С.О. Виноградова зазначає, що неповнолітня особа після перебування в місцях позбавлення волі продовжує дотримуватися норм, звичаїв, традицій тюремного світу. При цьому за відсутності соціального контролю та підтримки держави й суспільства спостерігається збільшення чисельності рецидиву серед молоді [146].

Слід погодитися з думкою більшості дослідників, що позбавлення волі може служити підставою закріплення у неповнолітнього негативних кримінальних установок, що досягається втратою позитивних і придбанням кримінальних зв'язків.

Необхідно звернути увагу на особливості рецидиву підліткової злочинності, зокрема є її низьку питому вагу порівняно зі злочинністю дорослих. Це пояснюється, насамперед, такими трьома обставинами:

- за вчинення великої кількості злочинів підлітки не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності;
- відбувши покарання у виховних колоніях та виконавши умови іспитового строку при звільненні від відбування покарання з випробуванням, найчастіше повторний злочин такі злочинці вчиняють уже повнолітніми;
- високий ступінь латентності таких злочинів (більшість асоціальних вчинків неповнолітнього сприймаються як дитячі пустощі) [147, с. 235].

У зв'язку з цим, їх рецидив рахується як дорослий. Раніше судимі особи, які вчиняють повторні злочини є найнебезпечнішими для суспільства. Поєднання зухвалості, почуття безкарності, правовий нігілізм спонукають їх до скоєння особливо тяжких злочинів.

На нашу думку, необхідно детальніше зупинитися на такому явищі як латентна злочинність. Ми погоджуємося із твердженням р.С. Веприцького, що «латентна злочинність призводить до істотних негативних явищ для успішної діяльності правоохоронних органів і зрештою для всього суспільства, оскільки залишаючись неврахованою, породжує нові злочини, формує в громадян невіру в здатність органів державної влади забезпечити їх безпеку, створити необхідні умови для захисту їх прав і свобод, завдана злочинами матеріальна та моральна шкода не відшкодовується, а суспільство не має уявлення про реальний стан злочинності і про те, які збитки вона причиняє»[148]. Наявність такого явища у злочинності неповнолітніх є однією із причин рецидивної злочинності як неповнолітніх, так і дорослих. Адже, якщо деякі злочини неповнолітніх осіб з різних причин не знаходять відображення у державному обліку вчинених злочинів, то існує вірогідність в тій чи в іншій мірі рецидиву із досягненням неповнолітнім дорослого віку.

Усі вказані вище обставини підтверджують той факт, що застосування карального апарату у вигляді позбавлення волі повинно застосовуватися до неповнолітнього тільки у крайньому випадку вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

Також однією із причин рецидивної злочинності неповнолітніх є байдужість дорослих, результатом якої є те, що незначне правопорушення, вчинене підлітком, у майбутньому переростає у серйозний злочин і як наслідок призводить до застосування покарання у виді арешту чи позбавлення волі. Своєю чергою, вітчизняні та зарубіжні вчені дійшли висновку, що застосування вказаних вище видів покарань до неповнолітніх є вирішальними у формуванні злочинного майбутнього підлітка.

На думку багатьох науковців однією із причин злочинності неповнолітніх є неправильне ставлення дорослих, адже навіть за незначні правопорушення за підлітком може закріпитися статус злочинця, який і стане вирішальним у майбутньому неповнолітнього.

За інформацією Міністерства внутрішніх справ найвищі показники рецидивної злочинності неповнолітніх зафіксовані у східних та центральних областях України. При цьому більший відсоток злочинів вчиняється у містах, ніж у селах. Зокрема, найчастіше неповнолітні вчиняють злочини у Дніпропетровській та Київській областях, низькі показники підліткової злочинності зафіксовані у Закарпатській та Чернігівській областях [149].

Ми погоджуємося з С. В. Якимовою, що даний факт пояснюється тим, що у селах у неповнолітніх є менше вільного часу, адже здебільшого існує нагальна потреба допомагати батькам по господарству, а також значну роль відіграє «соціальний контроль» у селах на противагу анонімного способу життя у містах [128].

Своєю чергою, Н. М. Пісоцька на основі матеріалів кримінологічних досліджень, виділяє наступні ознаки, які характеризують рецидивну злочинність неповнолітніх: вид покарання, призначений при попередньому засудженні; вік винного на момент першого засудження; строк призначеного покарання; тривалість перебування у місцях позбавлення волі; вид звільнення; число попередніх судимостей; інтервал рецидиву; наявність ознак спеціального і пенітенціарного рецидиву в злочинному діянні тощо [150, с. 12].

У зв'язку з цим, заслуговує уваги думка професора О. Г. Кальмана, який зазначає про важливість ранньої профілактики як одного із етапів протидії злочинності неповнолітніх [151, с. 292]. Адже неповнолітні є специфічною категорією злочинців, що пояснюється низкою особливостей, зокрема:

– у неповнолітніх особистість в процесі формування, у них відсутня чітка життєва позиція, підліток неспроможний до кінця усвідомлюються соціальні цінності суспільства та їх місце у ньому;

- нестійкі емоційна та морально-психологічна сфери особистості неповнолітнього можуть провокувати неадекватну реакцію на різні суспільні явища;
- неповнолітні краще піддаються профілактичному впливу, ніж дорослі злочинці;
- запобіжні заходи щодо неповнолітніх правопорушників забезпечують зниження показників загальної злочинності у майбутньому і зміцнення правопорядку.

У зв'язку з цим, на наш погляд, при правильній соціально-виховній, педагогічній, соціальній та просвітницькій роботі – у неповнолітніх правопорушників більше шансів стати на шлях виправлення і у майбутньому не стати на шлях рецидивіста. Проте загальноприйняті засоби профілактичної роботи не завжди є достатніми для правомірної поведінки неповнолітніх.

Зауважимо, що із впровадження пробації в Україні неповнолітні отримали шанс на виправлення без ізоляції від суспільства. При цьому профілактична робота правоохоронних органів, органів пробації не є до кінця результативною, а проблема рецидивної злочинності серед неповнолітніх залишається актуальною. Своєю чергою, відкритим залишається і питання пошуку нових ефективних засобів боротьби з рецидивом серед неповнолітніх, які вступили у конфлікт із законом. Адже підрозділи пробації та сектори ювенальної пробації не можуть вирішити усі проблеми з якими стикається неповнолітній після зняття його з обліку як суб'єкта пробації або звільнення з місць позбавлення волі. Також увесь спектр заходів, які включає у себе пенітенціарна пробація не може гарантувати викорінення з неповнолітнього кримінальної субкультури.

У зв'язку і з цим, постає питання про залучення допомоги усіх небайдужих. Наприклад, організацій, які допомагали б і супроводжували неповнолітніх під час застосування до них заходів соціально-виховної роботи або нагляду, у їх соціальній адаптації після звільнення із виховних колоній чи

зняття з обліку в органах пробації.

На наш погляд, найкраще таку підтримку підліткам можуть надавати релігійні організації, які надають активну допомогу неповнолітнім у виховних колоніях. Підтвердженням чого є проведене нами опитування 90 неповнолітніх вихованців виховних колоній, 84% з яких вказали, що найефективніше на їх виправлення впливають саме релігійні організації (*Додаток Ж*). При цьому неповнолітні засуджені вказали наступні заходи, які можуть для них здійснювати релігійні організації для попередження вчинення неповнолітнім повторного кримінального правопорушення після звільнення з виховної колонії, зокрема: допомога у налагодженні відносин з рідними (96%), надання матеріальної допомоги на перший час (85%), допомога у працевлаштуванні, навчанні (82%), надання гуманітарної допомоги (80%), допомога у відновленні документів (50%), допомога у пошуку житла (44%) та утримання у релігійному середовищі (25%) (*Додаток Ж*). Так, у виховних колоніях проводиться душпастирська опіка засуджених, яка законодавчо закріплена на державному рівні. І тому, на наш погляд, постає нагальна потреба законодавчого впровадження такої діяльності священнослужителів-капеланів з неповнолітніми клієнтами пробації у підрозділи пробації та сектори ювенальної пробації.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зауважити, хоч і показники злочинності неповнолітніх і у тому числі рецидивної, вимальовують сприятливу кримінальну картину, насправді є ряд факторів перерахованих нами вище, які приховують реальну картину рецидивної злочинності неповнолітніх, тому питання є актуальним та потребує впровадження нових ефективних засобів для його вирішення. Стає очевидним, що є потреба впровадження нових дієвих засобів боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх, зокрема через налагодження чіткої взаємодії правоохоронних органів, уповноважених органів з питань пробації, судів із громадськими організаціями, волонтерами та Церквою.

Акцентуємо увагу на важливості співпраці релігійних організацій з органами пробації, враховуючи портрет неповнолітнього суб'єкта пробації. Зазначимо, що за інформацією МЮУ неповнолітніми суб'єктами пробації є особи віком 14-18 років, які навчаються у загальноосвітніх та інших навчальних закладах (95%), виховуються у неповних сім'ях (45%) з яких: вперше вчинили злочин (86%), мають низький рівень вчинення повторного кримінального правопорушення (58%), вчинили злочини проти власності злочини (89%), вчинили тяжкі злочини (82%), злочини у складі групи (63%) та повторні злочини вчинили близько 3% [152]. Таким чином, кримінальна політика держави повинна бути направлена саме на перевиховання та виправлення неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення, суб'єктами пробації, зважаючи на ті факти, що кримінальне правопорушення вчинено вперше та неповнолітні особи мають низький рівень ризику вчинення повторного кримінального правопорушення. При цьому держава повинна залучати громадськість, у тому числі релігійні організації, для підвищення ефективності діяльності органів пробації у запобіганні рецидивній злочинності неповнолітніх. Варто відмітити, що діяльність вказаних вище організацій здійснюється на безоплатній основі, а це, у свою чергу, є важливою перевагою такої співпраці у сфері боротьби зі злочинністю неповнолітніх. При цьому окрім забезпечення житлом, допомоги у працевлаштуванні, розв'язанні матеріальних проблем, релігійні організації займаються духовно-просвітницькою, індивідуально-виховною роботою, а також допомагають подолати алкогольну, наркотичну залежність, і все це разом, і сприяє виправленню неповнолітніх злочинців.

2.2. Орган пробації як суб'єкт запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні

Головною тенденцією сучасної європейської кримінальної політики є розширення сфери застосування до неповнолітніх покарань, альтернативних позбавленню волі та інших заходів кримінально-правового впливу, як нових ефективних засобів боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх.

При цьому більшість цивілізованих країн світу дійшли висновку про «кризу покарання», як одного із елементів соціального контролю злочинності. Разом з цим, першим кримінологом, який пояснив сутність цього явища став Н. Крісті, який у своїх працях говорив, що «криза покарання проявляється, по-перше, в тому, що після Другої світової війни в усьому світі спостерігається зростання злочинності, незважаючи на всі зусилля поліції і кримінальної юстиції. По-друге, людство випробувало всі можливі види кримінальної репресії, включаючи кваліфіковані види страти (четвертування, колесування, спалення живцем і інше), без видимих результатів (неефективність загальної превенції). По-третє, як сказав в 1974 році Томас Матісен, рівень рецидиву відносно стабільний для кожної конкретної країни і не знижується, що свідчить про неефективність спеціальної превенції. По-четверте, на думку психологів, тривалий (понад п'ять-шість років) термін перебування в місцях позбавлення волі призводить до незворотних змін психіки людини. В'язниця служить школою кримінальної професіоналізації, а не місцем виправлення» [153].

Водночас вітчизняний професор Н. Є. Доній стверджує, що «в останні десятиріччя науковцями безперервно обговорюються потужність проходження антропоцентричного повороту в соціальному просторі й пов'язані з ним супутні феномени – гуманізація, толерантність, повага до Іншого тощо» [154, с. 38]. При цьому у контексті нашого питання на арені європейського простору активно пропагується гуманізація кримінальної системи покарань щодо неповнолітніх.

Такої ж думки і В. М. Дрьомін, який досліджуючи еволюцію покарань в ракурсі превентивних можливостей зазначає, що у сучасний період у переважній більшості кримінально-правових систем Західної, Центральної, а в останні роки і Східної Європи широкого застосування набули як монетарні санкції (штраф, компенсаційні виплати, конфіскація особистого майна), так і попереджувальні (повне звільнення, умовне засудження без нагляду, тимчасове припинення виконання покарання, застереження, прийняття зобов'язання правопорушника поводитися згідно із законом, відстрочка від прийняття санкції на певний період тощо) [14, с. 260].

При цьому професори В. В. Голіна та І. С. Яковець зазначають, що на сучасному етапі становлення України як правової держави особливу увагу слід приділяти забезпеченню нормального розвитку дітей та підлітків, оскільки відома певна залежність злочинності в цілому від злочинності неповнолітніх, яка зараз викликає особливе занепокоєння у суспільстві [155, с. 6].

Так, на наш погляд, саме держава повинна взяти на себе головну роль у здійсненні соціально-виховних заходів щодо неповнолітніх, які ступили на злочинний шлях. Адже в умовах сучасного суспільного розвитку інститут сім'ї втратив свій авторитет з виконання виховної функції та убереження неповнолітніх від вчинення кримінальних правопорушень, і ще важливіше повторних.

Тому ми погоджуємося з думкою А. О. Джузи, що для неповнолітніх сім'я більше не є «непорушною цінністю життя». Зростає кількість неповних сімей, на базі яких формуються нові або утворюються нестабільні сім'ї. У зв'язку з безробіттям існує багато невпевнених в своєму існуванні сімей. Такі сім'ї чекають, що держава в більшій мірі братиме на себе виховну роль [156, с. 80-87]. Водночас, процес входження України до Європейського союзу, передбачає, зокрема, імплементацію європейських стандартів і підходів до забезпечення прав дітей, зокрема і в частині розвитку ювенальної юстиції щодо неповнолітніх. Тому, опираючись на європейські стандарти у сфері боротьби зі

злочинністю неповнолітніх, Україна покладає, зокрема і виховну функцію діяльності з неповнолітніми на органи ювенальної юстиції.

З огляду на це, Указом Президента від 24 травня 2011 року № 597/11 було схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, яка започаткувала новий етап профілактики рецидивної підліткової злочинності шляхом впровадження сучасних ефективних заходів боротьби.

Крім того, метою Концепції є побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою [157].

Разом з цим, заходами з розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні передбачено створення служби пробації для неповнолітніх, окремими функціями якої було визначено збір, узагальнення та надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у виховних колоніях або звільнені з них, сприяння їх соціальній адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, наданням допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти тощо.

Таким чином, це зумовило впровадження нового для України, але досить відомого у всьому світі, ефективного правового інституту профілактики рецидивної злочинності, зокрема і злочинності неповнолітніх, як пробація. Зазначимо, що основним гаслом роботи вказаного вище інституту є виправлення злочинців та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень через проведення з засудженими ряду наглядових та соціально-виховних заходів. Тобто, орган пробації виступає суб'єктом боротьби із рецидивною злочинністю, зокрема неповнолітніх.

Зазначимо, що реалізацію та координацію державної політики у сфері

пробації в Україні здійснює Державна установа «Центр пробації», підпорядкована Міністерству юстиції України. Наразі на регіональному рівні функціонує 24 філії Державної установи «Центр пробації» і 14 секторів ювенальної пробації та 560 уповноважених органів з питань пробації на районному рівні, які підконтрольні ДУ «Центр пробації» та МЮУ.

Разом з цим, за інформацією МЮУ впродовж 2017 років через систему пробації пройшло 101 558 осіб, які відбували кримінальні покарання не пов'язані з позбавленням волі та до яких було застосовано наглядову пробацію у зв'язку із звільненням від відбування покарання з випробуванням. Водночас повторні кримінальні правопорушення під час відбування зазначених покарань вчинили 2 026 осіб (2%). При цьому за вказаний період в органах пробації пройшло по обліку 1 975 неповнолітніх засуджених з яких 33 (1,6%) вчинили повторні кримінальні правопорушення [158].

Зазначимо, що через підрозділи пробації у 2018 році пройшло по обліку 91 047 засуджених, з яких наразі на обліку перебуває 56 385 засуджених, зокрема: 3 044 (5,4%) – засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, 3 162 (5,6%) – засуджених до покарання у виді громадських робіт, 514 (0,9%) – засуджених до покарання у виді виправних робіт та 49 660 (88,1%) – звільнено від відбування покарання з випробуванням. При цьому за статистикою розробленою центральним органом виконавчої влади у сфері пробації ДУ «Центр пробації» із усіх клієнтів пробації лише 2 566 (2,8%) засуджених вчинили повторні кримінальні правопорушення [158].

Водночас статистичні дані пробації неповнолітніх за 2017–2018 роки є такими, зокрема, 2 418 засуджених пройшли по обліку в уповноважених органах з питань пробації з яких станом на сьогодні 988 засуджених перебуває на обліку в підрозділах пробації. При цьому 149 (15%) неповнолітніх перебуває на обліку у секторах ювенальної пробації, 958 (97%) неповнолітніх звільненні від відбування покарання з випробуванням, а 30 (3%) – засуджені до покарання

у виді громадських робіт. Разом з цим, 78 (3,2%) засуджених вчинили повторні кримінальні правопорушення [158].

Своєю чергою, акцентуємо увагу, що такі показники рецидиву серед неповнолітніх осіб до яких застосовувалася пробація свідчать і про дієвість пробації.

Так, на думку Б. Телефанка, ідея виправлення та ресоціалізації засуджених за рахунок інтеграції їх у суспільство і збереження соціальних зв'язків завжди буде актуальною, тому що дає шанси на зменшення рецидиву злочинів в Україні [159, с. 298]. Ми повністю підтримуємо таке твердження і акцентуємо увагу, що цей факт стосується і зменшення рецидиву серед неповнолітніх.

Зауважимо, що в юридичній науковій літературі дуже часто зустрічається думка, що пробація є своєрідним видом покарання. При цьому науковці, вчені, практики, соціологи та психологи по – різному трактують це суспільне явище.

Як приклад, В. М. Дрьомін вважає, що засудження до пробації має бути самостійним видом покарання, зміст якого полягає тільки у виконанні вимог суду про належну поведінку через визначену програму перевиховання й умови не вчинення нового злочину [160, с. 375].

Разом з цим, суддя С. Чванкін зазначає, що «введений в Україні інститут пробації є дуже своєчасним і необхідним для суспільства інструментарієм, завдяки якому перевиховання засуджених стане реальним і ефективним» [161].

При цьому заступник міністра юстиції Д. Чернишов наголошує, що «пробація – це не карт-бланш, а щоденна робота з тими, хто лише розпочинає вчитися вирішувати свої проблеми, не вступаючи у конфлікт із законом» [162].

Своєю чергою, Довидас Віткаускас, керівник проекту ЄС «Право Justice», розглядає пробацію з економічного аспекту і стверджує, що «дешевше і безпечніше, наскільки це можливо, залишити людину на волі, ніж утримувати в місцях позбавлення волі» [163].

Аналізуючи усі вказані вище думки, на наш погляд, пробація є набагато

ширшим поняттям, яке включає в себе як і покарання, не пов'язане із позбавленням волі, так і комплекс наглядових та соціально-виховних заходів спрямованих на виправлення особи злочинця з метою запобігання рецидиву у майбутньому, а також співпрацю з різноманітними державними та недержавними інституціями для забезпечення реалізації вказаних заходів. При цьому пробація щодо неповнолітніх злочинців спрямована на мотивацію позитивних змін їх особистості та поліпшення соціальних стосунків у суспільстві.

Так, доцільним з цього приводу є твердження В. В. Анголенко, що пробація є не просто різновидом покарання, альтернативним ув'язненню, або особливим органом державного управління, пробація – це система, яка надає неповнолітнім правопорушникам можливість реабілітуватись і адаптуватись у суспільстві з допомогою залучення громадськості до діяльності служби пробації в ході ресоціалізації неповнолітніх правопорушників з метою пробудження в них почуття відповідальності [164, с. 236].

Разом з цим, у Рекомендації CM/REC (2010)¹ Комітету Міністрів державам-членам до Правил Ради Європи про пробацію зазначено, що пробація відноситься до процесу виконання у суспільстві передбачених законом та призначених правопорушникові покарань і заходів.

Таким чином, пробація включає широке коло дій та заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до громадського життя, а також забезпечення безпеки суспільства» [63]. Наголосимо, що пробація застосовується як до дорослих засуджених, так і до неповнолітніх та направлена, зокрема на збереження існуючих соціальних зв'язків неповнолітнього та збереження його від кримінальної субкультури місць позбавлення волі.

При цьому доцільно зазначити, що в законодавстві нашої держави відсутнє визначення поняття «ювенальна пробація». У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне сформулювати таке поняття на основі положень статей 2 та 12

Закону [12], зокрема, «ювенальна пробація», це комплекс наглядових та соціально-виховних заходів щодо осіб віком від 14 до 18 років, засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та звільнених від відбування покарання з випробуванням, які застосовуються з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх, спрямовані на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків, забезпечення суду інформацією, що характеризує неповнолітнього обвинуваченого, а також застосування адміністративних стягнень.

Крім того, сьогодні в Україні створена методика оцінки ризиків та потреб неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, і методика кейс-менеджменту щодо цієї категорії правопорушників (складання індивідуального плану на підставі соціальних потреб правопорушника та періодична оцінка досягнення результатів з необхідною корекцією) [165]. Зазначимо, що така робота полягає у вивченні фахівцями факторів, що спонукають особу до протиправної поведінки й оцінюють її криміногенні потреби. При цьому оцінка ризиків і потреб повинна враховувати як характер кримінального правопорушення, скоєного неповнолітньою особою, так і обставини її особистого життя, зокрема її погляди і переконання. Водночас такий підхід забезпечує чітке уявлення про характер необхідного втручання, що, своєю чергою, допоможе підліткові повернутись до повноцінного суспільного життя і стати законослухняним громадянином [166]. Крім того, важливим елементом зазначеної методики є форма оцінки і супроводу неповнолітньої особи, що полягає у зборі і аналізі повної інформації про неповнолітню особу з метою виявлення конкретних криміногенних факторів ризику і потреб, які сприяють протиправній поведінці.

Таким чином, пробація щодо неповнолітніх полягає у виконанні

комплексу важливих завдань, які сприяють запобіганню рецидиву серед неповнолітніх, зокрема:

- підготовка досудових доповідей щодо неповнолітніх обвинувачених відповідно до ухвали суду;
- виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт;
- здійснення нагляду за неповнолітніми особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням;
- реалізація пробаційних програм щодо неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із неповнолітніми засудженими, до яких застосовано пробацію;
- узагальнення та аналіз інформації про неповнолітніх осіб для визначення їх потреб в наданні соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, психологічних, юридичних та інформаційних послуг;
- розроблення та реалізація заходів щодо роботи із неповнолітніми особами, які сприятимуть мінімізації ризику вчинення нових правопорушень, шляхом застосування методики оцінки ризику вчинення повторного кримінального правопорушення;
- забезпечення організації соціально-виховної роботи із неповнолітніми особами за індивідуальним планом роботи, визначеним на підставі оцінки криміногенних факторів неповнолітньої особи;
- забезпечення взаємодії з підприємствами, установами, організаціями, громадськими об'єднаннями та громадянами, що надають соціальні та психологічні послуги, з метою надання соціальних послуг неповнолітнім особам та інші..

При цьому зауважимо, що у законі визначені наступні основні завдання пробації:

- підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених;
- здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років;
- виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;
- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів;
- реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [12].

Зазначимо, вказані вище завдання реалізуються працівниками пробації в залежності від виду пробації, яка застосовується до особи. При цьому в Україні законодавчо закріплено три види національної пробації, зокрема:

1) досудова пробація – це забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності (досудова доповідь);

2) наглядова пробація – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний

строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням (реалізація пробаційних програм), звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів;

3) пенітенціарна пробація – це підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання [167].

На нашу думку, кожен вид пробації виконує свою роль та комплекс функцій необхідних у боротьбі із рецидивними злочинами дорослих та неповнолітніх осіб. При цьому тільки застосування усього комплексу заходів, які здійснюють працівники органів пробації з метою перевиховання неповнолітньої особи-злочинця у ракурсі конкретного виду пробації, має результат. Тому розглянемо кожен із видів пробації.

Досудова пробація. Один із перших вітчизняних науковців, який досліджував питання пробації Д. В Ягунов у своїх наукових роботах говорить, що «сутність досудової пробації полягає у роботі офіцера пробації в судах, яка пов'язана із вивченням особи злочинця, який притягується до кримінальної відповідальності, і наданням відповідних рекомендацій суддям щодо міри покарання (так звані досудові доповіді (pre-sentence reports – PSR) або досудові дослідження (pre-sentence investigations – PSI)» [168, с. 61].

Разом з цим, багато науковців, говорячи про досудову пробацію у пробаційних колах, застосовують крилатий вислів англійського вченого Д. Вітфілда, який зазначав, що «досудова доповідь – це «вітрина» служби пробації [29, с. 59-60].

Водночас О. І. Богатирьова, стверджує, що «одним із способів подолати рецидив, а отже й підвищити ефективність призначення та виконання покарань можна вважати інформацію та рекомендації, які надаються працівниками

пробації, судовій владі для сприяння їм у прийнятті обґрунтованого і справедливого рішення» [169].

Крім того, В. Аніщук зазначає, що впровадження в Україні пробації кардинально змінило вектор роботи з правопорушниками ще на етапі обвинувачення. Дійсно, на думку автора, досудова пробація базується на оцінці ризику вчинення повторного злочину особою [170, с. 224].

Так, відповідно до законодавства України орган пробації на запит суду подає досудову доповідь, що містить результати незалежного соціального дослідження обвинуваченого. При цьому це дослідження не має на меті довести його винуватість чи невинуватість, а містить висновок про ризик вчинення обвинуваченим повторного злочину та можливість його виправлення без позбавлення або обмеження волі.

Погоджуючись із думками вказаних вище науковців, на наш погляд, доцільно зазначити, що на працівника пробації покладається дуже відповідальне і нелегке завдання – скласти досудову доповідь, яка повинна містити найповнішу та найдостовірнішу інформацію про особу неповнолітнього, на основі якої суд ухвалює рішення про застосування пробації чи призначення покарання. Тобто, маємо підстави стверджувати, що від працівника пробації залежить доля і майбутнє неповнолітнього, який можливо оступився і не до кінця розумів наслідки свого вчинку та потребує такого «шансу», як пробація.

Доцільно зазначити, що з 2017 по 2018 рік уповноваженими органами з питань пробації підготовлено 2 107 досудових доповідей відносно обвинувачених неповнолітніх, з яких 1 872 (88%) досудових доповідей складено за участю обвинуваченого. В 93% досудових доповідей уповноваженими органами з питань пробації надано висновок про можливість виправлення неповнолітнього без ізоляції від суспільства [158].

Так, застосування досудової пробації на етапі обвинувачення, дає можливість неповнолітньому уникнути ізоляції від суспільства. Звісно, якщо на

основі досудової доповіді суд прийме рішення, що неповнолітній не становить загрози суспільству і може стати на шлях виправлення через застосування до нього комплексу соціально-виховних та наглядових заходів або альтернативного виду покарання. Саме досудова доповідь є стандартизованим інструментом для збирання і подання інформації про характеристику і середовище, в якому перебуває неповнолітня особа з метою прийняття судом рішення про міру відповідальності. При цьому працівник пробації збирає і аналізує інформацію та оцінює криміногенні фактори неповнолітньої особи, на основі яких формулює висновок щодо найбільш доцільної міри покарання. Також, на основі зібраних матеріалів здійснюється планування індивідуальної роботи з неповнолітнім з ціллю зниження ризику повторних правопорушень та виправлення неповнолітньої особи.

Досить влучно з цього приводу сказала О. Суботенко «ключ до недопущення нового злочину потрібно шукати в самій людині, а допомогти відкрити цей замок можливо завдяки правильному оцінюванню ризиків і її потреб...» [171].

Варто зазначити, що Міністерством юстиції України затверджений Порядок складення досудової доповіді, який визначає:

- обсяг, формат і вимоги до подання інформації про особу у досудовій доповіді;
- повноваження органів пробації, які здійснюють підготовку досудової доповіді;
- необхідність визначення і врахування криміногенних факторів ризику і потреб неповнолітньої особи в процесі підготовки досудової доповіді;
- визначені часові рамки, необхідні для підготовки і подання доповіді до суду;
- настанови щодо проведення розмов з неповнолітньою особою, її законними представниками, іншими особами і організаціями – джерелами інформації;

- рекомендації щодо написання досудової доповіді;
- визначені ситуації, у разі яких орган пробації має право звертатись до потерпілої сторони з метою отримання інформації для підготовки досудової доповіді;
- рекомендації щодо надання доступу до змісту досудової доповіді, у випадках, якщо за рішенням суду неповнолітня особа скеровується до виховної колонії або утримується у слідчому ізоляторі [172].

Водночас відповідно до пункту 10 Загального коментарю №10(2007) Комітету з прав дитини традиційні цілі кримінального правосуддя, такі як стримування/покарання, повинні поступатися місцем реабілітаційним та відновним цілям правосуддя у справах дітей-правопорушників [173]. Для того, щоб покарання стало ефективним реабілітаційним заходом, санкція повинна базуватися на індивідуальних потребах та ризиках повторного скоєння правопорушення кожним конкретним неповнолітнім. Таким чином, в основі будь-якого обґрунтованого рішення має бути інформація про неповнолітню особу, зібрана уповноваженим органом [173].

Крім цього, відповідно до чинної нормативно-правової бази у сфері застосування досудової доповіді існує наступний порядок підготовки досудової доповіді щодо неповнолітніх, зокрема:

- досудова доповідь складається територіальним органом пробації за місцем проживання неповнолітньої особи, вказаному у запиті суду;
- після отримання запиту (ухвали суду) на підготовку досудової доповіді, працівник пробації упродовж одного робочого дня встановлює контакт з неповнолітньою особою або її батьками, законними представниками і узгоджує дату, час і місце проведення розмови для підготовки досудової доповіді;
- після проведення розмови з неповнолітньою особою, її батьками, законними представниками, працівник пробації встановлює контакт з установами, організаціями, органами місцевого самоврядування, які можуть надати інформацію, що стосується неповнолітньої особи для підготовки

досудової доповіді. Важливо, що працівник пробації повинен отримати згоду батьків, законних представників на збір та обробку інформації для складання досудової доповіді та на встановлення контакту з представниками відповідних установ і організацій з метою збору інформації для досудової доповіді.

– працівник пробації має право надсилати запити установам, організаціям, органам місцевого самоврядування, які можуть надати інформацію, що стосується неповнолітньої особи для підготовки досудової доповіді;

– розмова з неповнолітньою особою, відносно якої готується досудова доповідь, проводиться у присутності законного представника, за винятком випадків, коли законний представник є обвинуваченим у тому самому кримінальному провадженні, в якому обвинуваченим є неповнолітня особа, або якщо доведено, що законний представник не може брати участь у бесіді з підготовки доповіді. При цьому, якщо за встановлених обставин законний представник не може взяти участь у розмові з неповнолітньою особою, така розмова відбувається у присутності працівника служби у справах дітей.

Важливо, що досудова доповідь щодо неповнолітнього додатково повинна містити інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи та рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень, що, своєю чергою, дає змогу суду прийняти правильне рішення про застосування до неповнолітнього пробації.

Крім цього, хотілося б зауважити – усе, що гарно викладено на папері, на практиці не завжди виходить так добре реалізувати. Це стосуються і покладених законодавством завдань на працівників пробації відносно підготовки ними досудових доповідей щодо неповнолітніх.

Так, прокурор В.М. Гунько окреслює коло основних проблем, які існують у застосуванні досудової пробації на практиці, зокрема:

- формальний підхід територіальних органів з питань пробації до складання досудових доповідей, а саме копіювання характеризуючих матеріалів про особу, наявних у кримінальному провадженні;

- через формальний підхід здебільшого низька якість досудових доповідей. До прикладу, в одній із досудових доповідей територіальним органом пробації не було зазначено, що до неповнолітнього обвинуваченого вже застосовувалися примусові заходи виховного характеру, що є важливим, в т. ч. і при призначенні покарання;

- недосконало визначені критерії ризиків вчинення в подальшому кримінального правопорушення і, як наслідок, визначальним у визначенні ступеня ризику є суб'єктивний підхід окремого працівника органу пробації;

- впровадження інституту досудових доповідей здебільшого не підтримується суддівським корпусом, адже серед суддів поширюється думка, що призначення складання досудових доповідей сприяє тривалішому розгляду кримінального провадження судом, а отже, порушення розумних строків судового провадження;

- надання судом незначного часу органу пробації для складання досудових доповідей, зокрема, до 5 днів, упродовж яких неможливо якісно зібрати характеризуючі дані та якісно скласти висновок. Більше того, наявні такі випадки, коли ухвала суду про призначення досудової доповіді надходила до територіального органу пробації вже після наданого судом строку на складання досудової доповіді;

- учасники процесу в переважній більшості заперечують щодо клопотання прокурора про призначення складання досудової доповіді, бажаючи, аби про вчинення дитиною кримінального правопорушення знала якомога менша кількість людей (друзів, знайомих, односельчан, учителів тощо). Органи пробації, на відміну від слідчих органів поліції, встановлюючи характеризуючі дані, повинні особисто відвідувати обвинуваченого за місцем

проживання, навчання, спілкуватися з друзями, викладачами, сусідами тощо [174, с. 32].

На нашу думку, основними проблемами, які перешкоджають реалізації такого виду пробація як досудова відносно неповнолітніх є досить стислі терміни на підготовку досудової доповіді (10 діб), що заважає зібрати всю необхідну інформацію для складання повної та всебічної досудової доповіді, а також перешкоди створюють деякі судді, які не залучають персонал органів пробації до участі у кримінальному провадженні. Тому, потрібно в найкоротші терміни усунути існуючі проблеми для підвищення ефективності роботи досудової пробації. Як пропозиція, активно залучати волонтерів та громадські, благодійні, релігійні організації для допомоги у наданні інформації щодо підготовки досудової доповіді, зокрема допомоги у зборі інформації характеризуючої обвинуваченого.

Адже завдяки ряду заходів, які включає у себе досудова пробація, неповнолітні не потрапляють у місця позбавлення волі. Це, своєю чергою, допомагає уникнути криміногенної субкультури таких місць, що максимально знижує вірогідність вчинення повторних кримінальних правопорушень цією категорією осіб.

Наглядова пробація. Головною відмінністю наглядової пробації від системи виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є її соціальна складова. Зокрема, у період наглядової пробації щодо суб'єктів пробації здійснюється не лише нагляд, а й соціально-виховна робота, яка полягає у здійсненні заходів, що проводяться згідно з індивідуальним планом роботи із засудженим з урахуванням оцінки ризиків вчинення ним повторних кримінальних правопорушень та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги; сприяння працевлаштуванню; залучення до навчання; участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності; проведення індивідуально-профілактичної роботи [175].

Зауважимо, що важливим елементом з реалізації механізму наглядової пробації є застосування до суб'єкта пробації пробаційної програми.

При цьому законодавець дає визначення пробаційної програми «як програми, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити» [12]. Необхідно звернути увагу, що є певні особливості застосування пробаційних програм до неповнолітніх. Зокрема, пробаційна програма щодо неповнолітнього суб'єкта пробації реалізується уповноваженим органом з питань пробації разом із суб'єктом, що надає соціальні послуги, визначені Законами України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю».

За статистичними даними ДУ «Центр пробації» у 2017 році частка неповнолітніх від загальної кількості суб'єктів пробації до яких засновано наглядову пробацію є незначною. Так з 114 093 осіб, до яких було застосовано заходи наглядової пробації, 918 осіб – неповнолітні. Зауважимо, що в цілому реалізація кожної пробаційної програми стосовно неповнолітніх передбачає: складання графіка, відвідування занять, дотримання певних правил поведінки при цьому, оцінку результатів та висновки про виконання пробаційної програми [175].

Разом з цим, проект пробаційної програми повинен містити завдання, функції, ознаки цільової групи, на яку спрямована така програма, інформацію про навички та знання, яких може набути суб'єкт пробації за результатами проходження зазначеної програми, ресурси, необхідні для її реалізації, зміст заходів, а також порядок проходження пробаційної програми і оцінки результатів проходження. У нашому випадку мова йде про цільову групу неповнолітніх. Важливим є той момент, що проекти пробаційних програм розробляються Міністерством юстиції України, яке своєю чергою, для

досягнення вказаної вище цілі, може залучати підприємства, установи та організації незалежно від форми їх власності, зокрема громадські, благодійні та релігійні. Крім того, під час реалізації пробаційної програми уповноважений орган з питань пробації може отримувати необхідну інформацію безпосередньо від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та окремих громадян у встановленому законодавством порядку.

Водночас визначена мета застосування пробаційних програм до суб'єктів пробації, у тому числі неповнолітніх, підтверджує, що комплекс функцій, які включає у себе наглядова пробація направлені саме на боротьбу із рецидивною злочинністю дорослих та неповнолітніх, зокрема зазначено, що «метою є виправлення суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок проходження пробаційних програм, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень» [172].

Крім цього, наразі ведеться активна робота з підвищення професійної майстерності та компетентності працівників уповноважених органів з питань пробації. Так, навчання здійснюється з урахуванням вимог міжнародних стандартів і рекомендацій поводження із особами, засудженими до виконання покарань не пов'язаних з позбавленням волі. Також однією із основних цілей таких тренінгів є удосконалення закріплення набутих знань працівниками щодо сутності та завдань пробаційних програм, порядку їх реалізації, основ теорії зміни поведінки та навички мотиваційного консультування, базових засад когнітивно-поведінкового втручання, особливостей проведення групових та індивідуальних занять у межах реалізації пробаційних програм з неповнолітніми та дорослими суб'єктами.

На сьогодні затверджено та діє три пробаційні програми для роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації, зокрема: «Попередження вживання психоактивних речовин», «Подолання агресивної поведінки» та «Зміна

прокримінального мислення» [175]. Зауважимо, що теми програм для неповнолітніх обиралися відповідно до специфіки підліткового віку та зорієнтовані на те, що когнітивна, емоційна, поведінкова та соціальна сфери дитини у стані активного формування. При цьому у більшості випадків програми спрямовані на набуття корегуючого досвіду через ігрові методики, зокрема матеріал подається з використанням метафор, групових ігор, аналогій із життя неповнолітніх. Кожна із вказаних вище програм має свою специфічну мету, але спільною ціллю залишається досягнення позитивних змін у поведінці неповнолітнього суб'єкта пробації та запобігання вчиненню повторного кримінального правопорушення. Потрібно звернути увагу, що до складу робочої групи з розробки пробаційних програм входили представники державних органів, міжнародних та громадських організацій, зокрема релігійних, навчальних закладів та судді.

Зазначимо, що навіть при таких актуальних заходах розбудови ефективної системи пробації для вдоволення проблем суспільства щодо безпеки та протидії злочинності взагалі та рецидивної, зокрема, під час реалізації наглядової пробації на практиці, виникає ряд проблем. Як приклад, ювенальними прокурорами було здійснено перевірку в органах пробації за результатами якої виявлено порушення законодавства під час здійснення досудової та наглядової пробації стосовно неповнолітніх правопорушників. Так, оприлюднено інформацію про допущення чисельних випадків неякісного проведення соціально-виховної роботи з неповнолітніми, працівниками органів пробації. При цьому надається неналежна оцінка ризиків вчинення порушниками повторних злочинів [176]. А від усіх цих факторів, як нами вже зазначалося раніше, залежить доля дитини, тому необхідно відповідально підходити до здійснення покладених державою завдань на органи пробації.

Пенітенціарна пробація. Поряд із підготовкою досудових доповідей щодо обвинувачених, здійсненням нагляду за особами, засудженими до покарань не пов'язаних із позбавленням або обмеженням волі та реалізацією

пробаційних програм щодо суб'єктів пробації, працівники органів пробації працюють також в установах закритого типу для здійснення моніторингу та вирішення проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі. Наразі даний вид пробації починає активно впроваджуватися, але процес реалізації ще не на такому рівні як досудова та наглядова пробації.

З цього приводу влучно зазначає І. Яковець, що «перебування людини у місцях позбавлення волі є чи не найбільш екстремальною та кризовою ситуацією, в яку можливо потрапити. Найбільш негативні наслідки поряд із криміналізацією особистості – втрата соціально корисних зв'язків, що негативно впливає на поведінку особи, породжує апатію у подоланні асоціальних навичок, сприяє деградації особистості. Найбільш нагальною проблемою нейтралізації негативного впливу умов відбування покарання на особистість постає в період підготовки засудженого до звільнення» [177].

Швейцарські експерти стверджують, що за три місяці перебування у місцях ізоляції від суспільства особа у більшості випадків повністю втрачає своє майбутнє. При цьому у неповнолітніх цей період є набагато коротшим. Вже з моменту потрапляння у місця позбавлення волі підліток приймає усі правила кримінального мікросередовища виховної колонії. Одні через слабкість і страх перед сильнішими, інші через бажання наслідування своїм одноліткам.

Тому сутність пенітенціарної пробації щодо неповнолітніх полягає у створенні працівниками органів пробації для засуджених неповнолітніх, які готуються до звільнення, ефективної соціальної підтримки. Зокрема, така підтримка полягає у допомозі з визначення намірів щодо місця проживання після звільнення, сприянні в працевлаштуванні працездатним особам, навчанні, залученні до роботи з влаштування до спеціалізованих установ для звільнених осіб, інших установ соціальної підтримки (догляду), закладів для бездомних осіб, закладів соціального обслуговування, та в наданні соціальних послуг. Тобто, насамперед, мова йде, про допомогу неповнолітньому в адаптації у соціумі після ізоляції від суспільства. Адже на підлітка чекає ціла низка

проблем після звільнення з місць позбавлення волі, які навряд чи він в змозі вирішити самотужки і без проведення належної роботи з боку органів пробації, служб у справах дітей громадських і релігійних організацій. При відсутності такої підтримки є високий ризик повернення у кримінальне середовище.

На нашу думку, існування такого виду пробації як пенітенціарна є необхідним інструментом для соціальної адаптації неповнолітніх злочинців після звільнення з місць позбавлення волі. Адже неповнолітні, перебуваючи у виховних колоніях, підлаштовуються під те кримінальне середовище, яке існує в цих місцях. При таких умовах для більшості неповнолітніх виховні колонії стають не місцем виправлення, а школою нових злочинів. Своєю чергою, це є одним із чинників росту рецидиву неповнолітніх, а згодом і дорослих. Таким чином, дотримуючись правил поведінки злочинної субкультури після виходу з виховної колонії необхідно заново вчитися правил моральної та законної суспільної поведінки. Тому, на нашу думку, пенітенціарна пробація повинна реалізовуватися відносно неповнолітніх протягом усього терміну відбування ними покарання [178, с. 39].

Таким чином, акцентуючи увагу на зменшенні рівня рецидивної злочинності неповнолітніх є необхідність відзначити ефективність роботи інституту пробації. При цьому система соціально-виховних та наглядових заходів застосовується за принципом покарати неповнолітнього з метою перевиховання, але ні в якому разі не ув'язнити. Це, своєю чергою, зменшує навантаження на виховні колонії і в подальшому сприяє зниженню рівня рецидивної злочинності загалом. На нашу думку, для покращення ефективності своєї діяльності, органи пробації повинні співпрацювати з іншими державними та недержавними організаціями з метою зниження рівня рецидивної злочинності загалом та рецидиву неповнолітніх зокрема.

2.3. Основні форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні

Служба пробації, діяльність якої широко розповсюджена в усьому світі, у тому числі й в країнах Європейського Союзу, аби ефективно виконувати свої обов'язки та функції активно взаємодіє (співпрацює, співробітничає) з іншими державними структурами та громадськими формуваннями [179].

При цьому сам термін «взаємодія» у тлумачному словнику української мови наведений, як «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [180]. У ракурсі дослідження нашого питання мова йде про взаємний зв'язок між органам державної влади (уповноважений орган з питань пробації) та громадськими організаціями (релігійні організації).

Вдало характеризують взаємодію між громадськими організаціями та органами державної влади Т. О. Коломоєць та М. Ю. Віхляєв. На думку вчених, це взаємні зв'язки між ними, що виникають під час їх погодженої спільної роботи, діяльності, співробітництва, а також під час здійснення адміністративно-регулюючого впливу у рамках адміністративно-правового регулювання органів державної влади та громадських організацій [181].

Разом з цим, А. В. Матвійчук стверджує, що громадські організації можуть забезпечити поступальний розвиток громадянського суспільства, сприяти розв'язанню важливого завдання підвищення ефективності комунікації між основними соціальними групами всередині суспільства, налагодженню паритетного соціального діалогу між державною владою і громадянами [182].

Разом з цим, Н. Д. Калашникова зазначає, що Україна поступово нарощує потенціал громадських організацій, які сприяють розбудові сучасної системи пробації в нашій країні. На сьогодні найбільш активними є релігійні організації, центри соцреабілітації та громадські організації, котрі об'єднують науковий і практичний потенціал задля здійснення реформ [183, с.133].

З цього приводу Г. В. Косенко говорить, що держава вбачає у процесі розвитку співробітництва і партнерства з релігійними інституціями вагомий чинник у забезпеченні і реалізації прав та свобод громадян. З цих причин актуалізується питання розвитку душпастирської опіки як дієвого механізму партнерської взаємодії релігійних організацій з установами виконання покарань, військових та правоохоронних органів [184].

Зазначимо, що за результатами опитування проведеного Центром Разумкова, рівень довіри громадян України до релігійних організацій є наступним: УПЦ (МП) – 65,5%, УПЦ (КП) – 70,8%, УГКЦ – 91,6%, різним християнським течіям – 51,4%, іншим конфесіям – 21,5%.[185]. Такі позначки свідчать про високий рівень довіри суспільства України до релігії, а це, своєю чергою, свідчить і про вагомий вплив релігійних організацій на життя різних соціальних груп, зокрема неповнолітніх засуджених.

Тому, на наш погляд, організація роботи із залучення релігійних організацій до співпраці з органами пробації розглядається як важлива складова успіху у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. Високий рівень довіри підлітків до різного роду релігійних організацій може забезпечити позитивні результати у боротьбі із рецидивом серед цієї категорії осіб. При цьому не виключенням є неповнолітні засуджені до позбавлення волі, які наразі відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Так, за результатами проведеного нами анонімного опитування серед цієї категорії, неповнолітні вказали, що довіряють священику – 26 (29%), нікому – 21 (23%), вихователю – 14 (15%), майстру – 5 (5%), начальнику ВК – 4 (4%) та вчителю – 2 (2%) (*Додаток Ж*).

Звичайно, Церква не тільки ефективно впливає на духовний та освітній рівень виховання неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, а й виступає суб'єктом профілактики злочинності серед цієї категорії осіб.

Крім цього, в Україні релігійні організації уособлюють собою окремий структурний елемент суспільства та тісно взаємодіють з іншими його складовими, у тому числі і органами державної влади.

Доцільно з цього приводу зазначають А. Літвінов та Т. Літвінова, зокрема, що «функціонування релігійних організацій відіграє важливу роль у суспільстві. Вони не просто невід'ємний компонент будь-якої релігії та найважливіша умова її соціального буття, а й особлива форма задоволення відповідних суспільних потреб. Такі потреби визначають суть і призначення релігійних організацій, зокрема релігійних громад, напрями, способи і методи їх діяльності, що регламентуються законодавством» [186].

Такої ж думки І. Ортинський, який стверджує, що релігія супроводжує людину від початку її існування, від моменту, коли вона стає свідомою істотою, що виявляє себе в тих сферах діяльності, які стали зародком культури і дали поштовх подальшому розвитку людства. Релігія стала основою, на якій ґрунтувалися вищі прояви життя людини [187, с. 8].

При цьому заслуговує уваги твердження Дворецької Г. В., що виникнення релігії пояснюється не тільки намаганням людей знайти відповіді на проблемні питання свого життя, а й спробою сформувати світогляд віруючих людей, так щоб вони дістали моральну опору й утіху в релігійній діяльності. У такому розумінні релігія – це служіння вищим силам, які спрямовують і контролюють процеси людської діяльності [188, с. 301].

Таким чином, на нашу думку, релігійна організація є однією із перших значущих соціальних форм союзу людей на основі їх світогляду, які сповідують певну свою релігію; організація, яка тісно взаємодіє з різними суспільними інститутами, зокрема органами державної влади, у тому числі органами кримінально-виконавчої системи. При цьому, окрім здійснення основної функції – задоволення релігійних потреб людей своєї організації, займається духовною, освітньою, просвітницькою, благодійною, волонтерською та запобіжною діяльністю. Своєю чергою, релігійні організації здійснюють неабиякий вплив як на суспільство в цілому, так і на окремі його соціальні групи, зокрема на осіб, які перебувають у конфлікті із законом, у тому числі неповнолітніх.

Зазначимо, що в Україні статус та діяльність релігійних організацій

визначені Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації». Статтею п'ятою вказаного Закону зазначено, що «держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству» [72].

При цьому статтею 21 вищезазначеного Закону встановлено, що «богослужіння та релігійні обряди в лікарнях, госпіталях, будинках для престарілих та осіб з інвалідністю, місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання проводяться на прохання громадян, які перебувають в них, або за ініціативою релігійних організацій. Адміністрація зазначених установ сприяє цьому, бере участь у визначенні часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії» [72].

Крім цього, усіма визнано, що злочинність – це зло, а гаслом діяльності релігійних організацій є боротьба зі злом. При цьому окремі християнські заповіді дублюють норми суспільної законослухняної поведінки, а релігійні організації проповідують дотримання правил поведінки у межах закону. У такому ракурсі установи виконання покарань, уповноважені органи з питань пробації та релігійні організації, при всій різниці між ними, мають одну спільну мету – боротьбу зі злочинністю.

Як зазначає І. М. Даньшин «сенса боротьби із злочинністю криється в усуненні негативних явищ у житті суспільства, з одного боку, і в розвитку й заохоченні позитивних явищ і процесів у ньому – з іншого». Якщо такого двостороннього процесу в суспільному житті не відбувається, то злочинність матиме прояв у найнебезпечніших формах [189, с.120].

Разом з цим, В. В. Токман, стверджує, що «церкви з давніх часів долучалися до облаштування внутрішнього устрою тих суспільств, у структуру яких були інтегровані, – надавали сакрального статусу владним інституціям, на

підставі божественних приписів санкціонували принципи суспільних взаємовідносин, опікувалися системами виховання і освіти тощо» [190].

Крім цього, О. В. Олішевський відносить релігійні організації до суб'єктів профілактики злочинності. На думку науковця: «церкву слід відносити до суб'єктів загальносоціальної профілактики та протидії злочинності, а її священнослужителів до суб'єктів, які здійснюють дану діяльність індивідуально [191, с. 567].

Тому релігійна організація може брати участь в процесі боротьби зі злочинністю через створення певного релігійного простору, в якому будуть діяти особливі моральні та духовні стандарти. При цьому умовою успішного перевиховання неповнолітнього злочинця є включення його в таке середовище. Разом з цим, релігійні організації, які мають істотний духовний потенціал, можуть зіграти важливу роль в боротьбі із рецидивною злочинністю неповнолітніх і її соціальними наслідками.

Крім того, релігія – як соціальне явище здатна формувати в особистості комплекс потреб, спрямованих як на релігійні, так і на позарелігійні цілі. Зокрема, участь віруючих в діяльності по перевихованню, ресоціалізації та реінтеграції неповнолітніх засуджених забезпечується, як релігійними причинами (досягнення особистістю певних «заслуг» перед надприродним), так і мирськими (допомога іншим у виправленні та соціалізації у суспільстві).

Також, майже усі релігії проникнуті принципами доброти, любові та милосердя до ближніх, незалежно від становища в якому опинилася людина, а саме перебуває вона на волі чи в місцях позбавлення волі. Навпаки, релігійні закони говорять про приведення таких осіб, які потрапили у місця позбавлення волі до каяття, як одного із засобів виправлення злочинців. При цьому шлях до каяття прокладений через різні форми впливу на злочинців. У більшості випадків до в'язниці потрапляють нерелігійні особи, але з часом, завдяки спільній діяльності релігійних організацій та адміністрації установ виконання покарань у місцях позбавлення волі, створюється певний релігійний мікроклімат, що сприяє приєднанню таких осіб до певної релігії. Таким чином,

релігійна людина намагається дотримуватися не лише законів встановлених державою, а й, у першу чергу, Закону Божого, який не суперечить нормам законослухняної поведінки. Кожна віруюча людина дотримується моральних принципів, мотивів та цінностей, які встановлені певною релігією. Звичайно, перевиховання злочинця відбувається лише у випадках добросовісного виконання релігійних приписів певної релігії та при щирому каятті у скоєному. У таких випадках, релігійні приписи стають внутрішніми правилами поведінки віруючої особи, які ні в якому разі не суперечать кримінальному законодавству держави.

Досить влучно говорить єпископ УГКЦ Михайл Колтун, що «Бог шукає кожну людину, незалежно від обставин, в яких вона опинилася. Божа справедливість засуджує зло, але людину не відкидає. Милосердний отець завжди чекає на повернення Блудного Сина, тому в'язниця потребує вісників Його милосердя» [192]. Крім цього, на наш погляд, не тільки в'язниця, а й інші органи кримінально-виконавчої системи, зокрема уповноважені органи з питань пробації.

Своєю чергою, М. І. Жолтані стверджує, що «релігійний вплив на засуджених уважався визначальним для організації всієї процедури виконання кримінального покарання та досягнення його мети ще з моменту започаткування досліджень проблематики цього покарання, адже мету покарання, що полягає у забезпеченні громадської безпеки і відновлення соціальної гармонії, порушеної злочином, можливо досягти лише за умови відновлення соціальної гармонії, порушеної злочином, та за умови відновлення гармонії в душі самого злочинця на основі принципів гуманізму та індивідуального підходу» [193].

Крім цього, І. В. Пахомов зазначає, що «у наш час адміністрація установ виконання покарань приділяє значну увагу духовному вихованню засуджених. З цією метою здійснюється співпраця з різними релігійними конфесіями:

- православними (УПЦ, УПЦ-КП, УАПЦ);
- католицькими (РКЦ, УГКЦ);

- протестантськими (баптисти, п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови, харизмати, євангелісти та інші);
- мусульманськими;
- іудаїстськими.» [194, с. 379].

Водночас, за статистичними даними релігійно-інформаційної служби в Україні станом на 1 січня 2019 року зареєстровано 34 637 релігійних організацій серед яких: православного (18 918), католицького (4 812), орієнталістського (30), баптиського (2 816), євангельського (3 009), авдентистського (1 063), лютеранського (21), реформаторського (129), харизматського (1 441), протестантського (1 342), юдаїзмського (284), ісламського (254), буддизмського (62), етноконфесійного (10), язичницького (141), сучасного (246) релігійних спрямувань [193].

Найчастіше свою допомогу засудженим пропонують протестантські течії в які, зокрема, входять колишні засудженні. Адже, хто здатен найкраще допомогти іншій людині, як не та, яка була у такому ж становищі колись, але змогла стати на шлях виправлення.

Так, у місцях позбавлення волі досить активно використовується допомога релігійних організацій у перевихованні злочинців. Зазначимо, що в Україні співпрацю релігійних організацій з виправними установами розпочато із прийняттям вказівки ДДУПВП від 11 серпня 1999 року «Про заходи щодо взаємодії з релігійними організаціями з питань їх участі в духовному вихованні осіб, які тримаються в установах кримінально-виконавчої системи» [194]. Відповідно до зазначеного нормативно-правового документу за сприяння та з дозволу адміністрації установ виконання покарань релігійні організації здійснюють діяльність спрямовану на виправлення засуджених.

Зауважимо, що остаточно взаємодію релігійних організацій з установами виконання покарань було закріплено у статті 128 Кримінально-виконавчого кодексу України, зокрема, частиною третьої цієї статті визначено, що «адміністрація колонії сприяє у запрошенні священнослужителів, бере участь у визначенні місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або

церемонії» [67; 86].

Таким чином, вказана вище стаття кодексу закріпила співпрацю релігійних організацій з установами виконання покарань з метою виправлення, ресоціалізації та реінтеграції у суспільство засуджених, у тому числі неповнолітніх.

Своєю чергою, вагомий крок на шляху до налагодження ефективної взаємодії установ виконання покарань з релігійними організаціями зроблений Міністерством юстиції України із прийняттям Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Духовне відродження». При цьому основними завданнями вказаної програми визначено, зокрема:

- взаємодія установ з релігійними організаціями;
- задоволення релігійних потреб засуджених;
- підвищення значення духовних традицій і релігійної культури в морально-етичному вихованні засуджених;
- розвиток корисної ініціативи та творчих здібностей засуджених;
- запобігання морально-психологічній деформації, пов'язаній з позбавленням волі [195]. У межах програми «Духовне відродження» засуджені мають можливість, зокрема:

- брати участь у заходах релігійних організацій, які відвідують установу;
- відвідувати богослужіння та інші релігійні заходи, які проводять священнослужителі в установі;
- брати участь у заходах пізнавальної спрямованості, навчатись у школі духовної просвіти;
- здійснювати перегляд кіно-, відеофільмів та телевізійних передач, прослуховувати радіопередачі релігійного характеру;
- ознайомлюватися з релігійною пресою (передплачувати відповідні періодичні видання);
- відвідувати бібліотеку для читання духовної літератури;
- брати участь у заходах добровільного благоустрою культових приміщень та прилеглих до них територій;

- займатися художньо-прикладною та літературною творчістю [194].
Необхідно зазначити, що після звільнення з установ виконання покарань засуджені самі вирішують чи будуть вони відвідувати релігійні заходи.

Своєю чергою, ще одним свідченням поглибленої та міцної взаємодії між установами виконання покарань та релігійними організаціями є ряд укладених угод про співпрацю, зокрема між Головою ДДУПВП І. Штаньком та Предстоятелем УПЦ Блаженнішим Володимиром (29.11.1999), Головою ДДУПВП В. Кошинцем та Головою УГКЦ Блаженнішим Любомиром (02.04.2007), Головою ДПтС України О. Лісінковим та Предстоятелем УПЦ Блаженнішим Володимиром (26.08.2011), Головою ДПтС України О. Лісінковим та Предстоятелем УГКЦ Блаженнішим Святославом (12.12.2012).

Крім цього, доцільно акцентувати увагу, що новий етап співпраці установ виконання покарань з релігійними організаціями слід асоціювати із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності священнослужителів (капеланів) в органах та установах, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України» та розробкою Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України. Вказані нормативні акти започаткували утворення душпастирської ради та здійснення душпастирської опіки засуджених, яка полягає у «діяльності в установах виконання покарань священнослужителів (капеланів), уповноважених релігійними організаціями, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, спрямована на задоволення релігійних потреб засуджених, їх духовне виховання» [196].

Зазначимо, що пенітенціарне душпастерство УГКЦ розробили основні принципи надання релігійної допомоги засудженим, зокрема одним із яких визначено, що «як частину своєї духовної роботи, релігійні представники пропонують і інші послуги, такі як гуманітарна допомога, підтримка сімейних зв'язків і контактів з релігійною громадою ув'язненого, особливо у випадку мігрантів, консультації, підвищення грамотності, професійна підготовка,

сприяння соціальному пристосуванню після повернення, пошуку місця роботи і житла, організації соціального забезпечення, розширення можливостей культурної діяльності (образотворче мистецтво, музичні вистави, хори, обговорення книг і фільмів, створення хорошої бібліотеки, тюремні журнали, театральні групи), кожна з яких може сприяти самостійному розвитку, підвищенню самооцінки і розширення діапазону самовираження» [192].

Ми погоджуємося з думкою М. О. Супруна, що «плідна співпраця релігійних організацій та ДКВС надає додаткові можливості вибудовувати систему справжніх духовних цінностей у житті засуджених, що сприятиме їх виправленню, ресоціалізації та соціальній адаптації після звільнення» [197, с.124].

Своєю чергою, нами було проведене анкетування співробітників виховних колоній, які назвали серед основних проблем, які виникають у ході співпраці установ виконання покарань з релігійними організаціями, зокрема відсутність посади капелана у штатній структурі виховної колонії (95%) та низька зацікавленість неповнолітніх засуджених до заходів, які проводяться релігійними організаціями (95%) (*Додаток К*). Насправді, на наш погляд, ці обставини пояснюються тим, що неповнолітні засуджені зацікавлені більше у гуманітарній та матеріальній допомозі, а не всі релігійні організації можуть здійснювати матеріальну підтримку засуджених. Так, у більшості випадків, мова йде, про духовну підтримку, важливість якої неповнолітні можуть оцінити лише з часом.

Звертаючись до результатів проведеного опитування, працівники виховних колоній зазначали, що найчастіше свою допомогу установам виконання покарань пропонують православні (76%), протестантські (70%), греко-католицькі (20%) та католицькі (10%) релігійні організації (*Додаток К*).

При цьому 90 опитаних нами неповнолітніх засуджених, які наразі перебувають у виховних колоніях України зазначили, що заходи, які проводяться релігійними організаціями позитивно впливають на їх виправлення. Зокрема підлітки вказали, що релігійна діяльність допомагає їм –

розкаятися у скоєному (84%), подолати духовну кризу (72%), у пошуку сенсу життя (70%), у формуванні відносин ненасильства, милосердя, співчуття та терпіння (55%) та стимулює до правомірної поведінки (74%) *(Додаток Ж)*.

На наш погляд, такі результати підтверджують, що релігійні організації дійсно здатні ефективно корегувати поведінку особистості, допомагати у налагодженні правильної та результативної взаємодії і спілкуванні працівників установ виконання покарань із неповнолітніми засудженими, а все це разом, сприяє їх виправленню.

Крім того, проведене нами анкетування працівників секторів ювенальної пробації показало, що залучення релігійних організацій до співпраці з органами пробації на досить низькому рівні. Так, лише 6 із 13 секторів ювенальної пробації наразі співпрацюють з релігійними організаціями. При цьому 80% опитаних співробітників вказали, що саме релігійні організації можуть сприяти запобіганню рецидивній злочинності неповнолітніх *(Додаток 3)*. Своєю чергою, серед основних проблем, які перешкоджають співпраці органів пробації з релігійними організаціями, співробітники вказали, зокрема, відсутність спеціального нормативно-правового документа, який би визначав основні механізми та форми такої співпраці (73%) та низький рівень авторитету релігійних організацій серед неповнолітніх засуджених (64%) *(Додаток 3)*. Водночас неповнолітні суб'єкти пробації зобов'язані брати участь за згодою їх батьків у всіх заходах, які проводяться працівниками секторів ювенальної пробації. Крім того, у ході проведеного нами опитування з'ясувалося, що 53% працівників секторів ювенальної пробації мають досить незначний стаж роботи в системі пробації – лише 1-3 роки, разом з цим 50% з опитаних працівників у своїй практичній діяльності взагалі не мають досвіду співпраці з релігійними організаціями і не можуть гідно оцінити їх роль у перевихованні неповнолітніх засуджених *(Додаток 3)*.

Таким чином, враховуючи вищезазначене та позитивний досвід співпраці установ виконання покарань де наразі відбувають покарання неповнолітні засуджені до позбавлення волі, з релігійними організаціями щодо виправлення

неповнолітніх засуджених, на нашу думку, доцільно активно впроваджувати подібну практику співпраці і в сферу пробації.

Ми вважаємо, що діяльність по боротьбі із рецидивною злочинністю неповнолітніх, яка здійснюється уповноваженими органами з питань пробації, повинна ґрунтуватися на чіткій, добре продуманій та загальній концепції взаємодії з релігійними організаціями, якою визначено мету, пріоритети, сферу та форми цієї співпраці [198].

Звичайно, на наш погляд, ефективна участь релігійних організацій в боротьбі з рецидивною злочинністю неповнолітніх органами пробації ускладнена низкою проблем, зокрема:

а) низький рівень залучення представників релігійних організацій до співпраці з підрозділами пробації та секторами ювенальної пробації, через сумніви в ефективності їх діяльності серед працівників уповноважених органів з питань пробації;

б) відсутність відповідної спеціальної законодавчої бази, яка регламентує діяльність релігійних організацій у підрозділах пробації та секторах ювенальної пробації (відсутність порядку про взаємодію між уповноваженими органами з питань пробації, зокрема секторами ювенальної пробації, та релігійними організаціями);

в) відсутність єдиної державної політики в сфері співпраці з релігійними організаціями, що займаються просвітницькою, духовною, благодійною, виховною діяльністю з неповнолітніми суб'єктами пробації;

г) відсутність єдиної та ефективної державної програми діяльності релігійних організацій в уповноважених органах з питань пробації, у тому числі секторах ювенальної пробації, з метою запобігання вчиненню повторних злочинів особами, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації (як приклад, відсутність Положення про програму диференційованого виховного впливу на неповнолітніх суб'єктів пробації «Духовне відродження»).

д) роз'єднаність зусиль і розбіжність інтересів різних релігійних об'єднань в соціально-виховній та профілактичній діяльності щодо

неповнолітніх;

е) різне розуміння суті виховного процесу окремими релігійними організаціями;

є) брак коштів у релігійних організацій на матеріальну та гуманітарну допомогу неповнолітнім суб'єктам пробації (у межах пенітенціарної пробації).

Крім цього, недостатнє співробітництво релігійних організацій з уповноваженими органами з питань пробації є причиною нестачі об'єктивної інформації про справжню роль релігійної діяльності у сфері боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх. Це заважає суспільству об'єктивно оцінити достоїнства і недоліки подібних ініціатив.

На наш погляд, релігійна профілактика може успішно доповнювати традиційні запобіжні заходи держави у боротьбі із рецидивною злочинністю неповнолітніх в Україні. Адже для вирішенні проблеми рецидивної злочинності неповнолітніх повинні бути задіяні усі важелі соціального впливу на дану категорію осіб. Тому необхідна участь держави в здійсненні підтримки і контролю за подібною діяльністю, що має безсумнівні перспективи.

Таким чином, співпраця уповноважених органів з питань пробації із згуртованими релігійними організаціями, що володіють особливою системою цінностей, традиціями, стереотипами поведінки, є однією із найважливіших умов у виправленні неповнолітніх суб'єктів пробації, припускаючи кардинальні соціально-світоглядні зміни в житті неповнолітніх.

Аналізуючи спеціальне законодавство з вказаної проблеми, на нашу думку, лише одна із форм взаємодії органів пробації з релігійними організаціями закріплена законодавчо. Так, Законом України «Про пробацію» передбачено взаємодію органів пробації під час виконання покладених на них завдань із організаціями, у тому числі релігійними. При цьому, виходячи зі змісту іншої норми цього ж Закону, така співпраця може відбуватися у формі волонтерства. Своєю чергою, волонтерська діяльність включає у себе такі форми співпраці як нагляд за суб'єктами пробації та проведення з ними соціально-виховної роботи [12].

Ми вважаємо за необхідне, виокремити інші окремі та важливі форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у їх спільній діяльності по боротьбі із рецидивною злочинністю серед неповнолітніх, зокрема, за сприяння та з дозволу керівництва уповноважених органів з питань пробації та сектору ювенальної пробації шляхом укладення договорів про співпрацю:

- участь релігійних організацій у підготовці досудової доповіді щодо неповнолітнього обвинуваченого (шляхом надання уповноваженому органу з питань пробації інформації, що характеризує неповнолітнього обвинуваченого);
- участь релігійних організацій у розробці пробаційних програм на державному рівні, а також у реалізації прийнятих програм до неповнолітніх суб'єктів пробації, зокрема індивідуальних пробаційних програм виправлення неповнолітньої особи, яка перебуває у конфлікті з законом;
- здійснення душпастирської опіки з неповнолітніми, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації та секторах ювенальної пробації;
- проведення релігійних обрядів (богослужінь, літургій, «сповіді гріхів» та ін);
- духовне, освітнє та культурне виховання суб'єктів пробації (проведення спільних лекцій, бесід з неповнолітніми злочинцями; забезпечення релігійною літературою; проведення мистецьких заходів);
- спільна організація та проведення благодійних акцій з метою допомоги неповнолітнім суб'єктам пробації;
- подальша духовна та матеріальна підтримка осіб, звільнених з місць позбавлення волі, а також колишніх суб'єктів пробації (утримання особи у релігійному середовищі, допомога у пошуку житла, роботи, освіти та інше);
- організація круглих столів, конференцій з метою вдосконалення спільної діяльності у боротьбі з рецидивною злочинністю неповнолітніх;
- реабілітація неповнолітніх злочинців, а також відновлення соціально корисних зв'язків із родичами;

- сприяння в соціальній адаптації неповнолітніх правопорушників та повернення їх в сім'ю;
- сприяння у подоланні алкогольної та наркотичної залежностей.
- сприяння в організації наступності піклування про воцерковлених неповнолітніх осіб, строк перебування яких на обліку в уповноважених органах з питань пробації закінчився, шляхом направлення повідомлень (рекомендацій) парафіяльним священнослужителям за місцем передбачуваного проживання за згодою колишніх суб'єктів пробації щодо неповнолітніх за згодою їх батьків та інші.

Хотілося б акцентувати увагу, що за результатами проведеного нами анкетування працівників підрозділів пробації та секторів ювенальної пробації, найпоширенішими формами співпраці релігійних організацій з Секторами, які наразі співпрацюють з релігійними організаціями, співробітники назвали – проведення релігійними організаціями духовного, освітнього та культурного виховання неповнолітніх суб'єктів пробації (проведення спільних лекцій, бесід з неповнолітніми злочинцями; забезпечення релігійною літературою; проведення мистецьких заходів) (100%), а також проведення релігійних обрядів (богослужінь, літургій, «сповіді гріхів»)(86%) *(Додаток 3)*. Своєю чергою, рідше релігійні організації співпрацюють з підрозділами пробації та секторами ювенальної пробації у наданні матеріальної та гуманітарної підтримки неповнолітнім суб'єктам пробації. Звичайно, на наш погляд, цей факт пов'язаний з недостатньою фінансовою забезпеченістю самих релігійних організацій.

Таким чином, ініціативи з боку релігійних організацій у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх затребувані сучасним суспільством. Більш того, простежується взаємний інтерес уповноважених органів з питань пробації, з одного боку, і релігійних організацій, з іншого, до спільного співробітництва у вирішенні існуючої проблеми. При цьому прагнення релігійних організацій до боротьби зі злочинністю обумовлено самою соціальною природою релігії. Тому умовою дієвої боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх в

Україні є активне залучення органами пробації релігійних організацій та пошук, розробка і впровадження якомога більшого спектра форм такої взаємодії.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено тенденцію поступового зниження абсолютної кількості облікованих кримінальних правопорушень в Україні загалом та вчинених неповнолітніми зокрема. Акцентовано увагу, що зовсім іншими є показники рівня рецидивної злочинності у державі. Так, на тлі суттєвого зниження облікованих кримінальних правопорушень, дорослий рецидив зростає, а рецидив неповнолітніх зменшується, хоч й залишається високим. З'ясовано, що структура рецидиву злочинів у загальній структурі злочинності вирізняється відносною стабільністю. Своєю чергою, показники офіційної статистичної звітності правоохоронних органів щодо структури злочинів неповнолітніх у загальній структурі злочинності у державі, епатують різким зменшенням. Загалом, у період з 2009 по 2018 роки питома вага вказаних злочинів знизилась з 5,2% до 3,8%, зокрема на 1,2%. Зазначено, що зі зниженням питомої ваги злочинності неповнолітніх, тенденції рецидивних злочинів неповнолітніх залишаються стабільно високими й практично відображають стрічку рецидиву дорослих, за виключенням різкого зменшення у 2018 році. Наголошено, що структура рецидивної злочинності неповнолітніх має певні особливості, зокрема переважають злочини корисливого та корисливо-насильницького спрямування. Вказано, що незначні показники питомої ваги рецидивної злочинності неповнолітніх у загальній масі злочинності неповнолітніх спотворюють реальну картину масштабів і суспільної небезпеки цього негативного явища, що пояснюється, зокрема високою латентністю та вчиненням повторного злочину особою у більшості випадків вже у дорослому віці.

2. З'ясовано, що наявність у суспільстві такого негативного явища як рецидивна злочинність неповнолітніх потребує нових ефективних засобів боротьби з нею. Впровадження пробації в Україні є новелою у запобіжній системі боротьби із рецидивною злочинністю дорослих та неповнолітніх. Зазначено, що ключовим завданням діяльності органу пробації є виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень шляхом проведення ряду наглядових та соціально-виховних заходів. Визначено, ряд проблем під час реалізації основних завдань пробації стосовно неповнолітніх на практиці, які згадувалися нами в межах теми дослідження цього розділу та є гальмівними у боротьбі із рецидивом серед неповнолітніх. Запропоновано вжиття наступних заходів для їх вирішення: виключення будь-яких проявів формалізму у застосуванні досудової, наглядової та пенітенціарної пробації до неповнолітніх; збільшення строків для підготовки досудової доповіді; активне залучення та налагодження зв'язків із волонтерами, неурядовими, громадськими, благодійними та релігійними організаціями з метою спільної роботи у підготовці досудових доповідей, здійсненні нагляду та реалізації пенітенціарної пробації щодо неповнолітніх злочинців; налагодження зв'язків із органами місцевої влади для вирішення питань із працевлаштування, навчання, вирішення соціальних та побутових проблем звільнених неповнолітніх із місць позбавлення волі у межах пенітенціарної пробації; акцентування уваги на співпраці із різного роду релігійними організаціями як гарантом реалізації основних положень пенітенціарної пробації, зокрема, в аспекті духовно-моральної підтримки неповнолітніх з метою соціальної адаптації після звільнення із місць позбавлення волі, а також надання матеріальної та гуманітарної допомоги, вирішенні соціально-побутових проблем.

3. Досліджуючи діяльність релігійних організацій в установах виконання покарань з'ясовано, що світоглядна, інтегруюча, регулююча, комунікативна функції релігії забезпечують гармонійне включення особи, яка

перебуває у конфлікті із законом в згуртований та організований колектив релігійного середовища, в якому чітко регламентовані правила поведінки, визначені рольові обов'язки та, своєю чергою, позитивно впливає на виправлення засудженого неповнолітнього. Акцентовано, що релігійну організацію можна розглядати як суб'єкта профілактики злочинності, а співпрацю органів пробації з релігійними організаціями як ефективну новацію боротьби із рецидивом неповнолітніх. Зауважено, що релігійна профілактика може успішно доповнювати традиційні запобіжні заходи держави у боротьбі із рецидивною злочинністю неповнолітніх в Україні.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ЗАПОБІГАННІ РЕЦИДИВНИМ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи вдосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні

Гуманістичні тенденції кримінально-виконавчої політики нашої держави у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні, результатом яких стало створення національного інституту пробації, повинні знайти своє логічне продовження у вдосконаленні практичної діяльності уповноважених органів з питань пробації. Майже у всіх країнах світу, основною функцією органів пробації є боротьба із рецидивною злочинністю, у тому числі неповнолітніх.

Такої ж думки і М.М. Ребкало, який говорить, що одним із ключових завдань пробації є протидія рецидивній злочинності [199, с. 87]. Разом з цим, серед відомих юридичній практиці суб'єктів профілактики злочинності, на наш погляд, одними із центральних залишаються правоохоронні органи та органи кримінально-виконавчої системи, зокрема уповноважені органи з питань пробації.

Заслуговує уваги думка В.В. Василевича, що «європейська спільнота розглядає заходи, альтернативні ув'язненню, як головні заходи покарання, що повинні застосовуватися до неповнолітніх злочинців (пробацію). До позбавлення волі рекомендують вдаватися тільки у виняткових випадках» [200, с. 47].

Своєю чергою, доцільним з цього приводу є твердження О.І. Богатирьової, зокрема, що «застосування судом кримінальної

відповідальності до винної особи носить швидше каральний, ніж виховний характер, і це рідко сприяє виправленню і ресоціалізації засудженого. При цьому надана державою довіра у вигляді заміни кримінальної відповідальності її альтернативним видом має загальновизнане позитивне значення, а пробація, у першу чергу, спрямована на те, щоб «виправити» злочинця, знову зробити його законослухняним» [201, с. 187].

Разом з цим, С.І. Сімакова зазначає, що «сутність пробації полягає у випробуванні певних категорій злочинців спеціальними юридичними обов'язками, поєднаними з наданням їм різної допомоги реабілітаційного характеру, мета якої полягає у ефективному виправленні засуджених та зведення до мінімуму, наскільки це можливо, кримінального рецидиву з їхнього боку» [165, с. 253].

При цьому міжнародний експерт Проекту ЄС Стівен Пітс, стверджує що пробаційний нагляд більш ефективніший для зниження рецидиву (близько на 7%), ніж вироки із позбавленням волі строком менше 12 місяців [202].

Так, на наш погляд, покарання до позбавлення волі щодо неповнолітніх правопорушників має застосовуватися, як самий крайній засіб впливу, коли неповнолітній становить загрозу для суспільства і тому є необхідність його ізоляції. У всіх інших випадках до неповнолітнього засудженого необхідно застосовувати комплекс передбачених пробацією наглядових та виховних заходів з метою його виправлення. При цьому пробацію можна розглядати, як можливість запровадження індивідуальних підходів до правопорушників та здійснення конструктивного нагляду за кожним засудженим неповнолітнім у період його перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації. Своєю чергою, здійснення таких підходів у виховній роботі з неповнолітніми дасть змогу навчити їх усвідомлювати відповідальність за вчинені кримінальні правопорушення, а отже і отримати шанс на уникнення майбутнього рецидивіста.

Разом з цим, враховуючи той момент, що пробація є відносно молодим інститутом в кримінально-виконавчій системі України, який фактично зафункціонував з 2017 року, наразі відбувається процес формування основних

механізмів його діяльності. Незавершеність процесу впровадження пробації в Україні, що супроводжується запровадженням нових методів роботи із суб'єктами пробації, дозволяє гнучко застосовувати прогресивні зарубіжні концепції пробації, імплементувати загальновизнані міжнародні принципи, норми та стандарти, і в той же час потребує чіткого розуміння, що і як потрібно змінювати.

При цьому реалізація функцій пробації можлива лише у тісній співпраці з іншими державними та недержавними організаціями. Нагадаємо, що неповнолітні обвинувачені та засуджені, потрапляючи під дію пробації, залишаються у суспільстві та не втрачають своїх соціальних зв'язків, а таким чином уникають кримінальної субкультури місць ізоляції від суспільства. Звичайно, така ситуація є перевагою, але з іншої сторони у неповнолітніх, які залишаються у суспільстві набагато більше спокус до вчинення нового злочину або невиконання покладених на них судом обов'язків при застосуванні заходів пробації. Тому виникає потреба залучення усіх бажаючих державних та недержавних організацій до співпраці з уповноваженими органами з питань пробації для допомоги останнім у здійсненні наглядових та соціально-виховних функцій відносно засуджених.

Зауважимо, що залучення різного роду громадських організацій передбачено у міжнародних стандартах. Так, у правилі 17.1 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) зазначено, що «слід заохочувати участь громадськості, оскільки в ній закладені великі можливості і оскільки вона є одним із найважливіших чинників зміцнення зв'язків між правопорушниками щодо яких вжито заходи, які не пов'язані з тюремним ув'язненням, та їх сім'ями і суспільством. Воно повинно доповнювати зусилля органів кримінального правосуддя» [64]. Крім цього, згідно з правилом 19.1 Токійських правил участь громадськості «слід розглядати як надану членам суспільства можливість внести свій вклад у справу захисту інтересів суспільства». Разом з цим, громадськість, яка співпрацює з органами пробації, повинна заохочувати правопорушників та їх сім'ї для встановлення

конструктивних зв'язків та більш широких контактів із суспільством через консультації та інші форми допомоги відповідно до своїх можливостей та з урахуванням потреб правопорушників.

У той же час погоджуємося з О.О. Філіпповою, що, аналізуючи питання боротьби зі злочинністю неповнолітніх, є підстави стверджувати, що це проблема не тільки однієї держави, а й усього світу. У зв'язку з цим, вітчизняна правозастосовна практика у сфері протидії злочинності неповнолітніх орієнтується на зарубіжний досвід [203, с. 226].

Так, діяльність громадських самоврядних організацій в країнах Заходу охоплює практично всі сфери життя людини – економіку, політику, науку, культуру, освіту. Розгалуженою є мережа молодіжних, професійних, дитячих, жіночих, ветеранських, релігійних, а також елітарних організацій-клубів тощо. Неурядові організації є там основою громадянського суспільства, вирішальним стабілізуючим чинником, гарантом демократичного розвитку [182, с. 391].

На наш погляд, у питанні покращення практичної діяльності уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій, як суб'єктів запобігання рецидивній злочинності неповнолітніх, наша держава також повинна враховувати позитивний зарубіжний досвід. Досліджуючи у попередніх розділах нашої наукової роботи питання функціонування служби пробації за кордоном, необхідно вказати, що одним із напрямів підвищення ефективності такої діяльності є активне залучення до співпраці державних та недержавних організацій, зокрема релігійних. Зазначимо, що у більшості країн служби пробації взаємодіють із різними фондами, закладами вищої освіти, центрами соцреабілітації, надання безоплатної правової допомоги, засобами масової інформації та різноманітними громадськими об'єднаннями.

Як приклад, в Японії в кінці минулого століття чисельність так званих помічників, залучених до подібної роботи, становила близько 50 тисяч, що більш ніж в 50 разів перевищувало кількість держаних службовців, які є штатними працівниками пробації [204, с. 4–5]. Крім цього, у Нідерландах програми пробації взагалі реалізуються недержавними агенціями, зокрема, відділом пробації так званої Армії порятунку, який працює з бездомними

людьми і неповнолітніми; організацією із захисту психічного здоров'я, що займається особами, які страждають від алкогольної та наркотичної залежності [100, с. 205]. При цьому, наголосимо, що такі країни, як Швеція, Естонія, Угорщина, Словенія, Франція, Грузія, Нідерланди активно залучають до співпраці з службами пробації релігійні організації

З цього приводу слушно зазначає Д. Чернишов, що громади повинні бути зацікавлені у тому, щоб їх член, співгромадянин не вчинив нового правопорушення. Враховуючи це, пенітенціарна система має забезпечувати підвищення рівня безпеки суспільства через виправлення та ресоціалізацію правопорушників. Також громада повинна активно залучатися до ресоціалізації злочинців, даючи пробації ресурси для роботи з ними [205].

При цьому доцільно звернути увагу, що в Україні органи пробації та сектори ювенальної пробації співпрацюють з різними державними та недержавними організаціями, зокрема релігійними, що значно підвищує показники їхньої роботи. Але, на жаль, спостерігаються низькі показники зацікавленості у співпраці як з боку органів пробації так і волонтерів, адже із 560 підрозділів пробації тільки 129 співпрацюють із 265 волонтерами [206], а з 13 секторів пробації лише 6 взаємодіють у виконання своїх функцій з релігійними організаціями (*Додаток 3*).

Ми погоджуємося із думкою Д. Чернишова і вважаємо, що налагодження тісної взаємодії уповноважених органів з питань пробації з громадськістю є головним чинником забезпечення виконання покладених на пробацію завдань, зокрема виправлення та соціалізації неповнолітніх засуджених. При цьому акцентуємо увагу, що з цією метою в Україні законодавцем передбачена можливість залучення для допомоги у виконанні функцій покладених на пробацію так званих волонтерів пробації. Виникає питання, що ж таке «волонтерство» і хто ж такі ці волонтери пробації та яке відношення вони мають до взаємодії органів пробації з громадськістю?

Грунтовною, на наш погляд, є думка Г. Мельничук, що «у своїй первинній суті поняття «волонтерство» прийшло до нас разом зі словами «громадянське суспільство», «демократія», «громадські організації». Без участі волонтерів

важко уявити громадські організації й благодійність взагалі, без них унеможлиблюється якісний суспільний контроль за діями влади» [207].

Разом з цим, О.І. Ткач зазначає, що «волонтерський рух як політичний інститут громадянського суспільства є засобом акумуляції соціального капіталу, потужний інструмент політичного, соціального, культурного й економічного розвитку суспільства, який у ринкових умовах сприяє збереженню балансу в політичних відносинах та їх гармонізації, ефективний засіб об'єднання зусиль громадянського суспільства й органів державної влади щодо врегулювання соціальних проблем. Він є базисною передумовою й основою діяльності більшості громадських організацій, способом зниження соціальної напруги, оскільки державні структури неспроможні задовольняти соціальні потреби громадян» [208]. У ракурсі нашого питання, мова йде, про неспроможність уповноважених органів з питань пробації власними силами без підтримки з боку громадськості виконувати покладені на них функції, зокрема у вирішенні такої соціальної проблеми як рецидивна злочинність неповнолітніх.

Водночас зазначимо, що статтею 20 Закону України «Про пробацію» передбачено, що завданням волонтерів пробації є сприяння органу пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи [12]. При цьому норма статті дуже стисло характеризує поняття волонтерів пробації, але, разом з цим, робить посилання на Положення про організацію діяльності волонтерів пробації [70]. Відповідно до вказаного Положення волонтерами пробації можуть бути громадські об'єднання, різні фонди, заклади вищої освіти, ЗМІ, адвокатські формування, а також державні та недержавні організації. При цьому нормативним документом визначено, що волонтерська діяльність, пов'язана з пробацією, здійснюється волонтерами пробації за такими напрямками, зокрема:

- сприяння уповноваженим органам з питань пробації у здійсненні наглядових заходів за місцем роботи та навчання суб'єктів пробації;
- участь у проведенні соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації;

- участь у складанні та реалізації індивідуальних планів роботи із суб'єктами пробації;
- участь у проведенні індивідуально-профілактичної роботи із суб'єктами пробації;
- надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги суб'єктам пробації;
- сприяння у працевлаштуванні суб'єктів пробації, залученні їх до навчання, виховних заходів та соціально корисної діяльності;
- сприяння у реалізації пробаційних програм стосовно суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- участь у реалізації інших заходів, спрямованих на виправлення суб'єктів пробації та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [70].

Таким чином, інститут волонтерства є правовим підґрунтям співробітництва пробації з громадськістю та спрощенням процесу ресоціалізації злочинця, зокрема неповнолітнього. На нашу думку, активне залучення волонтерів значно зменшить навантаження на співробітників пробації, а також надасть змогу отримувати реальну та безкоштовну допомогу у роботі з суб'єктами пробації.

Водночас необхідно зауважити, що у статті 21 Закону України «Про пробацію» зазначено, що орган пробації під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому законом та іншими нормативно-правовими актами з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями. У зв'язку з цим, на наш погляд, виникає дискусійне питання, зокрема, ми розглядаємо релігійні організації як волонтерів пробації чи все ж таки як громадські організації, співпраця з якими відбувається, як вказано в законі, на основі інших нормативно-правових актів. При цьому, зауважимо, що в Україні не має спеціального нормативного документу, який регулює співпрацю уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями. Звичайно, ми вважаємо, що представники релігійних організацій можуть залучатися до співпраці з уповноваженими

органами пробації на волонтерських засадах, але, все ж таки, співпраця із самою релігійною організацією повинна здійснюватися відповідно до спеціального нормативно-правового акту, який передбачатиме, зокрема укладення Меморандуму про співпрацю (спеціального договору).

У зв'язку із вказаним, на нашу думку, існує потреба розробки нормативного документу, положення якого визначатимуть алгоритм взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями. Насамперед, це зумовлено специфікою діяльності релігійних організацій. Своєю чергою, зауважимо, що прийняття такого нормативного документу є одним із кроків до удосконалення співпраці органів пробації із релігійними організаціями у сфері протидії рецидивним злочинам неповнолітніх. Крім цього, зазначимо, що 78,5% опитаних нами працівників підрозділів пробації та секторів ювенальної пробації України, назвали головною проблемою, яка виникає при взаємодії Секторів та релігійних організацій – відсутність загальнодержавного спеціального нормативного документу, який би регулював їх співпрацю (*Додаток 3*).

Нами вже неодноразово зазначалося про широку діяльність релігійних організацій у виховних колоніях з неповнолітніми засудженими та в установах виконання покарань із дорослими, але, на жаль, взаємодія органів пробації з релігійними організаціями не на такому високому рівні, про що свідчать отримані нами результати анкетування співробітників підрозділів пробації та секторів ювенальної пробації. Так, лише 6 із 13 секторів ювенальної пробації та 48 із 100 підрозділів пробації співпрацюють з релігійними організаціями (*Додаток 3*).

Наразі уповноважені органи з питань пробації найчастіше укладають Меморандуми про співпрацю із Центрами зайнятості, Центрами надання правової допомоги, реабілітаційними центрами та медичними закладами. Водночас існує ряд проблем у ході такої співпраці, які, на наш погляд, могли б вирішити релігійні організації. Як приклад, Центри зайнятості не завжди можуть допомогти із працевлаштуванням через відсутність документів у колишніх суб'єктів пробації, а медичні заклади часто розголошують діагнози

клієнтів пробації, таким чином, не дотримуються принципу конфіденційності. Своєю чергою, зазначимо, що релігійні організації залучають до своєї душпастирської діяльності на волонтерських засадах лікарів, науковців, психологів, соціологів і вони можуть сприяти особі у відновленні її документів, забезпеченні житлом, лікуванні від різного роду хвороб та реабілітації від наркотичних та алкогольних залежностей. Звичайно, така діяльність релігійних організацій не є основною і, на жаль, не має систематичного характеру. При цьому враховуючи, що діяльність релігійних організацій дає позитивні результати у роботі з неповнолітніми засудженими, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, такі ж позитивні результати ми очікуємо і від співпраці органів пробації з релігійними організаціями у роботі з неповнолітніми суб'єктами пробації. Адже релігія в Україні займає одне із провідних місць у житті суспільства, а Церква завжди брала найактивнішу участь у ресоціалізації засуджених, зокрема неповнолітніх. Крім цього, у ході проведеного нами анонімного анкетування, 84% неповнолітніх засуджених, які відбувають покарання у виховних колоніях України, вказали, що найефективніший вплив на їхнє виправлення здійснюють саме релігійні організації (*Додаток Ж*).

Ми погоджуємося з думкою М.В. Палія, що релігійні організації в Україні вже частково визнаються елементом системи протидії різним негативним суспільним явищам [21, с. 361]. При цьому, на наш погляд, релігійні організації вже давно визнаються суб'єктами профілактики рецидивної злочинності неповнолітніх в Україні. Зазначимо, що релігійні організації завзято залучають волонтерів та громадськість до допомоги в процесі виправлення та ресоціалізації засуджених, застосовуючи при цьому різні ресурси.

Крім того, УПЦ плідно співпрацює з міжнародними інститутами кримінально-виконавчих служб та вивчає міжнародні методики виправлення засуджених [209]. Своєю чергою, вплив Церкви на життя та свідомість засуджених є неабияким, і це, насамперед, пов'язано з тим, що Церква використовує різноманітні важелі впливу на засуджених. Вважаємо, що саме релігійні організації є основним суб'єктом процесу виправлення та

ресоціалізації засуджених у пробаційний період, та реінтеграції у суспільство у постпробаційний. Адже ціль взаємодії органів пробації з релігійними організаціями полягає у наданні ефективної моральної, духовної, просвітницької, благодійницької, гуманітарної та матеріальної допомоги неповнолітнім суб'єктам пробації, яка полягає у підвищенні якості соціальних послуг, які надаються службою пробації.

Зауважимо, що традиційним завдання Церкви є сприяння відродженню в душі неповнолітнього засудженого релігійності, а це означає допомагати долати схильність до гріха, через розкаяння у скоєному, а після закінчення терміну перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації знаходити в собі духовні і моральні сили для відновлення втрачених соціальних зв'язків. Ми вважаємо, що релігійні організації зобов'язані підтримувати неповнолітніх у поспенітенціарний період, що є важливою умовою закріплення його виправлення і, своєю чергою, збереження суспільства від вчинення ним повторних кримінальних правопорушень.

При цьому з реорганізацією Державної пенітенціарної служби України було ліквідовано Управління соціально-виховної та психологічної служби, що призвело до виникнення певних складнощів у взаємодії пенітенціарної системи та релігії. Завдяки проведенню ряду зустрічей представників релігійних організацій з керівництвом Міністерства юстиції України, поступово співпрацю налагоджено та забезпечено безперервний процес взаємодії Церкви та пенітенціарної системи.

Отець К. Пантелей зазначає, що дуже важливим моментом удосконалення взаємодії є створення умов в органах пенітенціарної системи для повсякденного служіння душпастирів різних конфесій. При цьому, він наголошує, що повне порозуміння між пенітенціаріями і релігійними організаціями знаходиться завдяки безперервній взаємодії, досягненням, якої стало створення міждисциплінарної кафедри душпастирської практики і пенітенціарної етики при Інституті кримінально-виконавчої служби.

Вагомим кроком на шляху вдосконалення взаємодії органів пенітенціарної системи з релігійними організаціями, у тому числі

уповноважених органів з питань пробації, вважаємо затвердження Положення про Душпастирську Раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України. Відповідно до норм Положення, душпастирська рада з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України є постійно діючим представницьким міжконфесійним дорадчим органом при Міністерстві юстиції України, що працює на громадських засадах. Крім того, положенням закріплено основні функції Душпастирської Ради, зокрема:

1. Погодження кандидатів на посади священнослужителів (капеланів) в органах і установах, уповноважених керівними органами Церков (релігійних організацій) на здійснення заходів душпастирської опіки засуджених.

2. Відновлення (будівництво, реконструкція) культових будівель та інших приміщень для богослужінь та релігійних зібрань при органах і установах та організація їх діяльності.

3. Вивчення та аналіз результатів проведення душпастирської роботи із засудженими.

4. Організація духовно-просвітницьких та доброчинних заходів міжконфесійної співпраці в органах і установах, а також надання допомоги для виховання, виправлення та реінтеграції до суспільства колишніх засуджених.

5. Затвердження порядку спеціальної підготовки священнослужителів (капеланів) та надання повноважень на здійснення заходів душпастирської опіки засуджених, осіб, узятих під варту, персоналу органів та установ, за погодженням з МЮУ [210; 211].

Звичайно, норми Положення діють та розповсюджуються і на діяльність уповноважених органів з питань пробації. При цьому враховуючи ряд позитивних кроків зроблених у напрямку покращення практичної діяльності уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій, на наш погляд, така діяльність потребує вдосконалення, яке необхідно здійснювати на трьох рівнях, зокрема:

- державному — прийняття спеціальних загальнодержавних та локальних нормативно-правових актів, що стосуються практичної діяльності уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій, укладення

угод про співпрацю (Меморандумів), розширення штатної чисельності працівників уповноважених органів з питань пробації шляхом введення посади капелана в штатну структуру уповноважених органів з питань пробації, запровадження державної системи спеціальних навчальних курсів щодо специфіки роботи з неповнолітніми засудженими для священнослужителів та працівників уповноважених органів з питань пробації, державне фінансування діяльності релігійних організацій, пов'язаної з пробацією, створення єдиного реєстру релігійних організацій, які здійснюють діяльність пов'язану з пробацією, розширення практики запозичення міжнародного досвіду з питань взаємодії органів пробації з релігійними організаціями;

- громадському – розширення агітаційної діяльності серед громадськості з метою залучення якомога більшої кількості релігійних організацій, волонтерів, громадських організацій, благодійних організацій, медиків, психологів, соціологів до взаємодії з уповноваженими органами з питань пробації, здійснення діяльності щодо підвищення авторитету релігійних організацій серед суспільства, робота із сім'ями суб'єктів пробації та найближчим оточенням щодо підвищення їхнього морального та духовного рівня розвитку;

- особистісному – участь релігійних організацій у застосуванні пробаційних програм до кожного окремого неповнолітнього суб'єкта пробації та складенні індивідуальних програм щодо виправлення неповнолітніх суб'єктів пробації [211, с. 28].

Таким чином, проаналізуємо кожен із зазначених напрямів вдосконалення взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями.

1. Прийняття спеціальних загальнодержавних та локальних нормативно-правових актів, що стосуються практичної діяльності уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій, укладення угод про співпрацю (Меморандумів).

Вважаємо, що одним із кроків на шляху вдосконалення взаємодії уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій є створення

та розширення існуючої правової моделі співробітництва інституту пробації з релігійними організаціями. Тому виправданим стане розроблення та затвердження Порядку про взаємодію уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями, який, своєю чергою, регулюватиме основні питання співпраці, зокрема, підрозділів пробації і секторів ювенальної пробації з релігійними організаціями.

При цьому в Порядку необхідно передбачити, що взаємодія уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями відбуватиметься на підставі угоди про співпрацю, в якій доцільно визначати взаємні права та обов'язки органів пробації та релігійних організацій щодо конкретних видів допомоги під час роботи з підлітками, які перебувають на обліку в органах пробації. Крім того, на нашу думку, у разі затвердження Порядку необхідно внести зміни до Закону України «Про пробацію», зокрема доповнити статтю 21 частиною 2 такого змісту: «Взаємодія органу пробації з релігійними організаціями здійснюється відповідно до цього Закону та Порядку про взаємодію уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями».

2. Розширення штатної чисельності працівників уповноважених органів з питань пробації шляхом введення посади капелана в штатну структуру уповноважених органів з питань пробації.

Значно б могло покращити релігійний вплив на суб'єктів пробації, на наш погляд, введення у штатну структуру органу пробації посад пробаційних капеланів. Адже співпраця Церкви з пробаційними установами має розвиватися в більш широкому масштабі, а священнослужителі повинні представляти собою повноправний інститут пробаційних капеланів. Це дасть змогу представникам релігійних організацій бути звільненими від несення пастирського послуху на інших парафіях і на постійній основі здійснювати своє служіння в уповноважених органах з питань пробації, що значно покращить співпрацю органів пробації з релігійними організаціями.

3. Запровадження державної системи спеціальних навчальних курсів щодо специфіки роботи з неповнолітніми засудженими для священнослужителів та працівників уповноважених органів з питань пробації.

4. Враховуючи той факт, що засудженні є специфічною категорією осіб, при роботі з якими потрібно використовувати особливі вміння і навички, доцільно проводити спеціальні навчальні курси і тренінги про роботу із засудженими для священнослужителів спільно із співробітниками уповноважених органів з питань пробації. Особливо такі курси і тренінги є необхідними при роботі з неповнолітніми, адже це особлива категорія засуджених, робота з якими повинна будуватися на врахуванні психологічного та особистісного розвитку особи неповнолітнього, що свідчить про нездатність неповнолітніх усвідомлювати суспільну значимість своїх вчинків, керувати своїми діями і відповідно нести за них відповідальність. Не зайвим, на наш погляд, стане залучення для проведення таких навчальних курсів для представників релігійних організацій психологів, соціальних працівників, працівників установ виконання покарань та правників.

5. Державне фінансування діяльності релігійних організацій, пов'язаної з пробацією.

Враховуючи той факт, що релігійні організації є некомерційними, виникають певні фінансові проблеми при здійсненні заходів релігійного впливу на суб'єктів пробації. Хоча, з іншої сторони, ця обставина є однією із переваг такої співпраці, адже держава заощаджує кошти, і, при цьому, уповноважені органи з питань пробації мають допомогу у реалізації своїх функцій. Але, все ж таки, на наш погляд, релігійні організації могли б виконувати набагато ширший спектр функцій у здійсненні релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією, якби державним бюджетом України був передбачений резервний фонд на таку діяльність.

6. Розширення практики запозичення міжнародного досвіду з питань взаємодії органів пробації з релігійними організаціями.

Наразі Міністерство юстиції України та Державна Установа «Центр пробації» активно співпрацюють з іншими країнами щодо запозичення

позитивного досвіду реалізації основних положень пробації в Україні. Своєю чергою УПЦ, УГКЦ, УКЦ та інші релігійні конфесії ведуть активне міжнародне співробітництво з питань покращення релігійної діяльності по вдосконаленню методик роботи із засудженими. Вважаємо за доцільне приймати спільно участь органами пробації та релігійними організаціями у міжнародних заходах з метою розширення, запозичення досвіду та вдосконалення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивній злочинності, зокрема неповнолітніх в Україні.

7. Розширення агітаційної діяльності серед громадськості з метою залучення якомога більшої кількості релігійних організацій, волонтерів, громадських організацій, благодійних організацій, медиків, психологів, соціологів до взаємодії з уповноваженими органами з питань пробації, здійснення діяльності щодо підвищення авторитету релігійних організацій серед суспільства.

На нашу думку, однією із умов вдосконалення практичної діяльності уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій є активне залучення до співпраці громадськості. Ми вважаємо, що для цього релігійні організації можуть проводити агітаційну політику у навчальних закладах, храмах, приходах, через Інтернет комунікації, телебачення, з метою формування у громадськості релігійної самосвідомості та стимулювання у прийнятті участі у виправленні та ресоціалізації неповнолітніх суб'єктів пробації, які перебувають на обліках в органах пробації.

8. Робота із сім'ями суб'єктів пробації та найближчим оточенням щодо підвищення морального та духовного рівня розвитку.

Усім відомо, що для дитини її батьки є найкращим прикладом наслідування. Моральні та духовні цінності, якими живуть батьки у щоденному житті, у стосунках між собою і своїм оточенням передаються у світогляд дитини. Водночас більшість із опитаних нами в анкетуванні співробітників підрозділів пробації, секторів ювенальної пробації та виховних колоній, назвали основними причинами злочинності серед неповнолітніх – негативний вплив сім'ї та найближчого оточення. Тому виникає потреба у паралельній

роботі із підвищення релігійної свідомості членів сім'ї суб'єкта пробації, які б підтримували його на шляху виправлення, а не навпаки – зіштовхували.

9. Участь релігійних організацій у застосування пробаційних програм щодо кожного окремого неповнолітнього засудженого, складенні та реалізації індивідуальних програм щодо виправлення неповнолітніх суб'єктів пробації.

При розробці індивідуальної програми роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації доцільно активно залучати релігійні організації. Адже саме релігійні організації можуть запропонувати включення у план роботи з суб'єктом пробації заходи, які сприятимуть індивідуальному виправленню неповнолітньої особи. Наприклад, участь у богослужіннях, проведення сповіді, індивідуальних бесід та інше. Індивідуальні релігійні бесіди полягають в Таїнстві Покаяння. Адже будь-кому, хто кається у скоєному злочині, як неодмінну умову прощення гріха, священник повинен рішуче запропонувати відмовитися перед Обличчям Божим від продовження злочинної діяльності. Тільки таким чином неповнолітній може залишити шлях беззаконня і повернутися до доброчесного життя.

Також релігійні організації повинні допомагати у реалізації пробаційної програми у межах наглядової пробації, яка застосовується до неповнолітніх звільнених від відбування покарання з випробуванням і полягає у застосуванні до нього комплексу заходів з метою його виправлення та повернення у суспільство законослухняним громадянином.

Необхідно зазначити, що для позитивних результатів реабілітації та соціальної адаптації неповнолітніх, які перебувають на обліку у підрозділах пробації та секторах ювенальної пробації, робота повинна проводитися співробітниками разом із священнослужителями з моменту взяття неповнолітнього на облік.

Церква, здійснюючи релігійний вплив на неповнолітніх суб'єктів пробації, сприятиме духовно-моральному відродженню та соціальній адаптації неповнолітнього в суспільстві, а все це разом, сприятиме виправленню неповнолітнього та попередженню вчинення ним повторних кримінальних правопорушень.

При цьому неповнолітнім, які стали на злочинний шлях, необхідно допомагати в пошуку правильного життєвого маршруту, в подоланні гріховних пристрастей, а також у налагодженні зв'язків із профільними державними службами.

10. Створення єдиного реєстру релігійних організацій, які здійснюють діяльність пов'язану з пробацією

Розробка вказаного реєстру значно спростить та полегшить пошуки щодо залучення релігійних організацій до співпраці з уповноваженими органами з питань пробації. Орієнтуючись на такий реєстр, працівники органів пробації зможуть звертатися за підтримкою у реалізації своїх функцій до усіх релігійних організацій, які надавали вже раніше допомогу суб'єктам пробації, незалежно від їх конфесії та місцезнаходження. При цьому у таких реєстрах пропонуємо вказувати місцезнаходження, контакти, конфесію, напрямок та результат релігійної допомоги.

Отже, реалізація наведених вище шляхів удосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій є безперечною умовою ефективності запобігання рецидивній злочинності неповнолітніх в Україні. Водночас деякі із запропонованих нами напрямів покращення вказаної вище діяльності наразі є лише теоретично можливими, оскільки для їх реалізації ще не склалися сприятливі політичні та економічні умови. При цьому, враховуючи зарубіжний досвід минулого, а також сучасний досвід із цього питання, саме розбудова ефективного механізму практичної діяльності органів пробації з релігійними організаціями є гарантом боротьби із рецидивом неповнолітніх. Також впровадження нових засобів покращення спільної практичної діяльності уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій дозволить сформувати алгоритм їх ефективної співпраці і, водночас, неодмінно повинні підняти ефективність у сфері запобігання повторним кримінальним правопорушенням серед неповнолітніх.

3.2. Перспективи розвитку та шляхи підвищення ефективності взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні

Нині багато уваги приділяється проблемі рецидивної злочинності неповнолітніх як в Україні, так і за рубежом. Адже, як вже неодноразово зазначалося науковцями, що злочинність неповнолітніх – це резерв майбутньої дорослої злочинності.

Щороку більш як 6,5 тисяч неповнолітніх вчиняють кримінальні правопорушення, стосовно яких виноситься понад три тисячі вироків. Значною залишається частка тяжких та особливо тяжких злочинів, за вчинення яких засуджено більше половини усіх неповнолітніх. Серед вчинених злочинів значний відсоток становлять корисливі насильницькі діяння, а практично половина злочинів вчиняється неповнолітніми у складі групи осіб, що свідчить про недостатній рівень виховного впливу покарання або примусових заходів виховного характеру, які застосовуються згідно із законодавством. Зазначене підтверджується статистикою щодо кількості засуджених неповнолітніх, які відбувають покарання у виховних колоніях. Так, станом на 1 травня 2018 року 68% загальної кількості неповнолітніх, які відбувають покарання у виховних колоніях, раніше притягувалися до кримінальної відповідальності та відбували покарання, не пов'язані з позбавленням волі [212]. Підтвердження цьому є проведене нами анонімне опитування 90 неповнолітніх засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у виховних колоніях, з яких 67% вказали, що уже раніше засуджувалися (*Додаток 3*).

Ймовірно, що проблема пошуку нових ефективних заходів профілактики рецидивної злочинності не була б такою нагальною, якби виконання покарання у виді позбавлення волі було результативним. Адже у більшості випадків позбавлення волі, як вид покарання до неповнолітніх, характеризується

негативними рисами.

Так, на думку О.О. Шкути, «ресоціалізація та виправлення засуджених є нагальною проблемою сьогодення для нашого суспільства, оскільки місця відбування покарання дуже негативно характеризуються як з боку вітчизняних теоретиків та практиків, так і зі сторони зарубіжної спільноти» [213, с. 141].

З цього приводу слушно зазначає О.Г. Колб, зокрема, «кримінальне покарання у виді позбавлення волі судами призначається як крайній засіб примусу до винних у вчиненні злочину осіб. При цьому ізолюючи особу від суспільства та обмежуючи її в конституційних правах і свободах, держава діє нібито в умовах крайньої необхідності, а саме: з одного боку, завдає засудженому певних страждань у межах закону, а з іншого – стримує таким чином інших осіб від учинення злочину» [214, с. 108].

Заслуговує уваги думка С.О. Виноградової, що «...особа, яка відбула покарання у місцях позбавлення волі продовжує дотримуватися норм, звичаїв і традицій тюремного світу, є адаптивною до нього та й відповідних практик злочинного способу життя. Водночас за відсутності соціального контролю та підтримки держави й суспільства вона є дезадаптивною щодо поля легітимної культури правослухняної спільноти» [215, с. 142].

Відтак уявлення про суворі покарання, як запоруку перевиховання злочинця є застарілими та неефективними.

Разом з цим, потрібно враховувати ту обставину, що неповнолітні є окремою специфічної категорією осіб, і хоча суд при призначенні покарань враховує умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітніх [61], все ж таки, призначені покарання не завжди є ефективними для виправлення особи. А це, своєю чергою, ставить на порядок денний питання щодо пошуку нових ефективних засобів боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх в Україні.

З огляду на зазначене, для мінімізації рівня рецидивної злочинності серед

неповнолітніх потрібно укорінити єдину комплексну систему заходів ювенальної кримінальної політики держави, яка складатиметься з дієвого правосуддя, соціально-виховних, реабілітаційних та відновних програм для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, профілактичних та освітніх програм, адресних соціальних послуг, що можуть допомогти неповнолітньому набути навичок з розв'язання соціальних, побутових проблем, створення можливостей для навчання керувати власною поведінкою та виваженого ставлення до своїх вчинків та налагодження стосунків у сім'ї і суспільстві.

Наразі реалізацію заходів ювенальної кримінальної політики можливо забезпечити за умови скоординованих дій органів державної влади та громадських інституцій, зокрема судів, органів прокуратури, підрозділів Національної поліції, органів та установ МЮУ, організацій громадянського суспільства, надавачів соціальних, освітніх, медичних, реабілітаційних, релігійних та інших послуг.

Зважаючи на важливість проблеми рецидивної злочинності неповнолітніх в Україні, 2011 року Указом Президента України було затверджено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, у якій визначено основні напрями розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, зокрема, що «реалізація цих напрямів має посилити відповідальність сім'ї, суспільства та держави за процес виховання і становлення дітей, забезпечити додержання прав і свобод дітей, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту, зменшити рівень дитячої злочинності» [157].

Прийняття Концепції зумовлено необхідністю створення державою дієвої системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, здатної приймати законні, обґрунтовані та ефективні рішення щодо кожної дитини, яка потрапила у конфлікт із законом і забезпечувати її перевиховання та подальшу соціальну

підтримку.

У вказаному нормативному документі закріплюються положення щодо покращення системи профілактики злочинності неповнолітніх на основі застосування відновних та проактивних методик, впровадження ефективних систем правосуддя та реабілітації щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних особливостей розвитку та з метою їх перевиховання та ресоціалізації. Такі зміни, вочевидь, обумовлені тим, що ми орієнтуємося на практику європейських країн щодо гуманізації кримінальних покарань відносно неповнолітніх.

Окрім створення служби пробації щодо неповнолітніх, Концепцією передбачено ряд важливих заходів для профілактики злочинності неповнолітніх, зокрема:

- здійснення службою пробації належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або звільнені з них, сприяння їх соціальній адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти;
- визначення механізмів взаємодії у сфері кримінальної юстиції державних органів та недержавних організацій;
- розроблення і впровадження в систему реабілітації заходів виховного, профілактичного, культурного та духовного характеру [157].

Таким чином, положеннями Концепції визначено, що одним із інструментів складного механізму профілактики злочинності неповнолітніх, у тому числі рецидивної, є здійснення заходів духовного впливу на неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом.

Разом з цим, необхідність вдосконалення механізмів юстиції щодо дітей на засадах забезпечення їх прав шляхом виконання програм профілактики

правопорушень серед дітей, здійснення ефективних заходів соціальної адаптації та реабілітації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом зумовили затвердження КМУ Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року [212].

У вказаній Стратегії визначені основні напрями та перспективи підвищення ефективності профілактики повторних кримінальних правопорушень серед неповнолітніх для успішної реалізації яких, на наш погляд, повинні прийняти участь уповноважені органи з питань пробації та громадськість, зокрема релігійні організації.

Зазначимо, що для забезпечення системного підходу до профілактики злочинності серед дітей у Стратегії акцентовано увагу на удосконаленні соціальної профілактики, зокрема створення умов для розвитку ринку надавачів таких послуг. Тобто, мова йде, про окреслення кола суб'єктів громадськості, які б надавали допомогу державним органам у профілактиці злочинності неповнолітніх. Як приклад, це може бути створення електронної бази із переліком недержавних організацій, які можуть надавати різного роду соціальні послуги у профілактиці злочинності неповнолітніх. А згодом запровадити систему моніторингу ефективності програм профілактики правопорушень серед дітей із залученням організацій громадянського суспільства.

При цьому одним із важливих заходів передбачених у Стратегії з метою підвищення ефективності у боротьбі зі злочинністю неповнолітніх взагалі та рецидивної, зокрема, на нашу думку, є запровадження проведення оцінки ризиків вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми та корекційних програм, орієнтованих на усунення факторів, що сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми, які схильні до протиправної поведінки або перебувають у складних життєвих обставинах. При цьому Уряд пропонує залучати координаторів організації роботи з виявлення осіб та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, для своєчасного реагування на ризики

вчинення правопорушень дітьми, які проживають у таких сім'ях, зокрема забезпечити діяльність так званих фахівців із соціальної роботи у територіальних громадах. Разом з цим, на наш погляд, діяльності лише таких соціальних фахівців буде недостатньою, тому допомогу у виявленні неповнолітніх, які підпадають під таку категорію ризику повинні здійснювати усі небайдужі, у тому числі громадські та релігійні організації.

Водночас такі оцінки ризиків вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім, повинні проводитися різними державними структурами у межах територіальної громади, зокрема навчальними, виховними, медичними та реабілітаційними закладами, соціальними службами, правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування. Своєю чергою, застосування корекційних програм до підлітків схильних до вчинення кримінального правопорушення дозволить виключити можливість вчинення ними кримінальних правопорушень. Разом з цим, така діяльність гарантує виключення неповнолітньої особи із кола майбутніх суб'єктів кримінально-виконавчої системи. Тобто, така діяльність полягає у виявленні організаціями громадського суспільства, у тому числі релігійними, неповнолітніх схильних до вчинення кримінальних правопорушень до можливого вчинення ними кримінальних правопорушень.

Ще одним перспективним проектом у сфері ювенальної юстиції, який ґрунтується на відновних підходах у кримінальних провадженнях та спрямований на максимально раннє виведення неповнолітніх із кримінального процесу є Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину. Програма є пілотним проектом, який уведений в дію у п'яти регіонах України Міністерством юстиції України разом із Генеральною прокуратурою України за підтримки Дитячого фонду ООН UNICEF Ukraine (ЮНІСЕФ) та ГО «Фундація ДЕЮРЕ».

Зазначимо, що Програма застосовується до неповнолітніх обвинувачених

при умові вчинення неповнолітнім злочину невеликої або середньої тяжкості і передбачає зустріч неповнолітнього з потерпілим за участі медіатора з метою забезпечення відшкодування завданої шкоди та примирення сторін. При цьому у Програмі відновлення неповнолітніх приймають участь прокурори, медіатори, працівники органів пробації та працівники регіональних центрів безоплатної правової допомоги. Разом з цим, у межах Програми медіатор проводить попередні зустрічі зі сторонами і законним представником неповнолітнього, роз'яснює процедуру Програми відновлення і у випадку згоди на участь пропонує підписати відповідну цивільно-правову угоду, яка є підставою звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності відповідно до ст. 46 і ст. 48 ККУ. Крім того, угода є основою для застосування до неповнолітнього заходів реабілітаційного характеру, що передбачені в індивідуальному плані, розробленому уповноваженим органом з питань пробації та підставою відшкодування шкоди потерпілому.

Акцентуємо увагу, що наразі триває робота над розробкою законопроекту «Про юстицію щодо дітей», що має стати одним із ключових гарантів підвищення ефективності роботи уповноважених органів з питань пробації у запобігання повторним кримінальним правопорушенням. При цьому законопроект покликаний створити умови для організації та ефективного функціонування системи юстиції щодо дітей і стати законодавчою основою для забезпечення профілактики правопорушень у дитячому середовищі, правосуддя щодо дітей у конфлікті із законом з урахуванням вікових особливостей їх розвитку, соціальної реабілітації дітей у конфлікті із законом та максимально наблизити українську юстицію щодо дітей до міжнародних стандартів [95].

При цьому, затвердженою у 2012 році Указом Президента України Концепцією державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, передбачено, що однією із умов забезпечення соціально-психологічного, педагогічного та профілактичного впливу на

засуджених є розширення кола державних та недержавних організацій, що залучаються до співпраці [216].

Крім того, одним із основних принципів діяльності Державної кримінально-виконавчої служби є взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями [217].

При цьому з метою подальшого реформування пенітенціарної системи України задля беззаперечного дотримання прав людини та громадянина й гуманізації кримінального-виконавчого механізму Урядом у 2017 році схвалено Концепцію реформування (розвитку) пенітенціарної системи України. Одним із пріоритетних завдань якої визначено максимальне залучення громадських організацій до роботи із засудженими [218].

Тобто, політикою держави визначено, що одним із перспективних напрямів запобіжної діяльності України у сфері боротьби із рецидивом неповнолітніх в Україні є взаємодія громадських, благодійних та релігійних організацій з органами кримінально-виконавчої системи.

Досліджуючи сам феномен «взаємодії» дуже влучним є наукове обґрунтування суті цього поняття, надане С.П. Кожушко, зокрема «категорія взаємодії є однією із загальних категорій пізнання і нерозривно пов'язана з такими засадничими категоріями як рух, простір, час, структура; відображає процеси дії різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід і визначається як процес інтеграційної діяльності суб'єктів. Сутність взаємодії полягає в нерозривності прямої і зворотної дій, органічному поєднанні змін суб'єктів, що впливають один на одного. Вона є цілісною, внутрішньо диференційованою, саморозвиваючою системою. Таке розуміння взаємодії передбачає взаємну зміну керуючих та керованих дій, переконує в необхідності розгляду змін взаємодіючих суб'єктів і самого процесу взаємодії як зміни її станів» [219].

На думку С.К. Гречанюка, «взаємодія є однією з функцій управління, організаційною технологією. У даному контексті технологія з позиції структурно-логічного аналізу включає суб'єктів, мету взаємодії, механізм реалізації» [220].

При цьому у ракурсі взаємодії у пенітенціарній сфері, ми погоджуємося з думкою Є.Ю. Бараша, що «взаємодія – це такий стан взаємозв'язків між суб'єктами спільної діяльності, при якому вони справляють взаємний вплив один на одного та на відповідну сферу правовідносин з метою ефективного виконання як загальних, так і спеціальних завдань щодо забезпечення виконання кримінальних покарань [221, с.132].

Доцільним з цього приводу є твердження І.М. Микитась, що ефективна взаємодія органів та установ ДКВС України з державними інституціями є безумовною вимогою нормального функціонування зазначених установ та органів, а відповідно, є гарантією успішного вирішення завдань, встановлених державною політикою у цій сфері і забезпечує подальші кроки реформування служби [222].

У межах нашого дослідження йдеться про взаємодію таких суб'єктів, як уповноважені органи з питань пробації та релігійні організації з метою запобігання рецидивній злочинності неповнолітніх шляхом підвищення значення духовних традицій і релігійної культури в морально-етичному вихованні суб'єктів пробації, розвиток корисної ініціативи та творчих здібностей суб'єктів пробації, формування у суб'єктів пробації зрілої морально-етичної свідомості та каяття у скоєному злочині для їх виправлення.

Таким чином, ураховуючи підвищення ролі громадянського суспільства в різних сферах діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема щодо впровадження реформ, на підтримку ініціативи громадськості, а також з метою налагодження ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади, органів місцевого

самоврядування з організаціями громадянського суспільства, Указом Президента України було затверджено у 2016 році Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки (далі – Стратегія), у якій зазначено, що «як показує досвід демократичних держав, розвиток громадянського суспільства за системної державної підтримки дає змогу залучати додаткові людські, організаційні, фінансові та технічні ресурси для надання соціальних та інших суспільно значущих послуг, сприяння процесу децентралізації державного управління і підвищенню його якості, а також скоротити державні видатки і запобігти корупційним ризикам» [223].

При цьому серед основних проблем визначених в Стратегії, які перешкоджають активному розвитку громадянського суспільства в Україні, зокрема є:

- малоефективна взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськістю через недостатню прозорість діяльності цих органів та бюрократизовані процедури такої взаємодії, низький рівень взаємної довіри;
- недосконалість чинного законодавства створює штучні бар'єри для реалізації громадських ініціатив, утворення та діяльності окремих видів організацій громадянського суспільства, розгляду та врахування громадських пропозицій органами державної влади, органами місцевого самоврядування [223]. Таким чином, Стратегією передбачено усунення наявних проблем у залученні громадськості до взаємодії з державними органами.

На нашу думку, вказані проблеми стосуються і взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями. Своєю чергою, з метою реалізації Стратегії, Розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2017 році було затверджено план заходів, яким передбачено, що для створення сприятливих умов щодо формування та розвитку інститутів громадського

суспільства необхідно, зокрема, «розробити за участю Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій та подати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо запровадження «єдиного вікна» для подання документів щодо реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, державної реєстрації змін до відомостей про них для отримання ними статусу юридичної особи та статусу неприбуткової організації» [224]. Тобто, держава сприяє полегшенню процедури реєстрації релігійних організацій, таким чином і підтримує збільшення їх кількості, а це, своєю чергою, створює умови для активнішої взаємодії з органами державної влади, у тому числі, уповноваженими органами з питань пробації.

Ми погоджуємося з думкою О.С. Турчиної, що «Україна перебуває на шляху позитивних законодавчих змін щодо фінансування та надання допомоги в реалізації проектів громадським організаціям, держава робить вагомі кроки для перспективного функціонування громадських організацій, урахувуючи спеціалізовані організації, метою діяльності яких є захист та відновлення прав засуджених і звільнених з місць позбавлення волі, їх виправлення та ресоціалізація». [225, с. 165]. Зауважимо, що така практика стосується і релігійних організацій.

На нашу думку, в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України, як нами зазначалося уже в другому розділі нашої дисертації, на досить високому рівні здійснюється взаємодія установ виконання покарань з релігійними організаціями з метою виправлення неповнолітніх засуджених та запобігання вчиненню ними нових кримінальних правопорушень. І, як нами вже неодноразово зазначалося, таку співпрацю закріплено законодавчо. Натомість взаємодія уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями у сфері запобігання рецидивній злочинності неповнолітніх в Україні є не такою налагодженою та потребує покращення. Нагадаємо, що у першу чергу це пов'язано із відсутністю нормативно-правового документу,

який би визначав правові механізми такої співпраці. Тому, ми вважаємо, що одним із кроків на шляху до підвищення ефективності взаємодії органів пробації з релігійними організаціями є законодавче закріплення положень такої співпраці. Таким чином, нами був розроблений проект Порядку взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями (далі – Порядок) *(Додаток Л)*.

Вказаний нормативно-правовий акт складається з шести розділів, зокрема, розділів: I «Загальні положення», II «Форми взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями та напрями релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією», III «Права та обов'язки уповноваженого органу з питань пробації під час залучення до співпраці релігійних організацій», IV «Права та обов'язки релігійних організацій», V «Права та обов'язки суб'єктів пробації, до роботи з якими залучаються релігійні організації», VI «Особливості релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією щодо неповнолітніх». Наведемо основні положення вказаного Порядку.

Порядок визначатиме алгоритм взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку (далі – релігійними організаціями) під час здійснення ними заходів щодо:

- нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт;

- нагляду за особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт;

- нагляду за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років;

- виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;
- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів;
- реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими;
- підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- реалізації інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень, у тому числі неповнолітніх осіб у передбаченому законом порядку.

Також Порядок визначає основні завдання взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями, а саме формування у суб'єктів пробації зрілої морально-етичної, духовної свідомості та каяття у скоєному злочині з ціллю їх виправлення і запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Важливо зазначити, що відповідно до норм Порядку діяльність релігійних організацій, пов'язана з пробацією щодо засуджених неповнолітніх відбувається з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей та лише з дозволу батьків або їхніх законних представників.

При цьому взаємодія уповноваженого органу з питань пробації з релігійною організацією відбуватиметься шляхом укладення угоди про співпрацю (Меморандуму), за умовами якої одна сторона (релігійна організація) зобов'язується за завданням іншої сторони (уповноважений орган з питань пробації) особисто безоплатно здійснювати релігійну діяльність протягом установленого в договорі строку, а уповноважений орган з питань пробації зобов'язується забезпечити релігійній організації можливості для здійснення діяльності з суб'єктами пробації. Крім того, в угоді про співпрацю

може визначатися порядок відшкодування релігійній організації витрат, пов'язаних з виконанням угоди.

Зазначимо, що прикладом країни у якій налагоджений ефективний механізм співпраці державних органів влади та релігійних організацій є США. Так, релігійні організації приймають активну участь у сфері соціальної роботи. Своєю чергою, цьому сприяє сама держава.

Доцільно з цього приводу зазначає А. Василяк, що «відповідно до розділу «Благодійний вибір» прийнятого у 1996 році в США Акту про узгодження персональної відповідальності та можливості працювати, держава заохочує штати залучати місцеві релігійні організації до надання послуг у сфері добробуту, які фінансуються на федеральному рівні» [226]. Важливим є той факт, що така взаємодія відбувається на основі укладених контрактів між органами державної влади та релігійними організаціями, така практика стосується і служби пробації та релігійних організацій.

При цьому ще однією важливою умовою, яка визначена законодавством США, і потребує запозичення та реалізації в Україні, є фінансування діяльності релігійних організацій з державного бюджету. Хоча релігійні організації за своєю природою покликані надавати духовну підтримку і допомогу усім, хто її потребує та займатися благодійництвом, досить часто для повноцінної допомоги засудженим особам, релігійним організаціям не вистачає саме фінансових ресурсів, оскільки вказані організації не займаються комерційною діяльністю. Доцільною умовою покращення дієвості взаємодії органів пробації з релігійними організаціями, на нашу думку, є виділення державних коштів на здійснення такої співпраці.

Ось чому, говорячи про перспективи взаємодії органів пробації з релігійними організаціями, на наш погляд, у першу чергу необхідно прийняти нормативно-правовий акт, який би визначав механізм, мету, завдання, форми та напрями взаємодії, здійснювати таку діяльність на основі угод про співпрацю, а

також забезпечення фінансової підтримки з боку держави.

Багато науковців та практиків, досліджуючи питання взаємодії установ виконання покарань з релігійними організаціями, однією із проблем, які виникають в ході співпраці, називають слабку структурованість в середині релігійних організацій та недостатнє усвідомлення їхніми учасниками своїх цілей та інтересів. Ми вважаємо, що для усунення цієї проблеми необхідно забезпечити проведення за ініціативи Державної установи «Центр пробації», Душпастирської Ради та інших зацікавлених органів державної влади навчань, круглих столів, міжнародних конференцій, тренінгів за участю представників релігійних організацій з метою удосконалення розуміння функцій та цілей взаємодії та особливостей роботи з суб'єктами пробації, насамперед, з неповнолітніми.

Зі свого боку, уповноважені органи з питань пробації зобов'язані активно залучати релігійні організації до нагляду та контролю за поведінкою неповнолітніх суб'єктів пробації, а також до проведення з ними соціально-виховної роботи. Адже саме релігійні організації, дотримуючись високих моральних принципів та виконання місії «врятування душ» осіб, які потрапили у складні життєві ситуації, є найзацікавленішими у духовному перевихованні неповнолітнього засудженого з метою повернення його у суспільство та утримання якнайдовше у релігійному середовищі.

У Рекомендації СМ/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію визначено таке поняття, як «постпенітенціарний контроль», який означає здійснення передбаченого законом нагляду за звільненими із місць позбавлення волі. Постпенітенціарний контроль передбачає «роботу пробації у взаємодії з тюремною адміністрацією, засудженими, їх сім'ями і громадськістю для того, щоб підготувати засуджених до звільнення і адаптації в суспільстві. Вони повинні встановити контакти з відповідними службами в'язниці для того, щоб допомогти в побутовій і

трудовій адаптації засуджених після звільнення, зокрема вказаний контроль має бути спрямований на вирішення проблем засуджених, таких як працевлаштування, місце проживання, освіта, і забезпечення виконання ними умов звільнення, щоб зменшити загрозу скоєння нового злочину і завдання значного збитку» [63].

Хоча у Законі України «Про пробацію» подібні функції визначено у межах пенітенціарної пробації, яка передбачає, що «орган пробації спільно з державними органами та органами місцевого самоврядування сприяють засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги, працевлаштуванні працездатних осіб» [12], все ж таки, законодавцем не встановлено термін такого сприяння.

На наш погляд, доцільним є доповнення положень Закону України «Про пробацію» статтею 11-1, яка б регулювала застосування четвертого виду пробації – постпенітенціарної пробації, яка полягає у здійсненні органами пробації тимчасових заходів спостереження та нагляду за поведінкою осіб, у тому числі неповнолітніми, які мають високий рівень ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень, терміном до дванадцяти місяців після зняття їх з обліку в уповноважених органах з питань пробації та звільнення з місць позбавлення волі. При цьому такий нагляд полягав би у відвідуванні працівниками органу пробації особи за місцем проживання, навчання та роботи на протязі запропонованого нами вище терміну з метою забезпечення безпеки суспільства шляхом запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. Таким чином пропонуємо доповнити Закон України «Про пробацію» статтею 11-1 такого змісту:

«Стаття 11-1. Постпенітенціарна пробація

1. Постпенітенціарна пробація – це здійснення тимчасових заходів спостереження та нагляду за поведінкою осіб, у тому числі неповнолітніх, які мають високий рівень ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень, після закінчення терміну їх перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації та звільнення з місць позбавлення волі з метою забезпечення безпеки суспільства шляхом запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

2. Усі особи, яких виявлено в процесі збирання органами пробації індивідуальних даних про кожного правопорушника та віднесено до групи ризику вчинення повторного кримінального правопорушення підлягають застосуванню до них заходів постпенітенціарної пробації.

3. Заходи постпенітенціарної пробації здійснюються органами пробації і встановлюються терміном до дванадцяти місяців

4. Органи пробації зобов'язані систематично контролювати поведінку цих осіб за місцем проживання, навчання та роботи з метою забезпечення безпеки суспільства шляхом запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

5. Для реалізації заходів постпенітенціарної пробації можуть залучатися підприємства, установи та організації незалежно від форми власності».

Ми вважаємо, що важливим аспектом реалізації такого виду пробації, як постпенітенціарна, є залучення до здійснення контролю за особами саме волонтерів пробації та релігійних організацій. Адже релігійні організації можуть надавати непосильну допомогу щодо контролю за особами, шляхом утримання таких осіб у релігійному просторі, що само собою позитивно впливає на їхню правомірну поведінку.

Таким чином, для того, щоб підвищити ефективність взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобігання повторним кримінальним

правопорушенням необхідно змінювати саме ставлення людей до релігії. Адже, звичайно, вплив релігії буде дієвим за умови дотримання людиною релігійних приписів, які доносить до неї окрема релігійна організація. Зазначимо, що у більшості випадків неповнолітні, які вчиняють кримінальні правопорушення є вихідцями із неблагополучних сімей про релігійність яких навіть не може йти і мови. Тому важливо, щоб духовний рівень працівників уповноважених органів з питань пробації був на належному рівні. Оскільки з моменту застосування заходів пробації до неповнолітніх засуджених працівники органів пробації є прикладом та взірцем для цієї категорії суб'єктів пробації. При цьому при застосуванні до них правильного комплексу заходів впливу, зокрема релігійного, мають усі шанси на виправлення. Як ми зазначали раніше, для підвищення результативності релігійного впливу, необхідно вирішити питання щодо його застосування у постпенітенціарний період, що значно підвищить шанси виправлення неповнолітньої особи. Адже потрапляння в атмосферу, в якій неповнолітній перебував до вчинення ним злочину, без належного за ним контролю, може призвести до майбутнього рецидиву. Це пов'язано, насамперед, з особливостями психічного розвитку неповнолітньої особи, який підлягає, як швидкому позитивному, так і негативному впливу.

Враховуючи вищезазначене, нами зроблено висновок, що незважаючи на позитивні аспекти впровадження в Україні пробації, даний інститут кримінально - виконавчої системи активно розвивається. При цьому одним із напрямків такого удосконалення є взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. На нашу думку, у межах проведеного нами дисертаційного дослідження ми внесли низку ініціатив щодо підвищення ефективності цієї взаємодії у сфері боротьби з рецидивом неповнолітніх.

Висновки до розділу 3

1. Визначено, що одним із шляхів покращення практичної діяльності органів пробації є залучення громадськості, яка сприяє заохочуванню неповнолітніх правопорушників та їх сім'ї до встановлення конструктивних зв'язків та більш широких контактів із суспільством через консультації та інші форми допомоги, відповідно до своїх можливостей та з урахуванням потреб неповнолітніх правопорушників. Зазначено, що наразі в Україні уповноважені органи з питань пробації найчастіше укладають Меморандуми про співпрацю із Центрами зайнятості, Центрами надання правової допомоги, соцреабілітаційними центрами та медичними закладами. Водночас акцентовано, що існує ряд проблем у ході такої співпраці, які могли б вирішити релігійні організації. Зокрема, вказано, що релігійні організації можуть залучати до своєї душпастирської діяльності на волонтерських засадах лікарів, науковців, психологів, соціологів, які сприятимуть особі у відновленні її документів, забезпеченні житлом, лікуванні від різного роду хвороб та реабілітації від наркотичних та алкогольних залежностей.

З'ясовано, що основними передумовами, які перешкоджають співпраці в Україні уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями у виконання головного завдання – запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх, є: відсутність спеціального загальнодержавного нормативно-правового акту, який регулював би взаємодію органів пробації з релігійними організаціями; неукомплектованість штатної структури уповноважених органів з питань пробації посадою капелана; відсутність державної системи спеціальних навчальних курсів щодо специфіки роботи з неповнолітніми засудженими для священнослужителів та працівників уповноважених органів з питань пробації; незначний стаж роботи працівників уповноважених органів з питань пробації та секторів ювенальної пробації у системі пробації, відсутність державного фінансування діяльності релігійних організацій, пов'язаної з пробацією; відсутність єдиного державного реєстру релігійних організацій, які

здійснюють або можуть здійснювати діяльність пов'язану з пробацією; відсутність агітаційної діяльності серед громадськості з метою залучення якомога більшої кількості релігійних організацій; відсутність релігійного впливу на сім'ї суб'єктів пробації та найближче оточення щодо підвищення їхнього морального та духовного рівня розвитку; низький рівень залучення релігійних організацій до участі із реалізації пробаційних та індивідуальних програм стосовно кожного окремого неповнолітнього суб'єкта пробації.

2. Встановлено, що для удосконалення та підвищення ефективності практичної діяльності уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні необхідно: прийняти Порядок про взаємодію органів пробації з релігійними організаціями, який визначатиме алгоритм взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, доповнити положення Закону України «Про пробацію» статтею 11-1, яка б регулювала застосування четвертого виду пробації – постпенітенціарної пробації, здійснити найшвидшу реалізацію запланованих державою заходів із реформування кримінально-виконавчої системи України, системи ювенальної юстиції щодо дітей та сфери релігійної діяльності, зокрема у наступних документах: Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, Концепцію реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки, Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, Програмі відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину, а також доопрацювання законопроекту «Про юстицію щодо дітей».

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає в удосконаленні системи взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. Найголовніші з них такі:

1. З'ясовано, що формування теоретичної та практичної бази для взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні полягає у подальших наукових дослідженнях, в яких проблеми діяльності органу пробації вивчалися окремо, а не у сукупності з релігійними організаціями. Недостатньо вивченими та обґрунтованими залишаються питання, що мають теоретико-прикладне значення та суттєво впливають на ефективність взаємодії релігійних організацій з органами пробації у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх: а) не розкрито форми та порядок такої взаємодії; б) недостатньо досліджено історичні витоки та зарубіжний досвід цієї проблеми; в) невивченими є правова регламентація участі релігійних організацій у запобіжній діяльності органів пробації щодо рецидивних злочинів неповнолітніх та їх кримінологічна характеристика в Україні; г) не визначено кримінологічний портрет сучасного неповнолітнього рецидивного злочинця; г) потребують переосмислення та теоретичного розроблення шляхи і перспективи розвитку взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіжній діяльності такого виду злочинам.

2. Аналізуючи становлення й розвиток взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх, що ґрунтувався на зарубіжних і вітчизняних наукових працях та законодавчих актах, запропоновано авторську періодизацію становлення та розвитку взаємодії інституту пробації з релігійними організаціями в Україні, яку умовно

поділено на три періоди: 1) 2002 –2008 роки – співпраця з релігійними організаціями в межах реалізації пілотних проектів щодо впровадження системи пробації в українську кримінально-виконавчу систему (пілотний проект «Дім на півдорозі», реалізований ВБО «Конвіктус Україна» та Шведським урядом); 2) 1) 2008 –2015 роки нормативне закріплення пробації, зокрема і окремих положень взаємодії з релігійними організаціями, у державних концепціях (Концепція реформування кримінальної юстиції України затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 та Концепція реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схвалена Указом Президента України від 25 квітня 2008 року № 401/2008); 3) 2015 – дотепер – прийняття закону України «Про пробацію», який значно деталізував основні засади реалізації інституту пробації в Україні, з-поміж іншого визначено поняття пробації, її місце, роль та основні завдання, а також ключові аспекти взаємодії органів пробації з державними і недержавними організаціями, зокрема релігійними. На основі цього закону активізувалась робота з розроблення і прийняття інших законів та підзаконних актів, що стосуються окремих напрямів пробації.

3. З'ясовано, що у жодному нормативно-правовому акті немає норми, яка б сприяла залученню релігійних організацій співробітниками органів пробації до запобіжної діяльності рецидиву неповнолітніх. Відповідно запропоновано Кримінально-виконавчий кодекс України доповнити статтею 128-2 такого змісту:

«Душпастирська опіка суб'єктів пробації, богослужіння і релігійні обряди в органах пробації

6. Душпастирська опіка суб'єктів пробації – діяльність в уповноважених органах з питань пробації священнослужителів (капеланів), уповноважених релігійними організаціями, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, спрямована на задоволення релігійних потреб

суб'єктів пробації, їх духовне виховання з метою запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

7. Заходи душпастирської опіки не повинні порушувати порядок виконання застосованих за рішенням суду та відповідно до закону наглядових та соціально-виховних заходів до суб'єктів пробації.

8. Зустрічі священнослужителів (капеланів) із суб'єктами пробації відбуваються за згодою керівництва уповноважених органів з питань пробації та за попередньою домовленістю щодо часу та місця.

9. Богослужіння і релігійні обряди за участі суб'єктів пробації проводяться за сприяння уповноважених органів з питань пробації або за зверненням релігійної організації шляхом укладення договору про співпрацю (Меморандуму). Керівництво та співробітники уповноважених органів з питань пробації не мають виявляти свого ставлення до певної релігії чи конфесії.

10. Договори про співпрацю можуть укладатися тільки з представниками релігійних організацій, які офіційно зареєстровані у встановленому законом порядку».

4. Висвітлено зарубіжний досвід співпраці органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх та можливості його імплементації у вітчизняне законодавство.

Запропоновано запозичити в національний механізм пробації України такі інструментарії, зокрема: широке залучення до роботи органів пробації громадянського суспільства, зокрема різних недержавних соціальних інститутів, благодійних фондів, установ освіти, інших структур громадянського суспільства та релігійних організацій; розгляд питання щодо створення спеціальних асоціацій, які діятимуть при уповноважених органах з питань пробації та займатися питаннями залучення різного роду громадських об'єднань, серед інших і релігійних організацій; введення штатних одиниць капеланів (представників офіційно зареєстрованих релігійних організацій

України) в підрозділи пробації та сектори ювенальної пробації; впровадження програм відновлення для неповнолітніх (запровадження медіації не лише на рівні пілотних проектів); прийняття нормативного документа про юстицію щодо дітей (завершення опрацювання та прийняття законопроекту «Про юстицію щодо дітей»).

5. Кримінологічний аналіз сучасного стану та тенденцій рецидивних злочинів неповнолітніх в Україні показав, що структура рецидивної злочинності неповнолітніх у загальній структурі неповнолітньої злочинності демонструє деяке зниження в останні роки, зокрема питома вага злочинів корисливого та корисливо-насильницького спрямування (у середньому 60%), з них: крадіжки (68%), грабежі (27,5%) та заволодіння чужим транспортним засобом (13,6%).

Динаміка злочинності неповнолітніх, зокрема рецидивної, демонструє зменшення, зокрема середньорічний абсолютний приріст (зменшення на 806,2), і темп приросту у відносних величинах (зменшення на 45,9%).

На основі кримінологічного аналізу сформульовано портрет сучасного неповнолітнього рецидивного злочинця – це особа 17 років (89%), працюючий (45,2%) або навчається (33,5%), вихованець повноцінної родини (76,3%), неодружений (93%), житель міста або селища міського типу (77,8%); вчиняє злочини у групі (45%), невеликої та середньої тяжкості (92%), зокрема корисливого і корисливо-насильницького спрямування (у середньому 60%), у переважній більшості крадіжки – 68% та грабежі – 12,2%, з нечітко вираженим умислом (70%); середнього рівня інтелекту (74%), небагатим життєвим досвідом, що поєднується з обмеженістю поглядів і примітивністю дозвільно-культурних потреб (90%), неадекватною самооцінкою (78% завищеною або навпаки), емоційно нестійкий (78%), легковажний (67%), невпевнений або зі страхом перед труднощами (42%), низьким рівнем емоційного інтелекту (35%),

не здатний до співчуття (33%), енергійний, цілеспрямований та упертий (86%), з низьким самоконтролем (90%).

Виокремлено детермінанти рецидивної злочинності неповнолітніх, зокрема: неефективність профілактичної роботи правоохоронних органів та органів у справах дітей; відсутність допомоги з соціалізації у суспільстві після виконання покарання (відсутність допомоги у влаштуванні на навчання, працевлаштуванні, забезпеченні житлом, одягом та ін.); відсутність соціальної, психологічної та духовно-моральної допомоги в адаптації у суспільстві після відбутого покарання; недоліки в освітньому, культурному, духовно-просвітницькому та моральному вихованні підлітків як з боку сім'ї, так і суспільства; повернення у сім'ю, де існує насильство; негативний вплив дорослого оточення, зокрема дорослих злочинців; байдужість дорослих до різного роду проблем підлітків, які призводять до скоєння кримінальних правопорушень; генетичні особливості особи неповнолітнього (інтелект, темперамент, психічні хвороби); низький рівень зайнятості підлітків; застосування до особи покарання у виді позбавлення волі, що накладає відбиток кримінального майбутнього; високий рівень латентності злочинності неповнолітніх, зокрема рецидивної.

6. Запропоновано авторське визначення «ювенальна пробація» – комплекс наглядових та соціально-виховних заходів щодо осіб віком від 14 до 18 років, засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та звільнених від відбування покарання з випробуванням, які застосовуються з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх, спрямованих на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків, забезпечення суду інформацією, що

характеризує неповнолітнього обвинуваченого, а також застосування адміністративних стягнень.

7. Виокремлено форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні, до яких віднесено: участь релігійних організацій у підготовці досудової доповіді щодо неповнолітнього обвинуваченого шляхом здійснення допомоги уповноваженому органу з питань пробації у наданні та зборі інформації, що характеризує неповнолітнього обвинуваченого, у розробленні пробаційних програм на державному рівні, у реалізації пробаційних та індивідуальних програм стосовно неповнолітніх суб'єктів пробації; здійснення душпастирської опіки з неповнолітніми суб'єктами пробації, проведення релігійних обрядів (богослужінь, літургій, «сповіді гріхів» та ін); духовне, освітнє та культурне виховання суб'єктів пробації (проведення спільних лекцій та бесід з неповнолітніми злочинцями; забезпечення релігійною літературою; проведення мистецьких заходів); спільна організація та проведення благодійних акцій з метою допомоги неповнолітнім суб'єктам пробації; подальша духовна та матеріальна підтримка осіб, звільнених з місць позбавлення волі, а також колишніх суб'єктів пробації (утримання особи у релігійному середовищі, допомога в пошуку житла, роботи, освіти та інше); проведення круглих столів та конференцій з метою вдосконалення спільної діяльності в боротьбі з рецидивною злочинністю неповнолітніх; реабілітація неповнолітніх злочинців; допомога у відновленні соціально корисних зв'язків із родичами; сприяння в соціальній адаптації неповнолітніх правопорушників та повернення їх в сім'ю; надання підтримки у подоланні алкогольної та наркотичної залежностей та інші.

8. Розкрито шляхи вдосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій у сфері боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх, яке має відбуватися на трьох рівнях: державному (прийняття

спеціальних загальнодержавних та локальних нормативно-правових актів, що стосуються практичної діяльності уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій; здійснення державного фінансування діяльності релігійних організацій, пов'язаної з пробацією, створення єдиного реєстру релігійних організацій, які здійснюють діяльність пов'язану з пробацією; розширення штатної чисельності працівників уповноважених органів з питань пробації шляхом введення посади капелана в штатну структуру підрозділів пробації та секторів ювенальної пробації, запровадження навчальних курсів щодо специфіки роботи із неповнолітніми суб'єктами пробації для працівників уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій, розширення практики запозичення міжнародного досвіду щодо взаємодії органів пробації з релігійними організаціями), громадському (здійснення агітаційної діяльності серед громадськості з метою залучення якомога більшої кількості релігійних організацій, волонтерів, громадських організацій, благодійних організацій, медиків, психологів, соціологів до взаємодії з уповноваженими органами з питань пробації, здійснення діяльності щодо підвищення авторитету релігійних організацій у суспільстві), особистісному (участь релігійних організацій у реалізації пробаційних та індивідуальних програм щодо кожного окремого неповнолітнього суб'єкта пробації).

9. Визначено доцільність взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні, зокрема, акцентовано увагу на необхідності доповнення положень Закону України «Про пробацію» статтею 11-1, яка б регулювала застосування четвертого виду пробації – постпенітенціарної пробації, що полягає у здійсненні уповноваженими органами з питань пробації тимчасових заходів спостереження та нагляду за поведінкою осіб, зокрема неповнолітніми, які мають високий рівень ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень, терміном до дванадцяти місяців після зняття їх з обліку в

уповноважених органах з питань пробації та звільнення з місць позбавлення волі. При цьому такий нагляд має полягати у відвідуванні працівниками уповноваженого органу з питань пробації особи за місцем проживання, навчання та роботи протягом запропонованого нами вище терміну з метою забезпечення безпеки суспільства шляхом запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Запропоновано Порядок про взаємодію уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями та доведено необхідність законодавчого його закріплення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Розподіл постійного населення за окремими віковими групами у період 2013 – 2018 роки. *Державна служба статистики України* : [сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення 10.10.2018).
3. Результати опитування Інституту Горшеніна щодо стану злочинності в Україні. *Обозреватель*: [сайт] URL: <https://www.obozrevatel.com/news/ukraintsi-vvazhayut-scho-zlochinnist-v-ukraini-zroslo.-opituvannya.htm> (дата звернення 21.02.2019)
4. Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 19 с.
5. Профілактика злочинів : підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда, В. В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи ; МОН України ; НАВС. Київ : Атіка, 2011. 719 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/457-proflaktika-zlochinv-djuja-om.html>.
6. Батиргареева В. С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 47 с.
7. Абросімова Ю. А. Злочинність неповнолітніх та запобігання їй на регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.

8. Амджадин Л., Гончарук О. Суспільні практики та законодавство у сфері правопорушень неповнолітніх. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. № 3. С. 224–229.
9. Олефір Л. І. Пробація як важлива сфера діяльності у напрямку виконання альтернативних видів покарань в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 1. С. 55–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_1_15.
10. Михайлова І. Пробація щодо неповнолітніх як механізм запобігання злочинам неповнолітніх : монографія. Київ, 2010. 184 с.
11. Ягунов Д. В. Що стоїть на заваді створення служби пробації в Україні (до питання створення національної моделі пробації). *Актуальні проблеми європейської інтеграції : зб. статей з питань європейської інтеграції та права* / за ред. Д. Ягунова ; зі вст. сл. Д. Ягунова. Одеса, 2011. Вип. 6. С. 146–173. URL: http://www.yagunov.in.ua/wp-content/uploads/2016/07/%D0%AF%D0%B3%D1%83%D0%BD%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf.
12. Про пробацію : Закон України від 05 лют. 2015 р. № 160-VIII ; станом на 09 лип. 2018 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.
13. Лютий В. П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки : навч. посібник. Київ : Академія праці і соціальних відносин, 2000. 54 с.
14. Дрьомін В. М. Еволюція покарань в контексті превентивних можливостей: від позбавлення волі до пробації. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2007. Вип. 32. С. 259–265.
15. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового впливу не пов'язаних з позбавленням волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2009. 20 с.

16. Садовникова М. Н. Ресоциализация несовершеннолетних осужденных : по материалам Восточной Сибири : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Иркутск, 2011. 227 с.
17. Коваль В. В. Соціалізація неповнолітніх у пенітенціарних установах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2010. 22 с.
18. Подсухина Т. В. Преступность несовершеннолетних: социальные детерминанты и проблемы профилактики : дисс. ... канд. юрид. наук : 22.00.04. Иваново, 2003. 184 с.
19. Шкута О. О. Релігія як засіб виправлення засуджених до позбавлення волі: ретроспективний аналіз. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2. С. 137–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_6.
20. Верейкина О. В. Взаимодействие общеобразовательной школы и религиозных организаций в формировании здорового образа жизни подростков : дисс. ... канд. юрид. наук : 13.00.02. М., 2005. 183 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/vzaimodeistvie-shkoly-i-religioznykh-organizatsii-v-formirovanii-zdorovogo-obraza-zhizni-pod>.
21. Палій М. В. Пробація та капеланство як нові перспективи взаємодії державних та релігійних інститутів у протидії злочинності в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 355–367. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_23.pdf.
22. Расюк Е. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональному наркобізнесу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
23. Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.) / [редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), В. О. Туляков (заст. голов ред.), Є. Л. Стрельцов (заст. голов ред.), Д. О. Балобанова] ; МОН України ; НУ ОЮА ; ПРЦ НАПрН України ; Одес.

відділ. ГО «Всеукр. асоц. кримін. права». Одеса : Юрид. літ., 2014. 380 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1327>.

24. Пертли Л. Ф. Историко-правовые основы института пробации в зарубежных странах. *Зарубежный опыт исполнения уголовных наказаний* : сб. науч. трудов. М., 2012. Вып. 3. С. 184–203.

25. Harding D. L. Imprisonment in England and Wales a concise history. 1985. URL: www.cambridge.org.

26. Хуторская Н. Б. Институт пробации в США: уголовно-правовые, криминологические и организационно-управленческие аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 1992. 193 с.

27. Timeline: A history of probation. *The Guardian* : [сайт]. URL: <https://www.theguardian.com/society/2007/may/02/crime.penal>.

28. Історія виникнення пробації. *Державна кримінально-виконавча служба України* : [сайт]. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/ode/en/control/ode/uk/publish/article/708607;jsessionid=E902938F1E01C2838FEC4E207F51B410>.

29. Вітфілд Д. Вступ до служби пробації: монографія. Київ : Атіка, 2004. 236 с.

30. History of Probation – From the Latin verb «Probare» – to prove, to test. A term coined by John Augustus. URL: <http://www.nyc.gov/html/about/history/shtml> (дата звернення 23.10.2017).

31. Criminal Justice Act 1991. URL: <http://www.legislation.gov.uk/kpga/1991/53/contents> (дата звернення 23.10.2017).

32. Аккулев А. Ш. Отдельные вопросы пробации. *Zakon.KZ. Законодательство Республики Казахстан* : [сайт]. URL: <http://www.zakon.kz/4598354-otdelnye-voprosy-probaczii-akkulev-a.sh.html>.

33. Vanstone, M. (2004b) Supervising Offenders In The Community: A History Of Probation Theory And Practice. Aldershot: Ashgate Publishing, Ltd.

34. Nellis M. (2007) 'Humanising Justice: The English Probation Service up to 19 72'. Pp. 25–58 in Handbook of Probation, edited by L. Gelsthorpe and R. Morgan. Cullompton: Willan Publishing.
35. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура. *Academia* : [сайт]. URL: <http://www.academia.edu>.
36. Кубанцев С. П. Приминение пробации и досрочного освобождения от отбытия наказания в виде лишения свободы в США. Журнал российского права. 2006. № 1. С. 121–132.
37. Augustus J. (19 72) John Augustus, First Probation Officer: John Augustus' Original Report of His Labors, 1852. Montclair ,NJ: Patterson Smith.
38. Garland D. (1985b) 'The criminal and his science'. *The British Journal of Criminology* 25:1 09-137.
39. Влад С. В. Історія становлення виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 256–261.
40. Козлов Н. И. Педагогическая система А. С. Макаренко. *Психологос* : [сайт]. URL: <http://www.psychologos.ru/articles/view/pedagogicheskaya-sistema-a.s.makarenko>.
41. Янчук О. Б. Сучасний стан та пріоритетні завдання реформування кримінально-виконавчої інспекції України в службу пробації. *Державна кримінально-виконавча служба України* : [сайт]. URL: <http://www.kvs.gov.ua/zmi/SuchasnyyStanPytannya08082014.pdf>.
42. Про реалізацію компоненту «Впровадження в Україні елементів служби пробації» у рамках спільного проекту «Підтримка в'язничної реформи в Україні». *Державна кримінально-виконавча служба України* : [сайт]. URL: http://www.kvs.gov.ua/peniten/cont1rol/ode/en/control/ode/en/publish/printable_article/659058;jsessionid=803CD4A224E9BFD62C00631D4158F789.

43. Севостянова Н. Пілотні проекти з пробації неповнолітніх продемонстрували високу ефективність. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: <http://old.minjust.gov.ua/news/47366>
44. Про пробацію : проект Закону України від 27 лист. 2014 р. № 0921 ; станом на 30 жовт. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52563.
45. Коренюк А. А. Становление и развитие пробации как системы средств предупреждения преступности несовершеннолетних. *Leges si viata*. 2017. № 12/2. С. 92–95.
46. Пробація долучилася до обговорення питання партнерства релігійних організацій у супроводі суб'єктів пробації. *Пробація України* : [сайт]. URL: <http://www.probation.gov.ua/?p=3201>.
47. Пилотная стратегия развития волонтерства в пробации Украины. *Мост- Днепр. Информационное агентство* : [сайт]. URL: https://most-dnpr.info/news/press/172441_pilotnaya_strategiya_razvitiya.htm
48. DiIulio John D. More Religion, Less Crime? Science, Felonies, and the Three Faith Factors. *Annual Review of Law and Social Science*. 2009; 5 :115–133.
49. Stark Rodney. Religion as Context: Hellfire and Delinquency One More Time. *Sociology of Religion*. 1996; 57 :163–173.
50. Smith Christian. *Moral, Believing Animals: Human Personhood and Culture*. Oxford University Press; New York: 2003.
51. Tolbert Charles M., Lyson Thomas A., Irwin Michael D. Local Capitalism, Civic Engagement, and Socioeconomic Well-Being. *Social Forces*. 1998; 77 :401–427.
52. Tolbert Charles M., Irwin Michael D., Lyson Thomas A., Nucci Alfred R. Civic Community in Small-Town America: How Civic Welfare is Influenced by Local Capitalism and Civic Engagement. *Rural Sociology*. 2002; 57 :90–113.
53. Stark Rodney. Deviant Places. *Criminology*. 1987; 25 :893–909.

54. Chamlin Mitchell B., Cochran John K. Assessing Messner and Rosenfeld's Institutional Anomie Theory: A Partial Test. *Criminology*. 1995; 33 :411–430.
55. Messner Steven, Rosenfeld Richard. *Crime and the American Dream*. Wadsworth; Belmont, CA: 1994.
56. Messner Steven, Rosenfeld Richard. An Institutional Anomie Theory of Crime. In: Paternoster R, Bachman R, editors. *Explaining Crime and Criminals*. Roxbury; Los Angeles: 2001. pp. 151–160.
57. Messner Steven. Morality, Markets, and the ASC. *Criminology*. 2012; 50 :5–25.
58. Алексеев В. В. Общие дозволения и запреты в советском праве. М. : Юрид. лит., 1989. 288 с.
59. Захаров В. А. Создание юридических лиц: правовые вопросы : монография. М. : Норма, 2002. 208 с.
60. Вільна енциклопедія : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B0%D0%BA%D1%80.
61. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. ; станом на 30 верес. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
62. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : ратифіковано Законом України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР ; станом на 30 верес. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004.

63. Правила Ради Європи про пробацію : рекомендація CM/Rec(2010)1 прийнята Комітетом Міністрів 20 січ. 2010 р. на 105-му засіданні заступників Міністрів. URL: <https://rm.coe.int/16806f4097>.

64. Мінімальні стандартні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) : прийняті 4 декабря 1990 резолюцией 45/110 Генеральной Ассамблеи ООН ; по сост. 09 июля 2018 г. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_907.

65. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими та умовно звільненими правопорушниками : вчинено в Страсбурзі 30 лист. 1964 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_007.

66. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила») : прийняті 14 груд. 1990 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

67. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV ; станом на 02 жовт. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

68. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12 квіт. 2018 р. № 4651-VI ; станом на 02 жовт. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

69. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI ; станом на 02 жовт. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.

70. Про затвердження Положення про організацію діяльності волонтерів пробації : наказ Міністерства юстиції України від 18 січ. 2017 р. №

98/5 ; станом на 29 верес. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-17>.

71. Конзак Д., Чернышева О. М. Волонтерская работа в пенитенциарных учреждениях Германии. Вестник института : преступление, наказание, исправление. 2014. № 3 (27). С. 83–89.

72. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-XII ; станом на 18 лют. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

73. Проскура В. В. Роль Церкви у ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Український соціум*. 2015. № 2. С. 17–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2015_2_4.

74. Коренюк А. А., Палій М. В. Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 277–280.

75. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді : постан. Кабінету Міністрів України від 27 січ. 2017 р. № 200/5 ; станом на 02 жовт. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>.

76. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм: постан. Кабінету Міністрів України від 18 січ. 2017 р. № 24 ; станом на 29 верес. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-%D0%BF#n9>.

77. Про затвердження Типового положення про сектор ювенальної пробації : наказ Міністерства юстиції України 18 серп. 2017 р. № 2649/5 ; станом на 01 лют. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1031-17>

78. Васильківська І. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. *Право України*. 2004. № 1. С. 95–98.
79. Закалюк А. П. Курс сучасної Української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
80. Ювенальная юриспруденция : учебник : в 4 т. / [А. В. Корнев, Ю. В. Николаева, О. А. Ястребов и др.] ; под ред. Н. И. Морозова, А. Н. Морозовой. М. : Прометей, 2016–2017. Т. 1. 344 с. ; Т. 2. 360 с. ; Т. 3. 356 с. ; Т. 4. 242 с.
81. Уголовный кодекс Швейцарии / [науч. ред., предисл. и пер. с нем. канд. юрид. наук А. В. Серебренниковой]. СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. 350 с.
82. Артеменко Н. В. Особенности ответственности и наказания несовершеннолетних в уголовном праве Франции. *Ученые записки ДЮИ*. Ростов – на –Дону : ДЮИ, 2002. Т. 19. С. 24–35.
83. Уголовный кодекс Италии. СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. 378 с.
84. Уголовный кодекс Дании / [науч. ред. С. С. Беляева]. СПб. : Юридический центр Пресс, 2015. 230 с.
85. Уголовный кодекс Республики Польша / [науч. ред., предисл. канд. юрид. наук, доцента А. А. Лукашова, д-ра юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецова ; пер. с польск. Д. А. Барилович]. СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. 234 с.
86. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III ; станом на 12 трав. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

87. Садовникова М. Н. Ресоциализация несовершеннолетних, находящихся в местах лишения свободы. *Сибирский юридический вестник*. 2004. № 2. С. 81–83.
88. Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы в России / под ред. М. Г. Флямера. М. : МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2000. Вып. 2, кн. 2. 211 с.
89. Служба пробации за рубежом. *Территория права* : [сайт]. URL: <http://territoriaprava.ru/topics/34445>.
90. Богатирьова О. І. Сутність інституту пробації у сучасному зарубіжному праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 31. С. 254–261. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_31_28.
91. Кантон р. Прохождение пробации за рубежом. *Европейский журнал пробации*. Университет Бухареста, 2009. Т. 1. С. 67–71.
92. Черниш М. О. Ресоціалізація засуджених неповнолітніх: досвід зарубіжних країн. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 79–82.
93. Київський апеляційний суд : [сайт]. URL: <http://www.apcourtkiev.gov.ua/?p=8634>.
94. Практика виконання альтернативних покарань. URL: <http://uk.xlibx.com/4pedagogika/1272779-6-biblioteka-pracivnika-kriminalno-vikonavchoi-inspekciyi-informaciyui-byuleten-specialniy-vipusk-praktika-vikon.php>.
95. Олена Сукманова: профілактика дитячої злочинності повинна стати ключовою у законі про юстицію щодо дітей. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/olena-sukmanova-profilaktika-dityachoi-zlochinnosti-povinna-stati-klyuchovoyu-u-zakoni-pro-yustitsiyu-schodo-ditey>.
96. Молдаван А. В. Кримінальний процес : України, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

97. Голодов П. В. Зарубежный опыт и перспективы создания службы пробации в России: организационно-правовые аспекты. *Вестник института: преступление, наказание, исправление*. 2011. № 2(14). С. 81–88. URL: http://www.fsin.su/territory/Vipe/journal_bulletin_of_the_institute/archive/magazine/14/15.pdf

98. Коренюк А. А. Зарубіжний досвід співпраці органів пробачії з релігійними організаціями у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх. *Міжнародний юридичний вісник* : зб. наук. праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. № 1 (3). С. 167–172.

99. Міністерство юстиції України: програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL: <https://minjust.gov.ua/>.

100. Ковалев Н. П. Пенитенциарные системы: сравнительный анализ организационно-правовых форм. *Ежегодник Центра правовых исследований*. Астана, 2008. С. 205.

101. Беца О. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні. Київ : МП Леся, 2003. 140 с.

102. Молдаванов К. В., Чебикіна К. Л. Порівняння моделей ювенальної юстиції та систем пробачії для молодих правопорушників на прикладі деяких країн Європейського Союзу. *Молодий вчений*. 2014.

103. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии : учеб. пособие. М. : Дело, 2000. 272 с. (Сер. «Российское право: теория и практика»).

104. Методики та інструменти роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом : навч.-метод. посібник для практиків / за заг. ред. Г. Стідз, Т. Журавель. Канада, 2017. 294 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/21324/1/UPF_Methodology-P01-RM-18-09-17_pr_obnova_WEB.pdf

105. Пробація в Грузії. *Державна кримінально-виконавча служба України* : [сайт]. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/754672>.
106. Финляндия: успешный опыт тюремных реформ. *Державна кримінально-виконавча служба України* : [сайт]. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/754672>.
107. Рецидивная преступность. *Криминология* : учебник / под ред. В. Н. Бурлакова, Н. М. Кропачева. СПб. : СПбГУ, 2013. 304 с. URL: <http://www.konspekt.biz/index.php?text=39684>.
108. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. М. : ИНФРА,М-НОРМА, 1997. 779 с.
109. Шиханцов Г. Г. Криминология : учебник для вузов. М. : Зерцало, 2001. 359 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/993460/>
110. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : в 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
111. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : навч. посібник. Івано-Франківськ, 2008. 231 с.
112. Курс кримінології: Загальна частина : підручник : у 2 кн. / [О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
113. Курс кримінології : Особлива частина : підручник : у 2 кн. / [М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.
114. Криминология : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 021100 «Юриспруденция» / под ред. С. Я. Лебедева, М. А. Кочубей. М. : ЮНИТИ_ДАНА, Закон и право, 2007. 519 с.

115. Кримінологія : Загальна та Особлива частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисоєд] ; за ред.проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.
116. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 296 с.
117. Головкін Б.М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.
118. Батиргарєєва В. С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 47 с.
119. Кальман А. Г., Христич И. А. Словарь криминологических и статистических терминов. Харків : ИИПП АПрН Украины ; Гимназия, 2001. 96 с.
120. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посібник. Київ : Паливода А. В., 2006. 264 с.
121. Кримінологія: підручник для студ. вищих навч. закл. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
122. Стан і структура злочинності в Україні / Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України за період 2005-2012 років. МВС України : [сайт]. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm
123. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за період 2013-2018 роки : статистична інформація. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

124. Про кримінальні правопорушення, що розглянуті судами (2013–2018 рр.) : статистична інформація. *Державна судова адміністрація України* : [сайт]. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa//stat>.

125. Розподіл наявного населення за типом поселень у період 2013-2018 роки : статистична інформація. *Державна служба статистики України* : [сайт]. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua>.

126. Розподіл постійного населення за окремими віковими групами та типом поселень (осіб) період 2013-2018 роки: статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://database.ukrcensus.gov.ua>.

127. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі. *Державна судова адміністрація України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення 10.10.2019)

128. Якимова С. В. Особливості криміналістичної характеристики злочинів неповнолітніх. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки. 2015. № 827. С. 292–299. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_50.

129. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2013–2016 рр.): статистична інформація. Генеральна прокуратура України : [сайт]. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

130. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.

131. Результати анонімного опитування співробітників уповноважених органів з питань пробації та виховних колоній (*Додатки 3, К*).

132. Расюк Е.В. Проблемы прогнозирования коррупционной злочинности в Украине. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/3779>

133. Лукьянчик В. Ю. Рецидивная преступность несовершеннолетних: понятие и основные признаки. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/34500>

/1/%D0%9B%D1%83%D0%BA%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D1%87%D0%B8%D0%BA.pdf

134. Старко О. Л. Особливості рівня та структури злочинності неповнолітніх. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 312–314. URL: http://pap.in.ua/2_2018/93.pdf

135. Криминология : учебник / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М. : БЕК, 1998. 621 с.

136. Тайбаков А. А. Проблемы предупреждения и профилактики корыстной преступности : учеб. пособие. Петрозаводск : Петрозаводского гос. ун-та, 2000. 51 с.

137. Хисамутдинов Ф. р., Шалагин А. Є. Рецидивная преступность и ее предупреждение. *Вестник Казанского юридического института МВД России*. 2015. № 3 (21). С. 32–37. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/retsdivnaya-prestupnost-i-ee-preduprezhdenie>

138. Додатки Ж, З.

139. Андріїв І. Причини злочинності неповнолітніх у світлі зарубіжних кримінологічних теорій. *Український юридичний радник*. Львів, 2002. URL: <http://radnuk.info/home/24836-----c.html>

140. Maguire M, Morgan R., Reiner R. The Oxford Handbook of Criminology. Second ed. New York : Oxford University Press, 1997.

141. Hołyst B. Kryminologia. Wyd. IV. Warszawa : Wydawnictwa Prawnicze PWN, 1999.

142. Adler F., Mueller O.W., Laufer W. S. Criminology. New York : McGraw-Hill Inc., 1995 second ed.

143. Lipka M. Przestępczość nieletnich w Polsce: zapobieganie i zwalczanie. Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1971.

144. Лелеков В. А. Преступный рецидив несовершеннолетних и его предупреждение. *Вестник Воронежского института МВД России*. 2014. № 4. С. 15–23.
145. Голіна В. В. Рецидивна злочинність в Україні: причини та попередження. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 1999. № 1 (16). С. 189–197.
146. Виноградова С. О. Рецидивна злочинність серед неповнолітніх: причини та попередження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 33 (2). С. 141–144. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_33\(2\)__38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_33(2)__38).
147. Коренюк А. А. Рецидивна злочинність неповнолітніх в Україні: сучасний стан та попередження. *Публічне право : наук.-практ. юрид. журн.* 2018. № 2 (30). С. 233–237.
148. Веприцький р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. *Форум права*. 2014. № 1. С. 72–74. URL: http://nbuv.gov.ua/JRN/FUP_index.
149. Міністерство юстиції України : [сайт]. URL: <https://minjust.gov.ua>.
150. Пісоцька Н. М. Рецидивна злочинність молоді та її попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2001. 17 с.
151. Проблеми протидії злочинності : підручник / [О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. М. Куц, Б. В. Лизогуб та ін.]. Харків : Новасофт, 2010. 352 с.
152. Інфографіка. *Пробація України* : [сайт]. URL: http://www.probation.gov.ua/?page_id=189
153. Кристи Н. Борьба с преступностью – доходная индустрия. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2011. № 5. С. 8–19.
154. Доній Н. Є. Пробація як варіант мирного шляху зменшення стигматизації в'язницею. *Теоретичні та практичні аспекти інституту*

пробації в Україні : матеріали міжнар. круглого столу, (22 черв. 2018 р.). Київ, 2018. С. 38–40.

155. Голіна В. В., Яковець І. С. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження : монографія. Харків : Право, 2006. 292 с.

156. Джужа А. О. Віктимологічні заходи запобігання дитячому наркотизму. *Вісник кримінологічної асоціації України*. Київ, 2017. Вип. 3 (17). С. 80–87.

157. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : указ Президента України від 24 трав. 2011 р. № 597/11 ; станом на 4 квіт. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>.

158. Ювенальна пробація в цифрах. *Пробація України* : [сайт]. URL: http://www.probation.gov.ua/?page_id=153

159. Телефанко Б. Пробація як захід кримінально-правового впливу на рецидивну злочинність. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 295–298.

160. Дрьомін В. М. Застосування пробації як засіб декриміналізації суспільства. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць. Одеса, 2005. Вип. 25. С. 372–377.

161. Чванкін С. Судовий вирок - це не просто покарання, а можливість перевиховання злочинця в процесі реалізації. *Київський районний суд міста Одеси* : [сайт]. URL: https://kievskisud.od.ua/press_department/all-news/3600-sudovij-virok-tse-ne-prosto-pokarannya-a-mozhливист-perevikhovannya-zlochintsyav-protsesi-realizatsiji.

162. Міністерство юстиції виконало урядовий План дій на 2017 рік у сфері пробації. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL:

<https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-vikonalo-uryadoviy-plan-diy-na-2017-rik-u-sferi-probatsii>.

163. ЄС підтримує реформу пробації в Україні. *ЄС в Україні* : [сайт]. URL: <https://euukrainecoop.net/2019/01/17/>.

164. Анголенко В. В. Пробація як форма ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8. С. 234–240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_8_28.

165. Сімакова С. І. Позитивні моменти розвитку служби пробації в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 251–253. URL: http://www.pap.in.ua/4_2017/75.pdf.

166. Методичні рекомендації щодо порядку проведення оцінки ризиків скоєння повторних кримінальних правопорушень і визначення потреб дітей у конфлікті з законом. *Державна кримінально-виконавча служба України* : [сайт]. URL: <http://kvs.gov.ua/zmi/MetodRekomendOcinkaRyzykiv24072014.pdf>

167. У прокуратурі Полтавської області відбувся навчально-методичний семінар за участю завідувача сектору кримінально-виконавчої інспекції управління ДПтС України в Полтавській області Олександра Дем'яненка. *Державна кримінально-виконавча служба України* : [сайт]. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/feedback/control/uk/publish/article/772420;jsessionId=C9C6DB07123E578916203220BAD5761B>.

168. Ягунов Д. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура. *Відновне правосуддя в Україні*. 2007. № 1(5). С. 60–64.

169. Богатирьова О. І Пробація як перспективний напрям політики держави в сфері боротьби зі злочинністю. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю* : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (11-16 берез. 2014 р.) / М-во освіти і науки України ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника ; Навч.-наук. лабораторія дослідж. проблем політики в сфері боротьби зі злочинністю ; НДІ проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН

України ; Івано-Франків. обл. осередок Асоц. кримін. права України. Івано-Франківськ, 2014. С. 274–276. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/bohatyryova.pdf>.

170. Аніщук В. Організація служби пробації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 224–226.

171. Основи професійної діяльності персоналу органу пробації : навч. посібник / за ред. Дж. Седхема, М. Октігана. Київ, 2017. 242 с. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/bohatyryova.pdf>.

172. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм: постан. Кабінету Міністрів України від 18 січ. 2017 р. № 24 ; станом на 29 верес. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-%D0%BF#n9>

173. Заключні рекомендації Комітету з прав дитини. *Правозахисний центр Поступ* : [сайт]. URL: <https://postup.lg.ua/zaklyuchni-rekomendaciyi-komitetu-z-prav-ditini-oon>

174. Гунько В. М. Досудова доповідь в кримінальному провадженні щодо неповнолітнього: практика застосування та проблемні питання. *Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні* : матеріали міжнар. круглого столу (22 черв. 2018 р.). Київ, 2018. С. 32–33.

175. Наглядова пробація. *Пробація України* : [сайт]. URL: http://www.probation.gov.ua/?page_id=131

176. Перевірено наглядову пробацію щодо неповнолітніх. Прокурорська практика. *Українське право* : [сайт]. URL: http://www.ukrainepravo.com/law-practice/practice_public_prosecutor/perevireno-naglyadovu-probatsiyu-shchodo-nepovnolitnikh/

177. Яковець І. : «Тільки разом – пробація та громадські організації – можемо забезпечити безпеку суспільства». *Центр суддівських студій* : [сайт]. URL: <http://www.judges.org.ua/dig14998.htm>.

178. Коренюк А. А. Орган пробації як суб'єкт запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Публічне право* : наук.-практ. юрид. журн. 2018. № 3 (31). С. 31–40.

179. Богатирьова О. І. Форми взаємодії служби пробації з іншими державними структурами та громадськістю. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 2. С. 57–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2013_2_8.

180. Взаємодія. *Словник української мови* : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/vzajemodija>.

181. Меркулова К. О. Взаємодія громадських організацій та держави (адміністративно-правовий аспект). *Європейські перспективи*. 2013. № 8. С. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_8_9

182. Матвійчук А. В. Особливості взаємодії держави з громадськими організаціями у ФРН. *Гілея* : наук. вісник. 2014. Вип. 91. С. 389–394. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_91_95.

183. Калашник Н. С. Співробітництво органів державної влади та інституцій громадянського суспільства: основний принцип роботи системи виконання покарань та пробації Данії. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 129–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpau_2017_2_18

184. Косенко Г. В. Розвиток душпастирства в Україні як механізм партнерської взаємодії органів державної влади і релігійних організацій. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2013. Вип. 2. С. 84–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdytp_2013_2_17

185. Биченко А. Релігія і Церква в українському суспільстві : конфесійний розполіл. Результати соціологічного дослідження. *Центр Разумкова* : [сайт]. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/relihiia-i-tserkva-v-ukrainskomu-suspilstvi-konfesiinyi-rozpodil>

186. Літвінов А., Літвінова Т. Особливий статус релігійних громад при вчиненні нотаріальних дій. *Юридичний радник*. 2013. № 6 (72). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-be-d1-81-d0-be-d0-b1-d0-bb-d0-b8-d0-b2-d0-b8-d0-b9-d1-81-d1-82-d0-b0-d1-82-d1-83-d1-81-d1-80-d0-b5-d0-bb-d1-96-d0-b3-d1-96-d0-b9-d0-bd-d0-b8-d1-85-d0-b3-d1-80-d0-be-d0-bc-d0-b0-d0-b4-d0-bf/>
187. Ортинський І. Наука і таємниця. Львів : Стрім, 1998. 164 с.
188. Дворецька Г. В. Соціологія : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2002. 472 с.
189. Леоненко Т. Є. Деякі аспекти загальної та індивідуальної профілактики злочинів, вчинених на релігійному ґрунті. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2014. № 4. С. 120–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_4_24.
190. Токман В. В. Соціально значуща діяльність релігійних організацій України в сучасних соціально-політичних умовах : аналіт. зап. *Національний інститут стратегічних досліджень* : [сайт]. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/relig_org_Ukr-953c2.pdf.
191. Олішевський О. В. Православна Церква як суб'єкт протидії злочинності та профілактики злочинів. *Форум права*. 2011. № 3. С. 565–569. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
192. Пенітенціарне душпастерство УГКЦ : [сайт]. URL: <http://prison-pastoral.blogspot.com/>
193. Жолтані М. І. Релігійний вплив на засуджених при відбуванні кримінального покарання. *Актуальна юриспруденція. Юридичні науково - практичні Інтернет - конференції* : [сайт]. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1672%3A091017-17&catid=195%3A5-102017&Itemid=241&lang=ru.
194. Пахомов І. В. Вплив релігійних організацій на процес ресоціалізації засуджених. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб.

наук. праць / за ред. С. Д. Максименка ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2008. Т. X, ч. 2. С. 374–381. URL: <https://i-rc.org.ua/index.php/psychologia/498-pahomov-st4>

195. Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Духовне відродження» : наказ Міністерства юстиції України від 16 трав. 2016 р. № 1418/5 ; станом на 24 лист. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0730-16>

196. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності священнослужителів (капеланів) в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України : Закон України від 14 трав. 2015 р. № 419-VIII ; станом на 20 жовт. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-19/ed20161005/sp:head>.

197. Пахомов І. В. Особливості духовного виховання засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України : навч. посібник / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. О. М. Супруна. Біла Церква : Білоцерківське училище ППП ДКВС України, 2016. 124 с.

198. Коренюк А. А. Питання підвищення ефективності взаємодії органів пробації з релігійними організаціями в запобіганні рецидиву неповнолітніх. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу. Київ, 2019. С. 289–291.

199. Ребкало М. М. Деякі шляхи удосконалення фахової підготовки персоналу пробації: управлінський аспект. *Кримінально-виконавча система : Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 1. С. 87–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kvsvsz_2017_1_11.

200. Василевич В. В., Михайлова І. М. Кримінологічне обґрунтування запровадження відновного правосуддя та пробації в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 41–53.
201. Богатирьова О. І., Олефір Л. І. Пробація або звільнення від відбування покарання з випробуванням як форма кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск, ч. 1. С. 185–188.
202. 202. Стивен Питс. Пробація в Англії и Уельсе. Презентация Презентация для экспертной встречи межведомственной рабочей группы 25 апреля 2016 г. URL: <https://www.slideshare.net/EUCJKZ/ss-61936625>
203. Филиппова Е. О. Противодействие преступности несовершеннолетних в РФ. *Концепт* : науч.-метод. электрон. журн. 2016. Т. 15. С. 226–230.
204. Гета М. р. Опыт пробации и его применение в Республике Казахстан. *Методические рекомендации для инспекторов уголовно-исполнительных инспекций*. Астана, 2003. С. 4–5.
205. Онищенко О. Вони не отримують чорної мітки. *Дзеркало тижня : газета*. 2018. 30 листопада. URL: https://dt.ua/socium/voni-ne-otrimayut-chornoyi-mitki-295766_.html/
206. Органи пробації співпрацюють із волонтерами. *Пробація України* : [сайт]. URL: http://www.probation.gov.ua/page_id=43.
207. Мельничук Г. Роль волонтерства у зміцненні громадянського суспільства в Україні (90-ті рр. XX – перша пол. XXI ст.). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2018. № 2. С. 52–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apcnim_2018_2_9.
208. Ткач О. І. Становлення і розвиток волонтерства як інституту громадянського суспільства. *Вісник Київського національного університету*

імені Тараса Шевченка. Сер. : Політологія. 2017. Вип. 1. С. 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNUPOL_2017_1_10.

209. Голова Синодального відділу УПЦ у справах пастирської опіки пенітенціарної системи протоієрей Віктор Яценко. Представник УПЦ взяв участь у міжнародній конференції в Інституті кримінально-виконавчої служби. *Українська Православна Церква. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ* : [сайт] URL: <http://news.church.ua/2016/04/15/predstavnik-upc-vzyav-uchat-u-mizhnarodnijkonferenciji-v-instituti-kriminalno-vikonavchoji-sluzhbi/> (дата звернення: 20.02.2017).

210. Наказом Міністерства релігійної опіки у пенітенціарній системі юстиції України затверджено Положення про Душпастирську раду з питань. *Католицький оглядач* : [сайт] URL: <http://m.catholicnews.org.ua/nakazom-ministerstva-yusticiyi-ukrayini-zatverdzheno-polozhennya-pro-dushpastirsku-radu-z-pitan>

211. Коренюк А. А. Шляхи вдосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2018. № 2. С. 26–30.

212. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1027-р ; станом на 17 лют. 2019 р. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prgiyi-reformuvannya-sistemi-yusticiyi-shchodo-ditej-na-period-do-2023-roku>

213. Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2018. 491 с.

214. Колб О. Г. Про деякі аспекти забезпечення в Україні права засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 106–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2013_1_25.

215. Виноградова С. О. Рецидивна злочинність серед неповнолітніх: причини та попередження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. : Право. 2015. № 33, т. 2. С. 141–144.

216. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : указ Президента України від 08 лист. 2012 р. № 631/2012 ; станом на 28 лист. 2018 року. URL: ТОВ «Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА ЗАКОН».

217. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. №2713-IV ; станом на 01 груд. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>.

218. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 13 верес. 2017 р. № 654-р ; станом на 19 лют. 2019 р. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250287747>.

219. Кожушко С. К. Професійна взаємодія та її характеристики. *Проблеми інженерно--педагогічної освіти*. 2013. № 38–39. С. 247–252.

220. Гречанюк С. П. Організація взаємодії установ державної кримінально-виконавчої служби України з засобами масової інформації. *Вісник академії адвокатури України*. 2010. № 1 (17). С. 37–41.

221. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 190 с.

222. Микитась І. П. Участь громадських організацій в діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави* : зб.

матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 берез. 2012 р.). Київ, 2012. С. 185–186. URL: <http://tdp.kpi.ua/wpcontent/uploads.pdf>.

223. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : указ Президента України від 26 лют. 2016 р. № 68/2016 ; станом на 01 груд. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

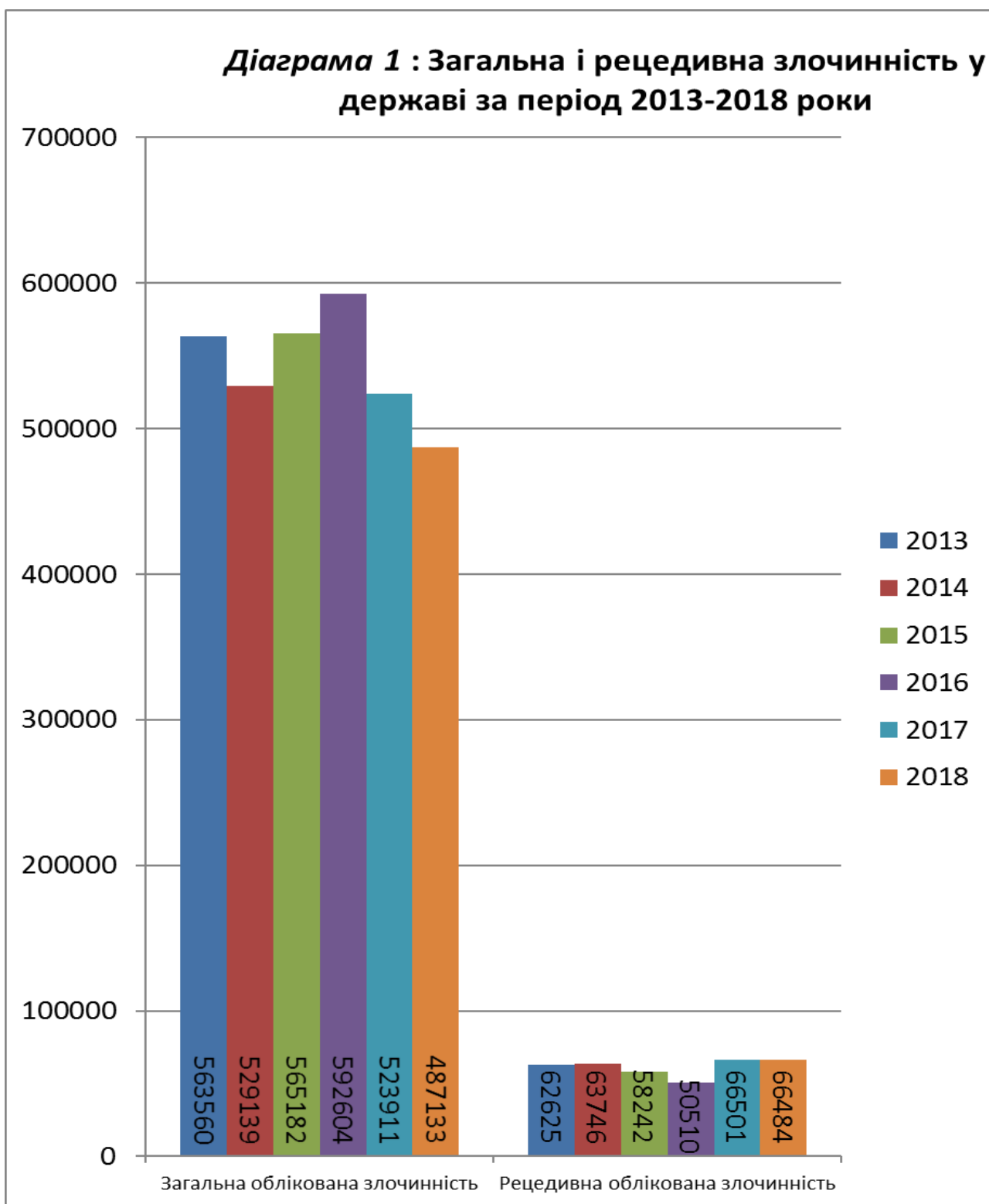
224. Про затвердження Плану заходів на 2017 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 11 трав. 2017 р. № 296-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2017-%D1%80>

225. Турчина О. С. Громадський вплив як один із основних засобів виправлення і ре соціалізації засуджених : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 219 с.

226. Василяк А. Модель взаємовідносин держави і релігійних організацій в США. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 1. С. 279–289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2009_1_29.

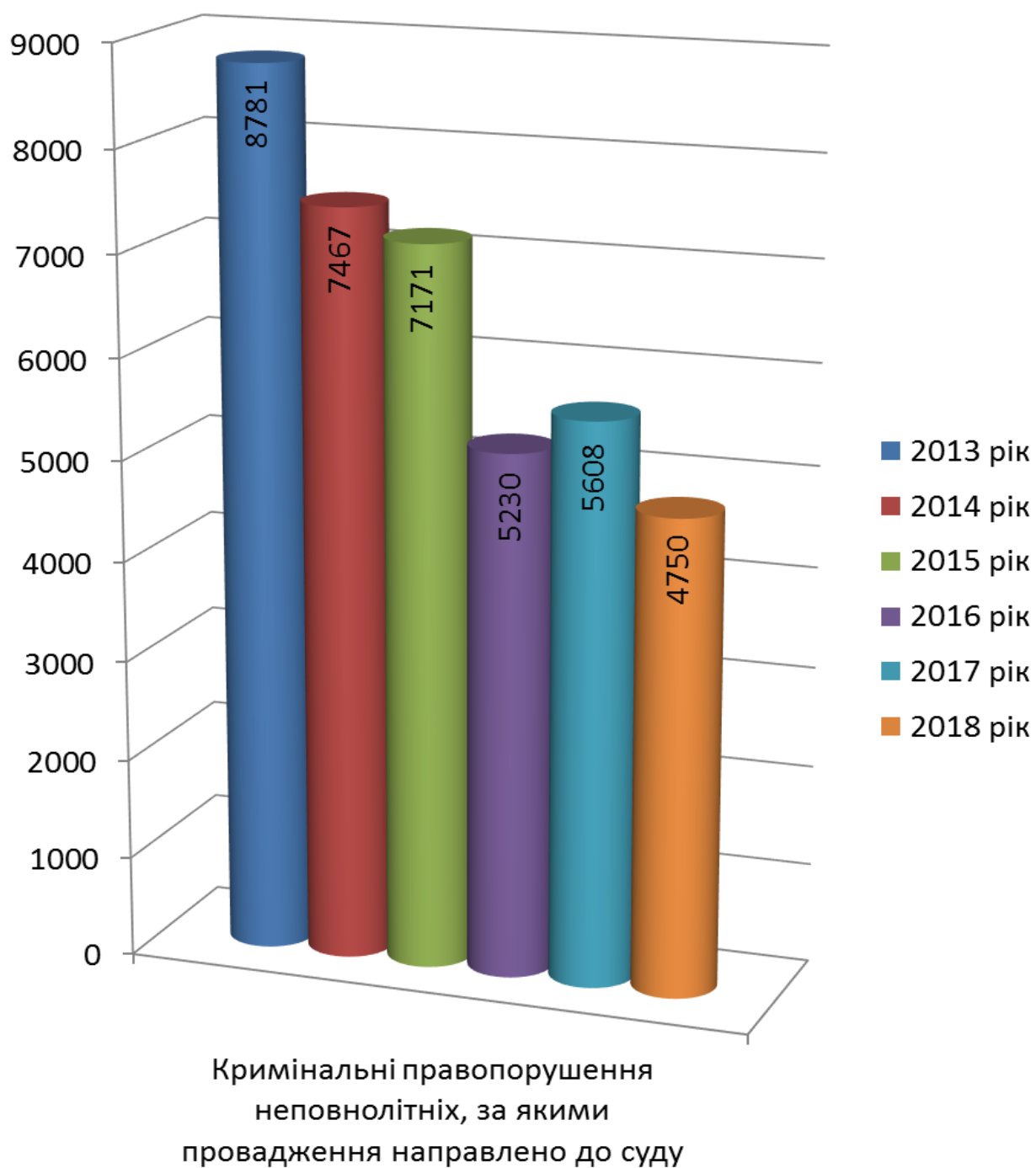
ДОДАТКИ

Додаток А

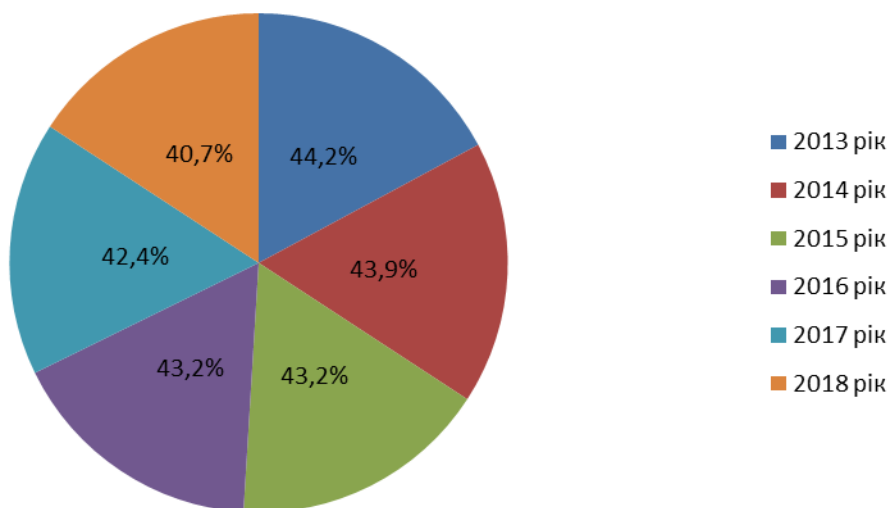
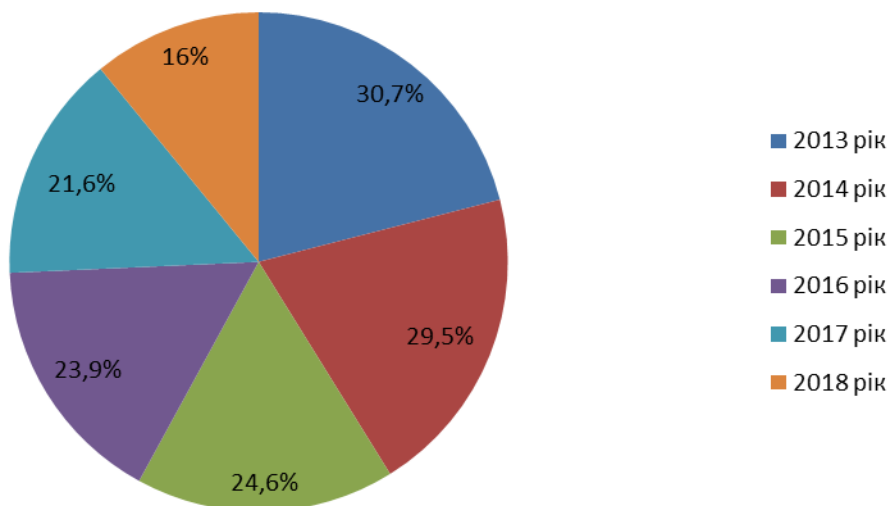

Додаток Б

Діаграмма 2: Кількість кримінальних проваджень про злочини неповнолітніх направлених до суду за період 2013-2018 роки

Додаток В

Діаграмми 3, 4: Питома вага рецидивної злочинності та рецидивної злочинності неповнолітніх за період 2013 – 2018 року**Діаграма 3: Питома вага рецидивної злочинності за період 2013 - 2018 році****Діаграма 4: Рецидивна злочинність неповнолітніх за період 2013 - 2018 роки**

Додаток Г

Діаграми 5, 6: Динаміка злочинців дорослих і неповнолітніх та тих, які мають незняту й непогашену судимість за період 2013-2018 роки.

Додаток Д

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової роботи

Університету державної фіскальної
служби України

доктор юридичних наук, професор

П.В. Цимбал

«25» 05 2018 року

АКТ

Впровадження результатів дисертаційного дослідження
в наукову діяльність

м. Ірпінь

«24» Травня 2018 року

Комісія у складі: директора Навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби України, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Топчія Василя Васильовича; заступника завідувача кафедри кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України, кандидата юридичних наук Бодунової Олеси Миколаївни, начальника науково-організаційного відділу Університету державної фіскальної служби України Новицького Сергія Валерійовича, склали даний акт про те, у ході виконання науково-дослідної роботи «Теоретичні та прикладні проблеми протидії злочинності кримінально – правовими, кримінологічними та кримінально – виконавчими засобами» (державний реєстраційний номер 0116U003304), яка виконується кафедрою кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України, були використані наступні матеріали дисертаційного дослідження Коренюк Анастасії Анатоліївни за темою: «Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні»:

1. Коренюк А.А. Палій М.В., Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх // Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 1. С. 277 – 280.

2. Коренюк А.А. Зарубіжний досвід співпраці органів пробації з релігійними організаціями у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2016.

№ 1(3). С. 167–172.

3. Коренюк А.А. Становление и развитие пробации как системы средств предупреждения преступности несовершеннолетних // *Legea si viata*, MD., 2017. № 12/2. С. 92–95.

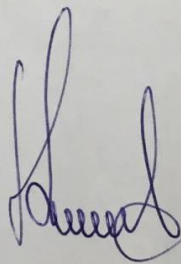
4. Коренюк А.А. Особливості релігійної профілактики рецидивної злочинності неповнолітніх // Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування». Ірпінь, 2018. С. 237-240.

5. Коренюк А.А. Пробація як система заходів зниження рівня рецидивної злочинності неповнолітніх // Матеріали міжвузівського науково-практичного круглого столу «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення». Київ, 2018. С. 185-188.

Комісія вважає, що опубліковані наукові праці Коренюк Анастасії Анатоліївни мають достатній теоретичний та методичний рівень, наукову цінність. Висновки та пропозиції автора є виваженими, ґрунтовними до наукової кафедральної теми і можуть служити підґрунтям для методики наукових дискусій.

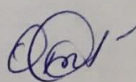
Члени Комісії:

**Директор Навчально-
наукового інституту права
д.ю.н., професор,
заслужений юрист України**

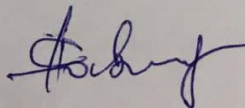
В.В. Топчій

**Заступник завідувача кафедри
кримінального процесу
та криміналістики,
к.ю.н.**

О.М. Бодунова

**Начальник науково-
організаційного відділу**

С.В. Новицький

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник філії Державної
установи «Центр пробачії» у
м. Києві та Київській області
О.В. Колосов
« 20 » вересня 2015 року

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії) зі спеціальності 12.00.08**

**«Кримінальне право та криминологія, кримінально-виконавче право»,
аспіранта кафедри криминології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ Коренюк Анастасії Анатоліївни
на тему: «Взаємодія органів пробачії з релігійними організаціями у
запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні»
у правозастосовну діяльність філії Державної установи «Центр пробачії»
у м. Києві та Київській області**

Комісією у складі:

- 1) Сидоренко Лілії Володимирівни, заступника начальника філії Державної установи «Центр пробачії» у м. Києві та Київській області;
- 2) Лебін Павло Олександрович, провідного інспектора філії Державної установи «Центр пробачії» у м. Києві та Київській області;
- 3) Мруць Вікторії Олександрівни, майора внутрішньої служби, начальника Голосіївського районного відділу філії Державної установи «Центр пробачії» у м. Києві та Київській області;

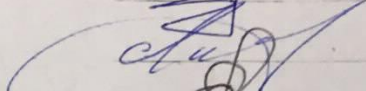
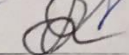
цим актом засвідчує, що прийнято до впровадження розроблені аспірантом кафедри криминології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Коренюк Анастасією Анатоліївною науково-практичні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення діяльності уповноважених органів з питань пробачії у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх шляхом взаємодії органів пробачії з релігійними організаціями. Практичний інтерес становлять пропозиції автора щодо необхідності розроблення нормативно-правового акту взаємодії органів пробачії з релігійними організаціями та внесення змін та доповнень до Закону України «Про пробачію» у частині взаємодії уповноважених органів з питань пробачії з релігійними організаціями, як нового ефективного напрямку боротьби із рецидивом серед дорослих та неповнолітніх.

Ураховані наукові розробки автора щодо підвищення ефективності взаємодії органів пробачії з релігійними організаціями з метою запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх, зокрема:

- встановлено потребу законодавчо визначити основні аспекти співпраці органів пробачії з релігійними організаціями в Порядку взаємодії уповноважених органів з питань пробачії з релігійними організаціями;
- систематизовано форми взаємодії органів пробачії з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні;

- запропоновано введення посад капеланів (представників офіційно зареєстрованих релігійних організацій України) в штатну структуру уповноважених органів з питань пробації.

Члени комісії:

 Л.В. Сидоренко
 Н.О. Лейбін
 В.О. Мруць

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

вих. № 868

01008, Київ, вул. Михайла Грушевського, 5

від « 6 » лютого 2019 р.

Ректору Університету Державної
фіскальної служби України
Пашку П.В.

*Щодо пропозицій
Коренюк А.А.*

Вельмишановний Павле Володимировичу!

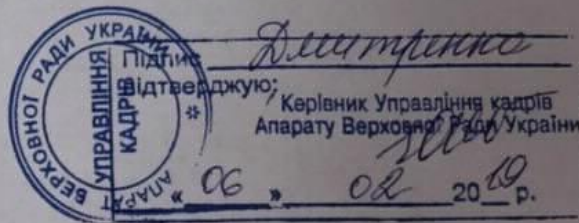
Я, як народний депутат України, отримав і опрацював пропозиції Коренюк Анастасії Анатоліївни щодо внесення змін і доповнень до Закону України «Про пробацію», підготовлені в межах дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» на тему: «Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні».

Члени Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності будуть ознайомлені з пропозиціями Коренюк А.А.

Як суб'єкт права законодавчої ініціативи і член Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності повідомляю, що вищезазначені пропозиції будуть враховані у законодавчій роботі.

З повагою
народний депутат України

Дмитренко О.М.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник директора
Державного науково-дослідного інституту
МВС України,
доктор юридичних наук, професор
Т.О. Проценко
2019 р.

АКТ

**впровадження у науково-дослідну діяльність ДНДІ МВС України
результатів дисертаційного дослідження Коренюк Анастасії Анатоліївни
«Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні
рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні», підготовленого на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 –
кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

Комісія у складі: завідувача науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Кулика О.Г., завідувача науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Рядінської В.О., начальника науково-організаційного відділу ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Федотової Г.В., склала цей акт про те, що результати дисертації Коренюк А.А. «Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні» мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну цінність і можуть бути використані й враховані в подальших науково-дослідних розробках Державного науково-дослідного інституту МВС України.

**Завідувач науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та
проблем запобігання злочинності
ДНДІ МВС України,
доктор юридичних наук, с.н.с.**

 О.Г.Кулик

**Завідувач науково-дослідної лабораторії
проблем правового та організаційного забезпечення
діяльності Міністерства ДНДІ МВС України,
доктор юридичних наук, с.н.с.**

 В.О. Рядінська

**Начальник науково-організаційного відділу
ДНДІ МВС України,
доктор юридичних наук, с.н.с.**

 Г.В. Федотова

Додаток Е

Листи щодо сприяння у проведенні анкетування

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**
пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел. 248-8952, post@naiaau.kiev.ua

Директору департаменту пробації
Міністерства юстиції України
Янчуку О.Б.

04050, м. Київ, вул. Мельникова, 81

02 08 2018 № 46/03/5063

На № _____ від _____ 20__

Шановний Олеже Борисовичу!

З метою підготовки дисертаційного дослідження за спеціальністю 12.00.08 кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право аспірантом Національної академії внутрішніх справ Коренюк А.А. на тему: «Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні», просимо Вашого сприяння у проведенні анкетування (за формами, що додаються) серед засуджених та співробітників у 13 (тринадцятьох) Секторах ювенальної пробації.

Усі фінансові витрати, пов'язані з проведенням процедури анкетування, несе аспірант.

Додаток: Анкета опитування співробітників Секторів ювенальної пробації на 2 аркушах.

З повагою

**проректор
полковник поліції**

С.С. Чернявський

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел. 248-8952, post@naiau.kiev.ua

Начальнику Адміністрації
Державної кримінально-виконавчої
служби України
Крикушенку О.Г.

04050, м. Київ, вул. Мельникова, 81

02 08 2018 № 46/03/5064

На № _____ від _____ 20__

Шановний Олександрє Георгійовичу!

З метою підготовки дисертаційного дослідження за спеціальністю 12.00.08 кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право аспірантом Національної академії внутрішніх справ Коренюк А.А. на тему: «Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні», просимо Вашого сприяння у проведенні анкетування (за формами, що додаються) серед засуджених та співробітників у:

Державній установі «Ковельська виховна колонія»;
Державній установі «Дубенська виховна колонія»;
Державній установі «Куразька виховна колонія імені А.С. Макаренка»;
Державній установі «Кременчуцька виховна колонія»;
Державній установі «Прилуцька виховна колонія».

Усі фінансові витрати, пов'язані з проведенням процедури анкетування, несе аспірант.

- Додатки:**
1. Анкета опитування осіб, які відбувають покарання у виховних колоніях на 2 аркушах.
 2. Анкета опитування співробітників виховних колоній на 3 аркушах.

З повагою

**проректор
полковник поліції**

С.С. Чернявський

Додаток Ж

Аналітична довідка

за результатами опитування неповнолітніх засуджених
до позбавлення волі на певний строк щодо питань,
пов'язаних із дослідженням взаємодії органів пробації з релігійними
організаціями у запобіганні рецидивній злочинності неповнолітніх в Україні

Всього опитано – 90 осіб.

Вивчення проводилось за методикою анкетування у періоді 2015–2018 рр. В анкеті приводились закриті та відкриті питання з метою проведення максимально ґрунтовного дослідження злочинів даної категорії.

1. Скільки Вам років?

	16 років	0 (0%)
	17 років	80 (89%)
	18 років	8 (9%)
	19 років	2 (2%)

1. Яка у Вас освіта?

	Початкова	10 (11%)
	Середня	80 (89%)

2. Чи Ви знали до засудження, що за Ваше правопорушення:

	а) Вас можуть позбавити волі	15 (17%)
	б) не знали, що вчиняєте злочин	11 (12%)
	в) знали, що вчиняєте щось протизаконне, але не думали, що справа дійде до суду?	64 (71%)

3. Чи серед ваших друзів були ті, хто притягувався до кримінальної чи адміністративної відповідальності?

	а) так;	52 (58%)
	б) ні;	38 (42%)
	в) Ваш варіант.	

4. Чи потрібно бути чесним, справедливим, людяним?

	а) так;	36 (40%)
	б) ні;	0 (0%)
	в) не завжди;	54 (60%)
	г) Ваш варіант:	

5. Чому Ви вчинили злочин?

	а) тому що поспорив;	0 (0%)
	б) хотів їсти;	8 (9%)
	в) хотів здобути грошей на алкоголь, цигарки;	9 (10%)
	г) хотів здобути грошей на наркотики;	2 (2%)
	д) заради забави;	4 (4%)
	е) тому що так сказали зробити старші;	2 (2%)
	є) не знав, як діяти в тій ситуації;	3 (3%)
	ж) тому що не було іншого виходу	8 (9%)
	з) був у стані алкогольного сп'яніння;	15 (17%)
	й) був у стані наркотичного сп'яніння;	5 (5%)

	к) тому що так робили всі;	3 (3%)
	л) тому що хвилювався;	1 (1%)
	м) хотів продемонструвати свою сміливість, дружбу;	2 (2%)
	н) хотів показати свою грубість, жорстокість;	1 (1%)
	о) хотів набути авторитету;	4 (4%)
	п) хотів дістати певні речі;	8 (9%)
	р) хотів помститись;	1 (1%)
	с) не знаю, чому це зробив;	11 (12%)
	т) Ваш варіант:	

6. Чи засуджувалися Ви раніше?

	Ні	30 (33%)
	Так, до покарання не пов'язаного з позбавленням волі	40 (44%)
	Так, але був звільнений від відбування покарання з випробуванням	3 (4%)
	Так, один раз	12 (13%)
	Так, два і більше рази	5 (6%)

7. На Вашу думку, за вчинений злочин Вас краще було б:

	а) помістити у ВК;	37 (41%)
	б) примусити працювати у парках, на вулицях, дорогах у позаурочний, позаробочий час чи вихідні дні;	53 (59%)
	в) Ваш варіант:	

8. Що на Вашу думку найбільш позитивно впливає на Ваше виправлення?

	Режим	68 (75%)
	Праця	74 (82%)
	Навчання	55 (61%)
	Вплив релігійних, громадських, правових організацій, волонтерів	55 (61%)

9. Кому Ви більше довіряєте?

	а) прокурору;	1 (1%)
	б) оперуповноваженому;	0 (0%)
	в) вчителю;	2 (2%)
	г) майстру;	5 (5%)
	д) начальнику ВК;	4 (4%)
	е) заступнику по соціальній роботі;	2 (2%)
	є) нікому;	21 (23%)
	ж) вихователю;	13 (14%)
	з) не знаю;	14 (15%)
	й) священику;	2 (29%)

10. Яким чином підтримують з Вами зв'язки Ваші рідні (за необхідності оберіть декілька варіантів)?

	Приїжджають на побачення	64 (71%)
	Здійснюють листування	10 (11%)
	У телефонному режимі	86 (95%)
	Не підтримують зв'язки	4 (5%)

11. Для чого, на Вашу думку, Вас помістили у виховну колонію?

	а) щоб виконати вирок суду;	9 (10%)
	б) щоб виправити і виховати;	26 (29%)
	в) щоб покарати;	12 (13%)
	г) щоб навчити професії;	9 (10%)

	д) щоб дати загальну освіту;	9 (10%)
	е) щоб більше не вчиняв злочинів;	25 (27%)
	є) Ваш варіант.	

12. Хто з нижче перерахованих суб'єктів громадськості найбільш ефективно впливає на Ваше виправлення?

	Релігійні організації	75 (84%)
	Благодійні організації	70 (77%)
	Громадські організації	55 (62%)

13. Як Ви відноситеся до того, що виховну колонію відвідують представники релігійних організацій?

	Позитивно	66 (73%)
	Негативно	2 (2%)
	Байдуже	15 (16%)

14. Чи довіряєте Ви представникам релігійних організацій?

	Так	64 (72%)
	Ні	10 (11%)
	Коли як	16 (17%)

15. Яку релігію Ви сповідуєте?

	Православна	70 (76%)
	Протестанська	12 (13%)
	Греко-католицька	7 (8%)
	Католицька	2 (3%)

16. Яким чином, на Вашу думку, релігія впливає на людину?

	Допомагає подолати духовну кризу	65 (72%)
	Допомагає у пошуку сенсу життя	63 (70%)
	Допомагає у формуванні відносин ненасильства, милосердя, співчуття та терпіння	50 (55%)
	Допомагає розкаятися у скоєному	76 (84%)
	Стимулює до правомірної поведінки	67 (74%)
	Ваш варіант	

17. Чи цікаві для Вас заходи, які проводяться релігійними організаціями?

	Так	63 (70%)
	Ні	7 (8%)
	Коли як	20 (22%)

18. Як часто Вас відвідують представники релігійних організацій?

	Раз на тиждень	10 (12%)
	Раз на місяць	0 (0%)
	Рідше	0 (0%)
	Частіше	80 (88%)

19. Яку форму спілкування з Вами найчастіше здійснюють релігійні організації?

	Проведення бесід, лекцій	90 (100%)
	Проведення богослужінь за Вашою участю	85 (95%)
	Надання благодійної гуманітарної допомоги	40 (45%)

20. Чи впливає робота релігійних організацій на Ваше виправлення?

	Так	71 (79%)
	Ні	5 (6%)
	Не знаю	14 (15%)

21. Чи розраховуєте Ви на допомогу релігійних організацій в налагодженні сімейних відносин після звільнення з виховної колонії?

	Так	62 (69%)
	Ні	8 (9%)
	Не знаю	20 (22%)

22. Які, на Ваш погляд, заходи з боку релігійних організацій потрібні для попередження вчинення Вами повторного кримінального правопорушення після звільнення з виховної колонії? (за необхідності оберіть декілька варіантів)?

	утримання у релігійному середовищі	25 (28%)
	допомога у працевлаштуванні, навчанні	82 (91%)
	надання матеріальної допомоги на перший час	85 (94%)
	надання гуманітарної допомоги	80 (88%)
	допомога у відновленні документів	50 (55%)
	допомога у пошуку житла	44 (49%)
	допомога у налагодженні відносин з рідними	87 (96%)

Додаток 3

Аналітична довідка

за результатами опитування співробітників
підрозділів пробації та секторів ювенальної пробації України
щодо питань, пов'язаних із дослідженням
взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивній
злочинності неповнолітніх в Україні

Всього опитано – 128 осіб: 100 співробітників підрозділів пробації та 28 – секторів ювенальної пробації.

Вивчення проводилось за методикою анкетування у періоді 2017–2018 рр. В анкеті приводились закриті та відкриті питання з метою проведення максимально ґрунтовного дослідження злочинів даної категорії.

1. Укажіть Ваш стаж роботи в підрозділі пробації / секторі ювенальної пробації (враховуючи роботу у КВІ):

1-3 роки	74 (57%)
4-8 років	14 (11%)
9-15 років	40 (32%)
понад 15 років	

2. Чи вважаєте Ви, що упродовж останніх років відбувається зростання злочинності серед неповнолітніх?

Так	82 (64%)
Ні	46 (36%)

3. Яка на Вашу думку, з наведених нище, головна група теорій причин злочинності неповнолітніх?

антрополобіологічні	73 (57%)
психологічні та психіатричні	90 (70%)
соціологічні	109 (85%)

4. Які на Вашу думку основні причини рецидивної злочинності неповнолітніх?

неефективність заходів ресоціалізації щодо неповнолітніх	46 (36%)
неналежна профілактична робота з неповнолітніми	36 (28%)
негативний вплив сім'ї	100 (78%)
негативний вплив найближчого оточення	119 (93%)
низький освітній та духовний рівень особи неповнолітнього	110 (86%)
неповнолітній відбував попереднє покарання у виді позбавлення волі у виховній колонії	46 (36%)
Ваш варіант	

5. У більшості випадків, на Вашу думку, неповнолітнім рецидивістом є:

Особа, яка працює	58 (45,2%)
Особа, яка навчається	43 (33,5%)
Особа, яка не працює і не навчається	22 (17%)
особа з неповної сім'ї	29 (22, 6%)

	особа з повноцінної родини	98 (76,3%)
	Особа без родини	3 (2,1%)
	Вчиняють злочини в групі	58 (45%)
	Вчиняють одноособово	37 (29%)
	Корисливого спрямування	77 (60%)
	Насильницького спрямування	22 (17%)
	З умислом	10 (8%)
	Без умислу	26 (20%)
	З нечітко вираженим умислом	38 (70%)
	Особи, які найчастіше вчиняються крадіжки	87 (68%)
	Особи, які найчастіше вчиняються хуліганство	9 (7%)
	Особи, які найчастіше вчиняються вбивства	1 (1%)
	Особи, які найчастіше вчиняються розбої	10 (7,8%)
	Особи, які найчастіше вчиняються грабежі	16 (12,2%)
	Високого рівня інтелекту	19 (15%)
	Середнього рівня інтелекту	95 (74%)
	Низького рівня інтелекту	22 (17%)
	З високою самооцінкою	64 (50%)
	З низькою самооцінкою	54 (42%)
	Неадекватною самооцінкою (завищеною або навпаки)	100 (78%)
	Емоційні стійкі	15 (12%)
	Емоційно нестійкі	100 (78%)
	Відповідальний	17 (13%)
	Легковажний	86 (67%)
	Високим рівнем емоційного інтелекту	6 (5%)
	Середнім рівнем емоційного інтелекту	27 (21%)
	Низьким рівнем емоційного інтелекту	45 (35%)
	Впевнений в собі	24 (19%)
	Невпевнений у собі	54 (42%)
	Здатний до співчуття	42 (33%)
	Нездатний до співчуття	23 (18%)
	Високим самоконтролем	5 (4%)
	Низьким самоконтролем	115 (90%)
	Середнім самоконтролем	58 (45%)

6. Хто з нижче перерахованих суб'єктів громадськості співпрацює з Вашим підрозділом пробації / сектором ювенальної пробації з метою запобігання вчиненню неповнолітніми повторних злочинів?

	Релігійні організації	46 (36%)
	Благодійні організації	113 (89%)
	Громадські організації	122 (96%)

5.

5. Чи є у Вас досвід співпраці з релігійними організаціями у своїй професійній діяльності?

	Так	64 (50%)
	Ні	64 (50%)

6. Якщо «Так», то в якій формі здійснюється співпраця?

	Проведення бесід, лекцій	64 (100%)
	Проведення богослужінь за участю неповнолітніх	55 (86%)
	Надання благодійної матеріальної допомоги (працевлаштування, забезпечення житлом, одягом)	32 (50%)
	Ваш варіант	

7. Яку допомогу на Вашу думку могли б надавати релігійні організації неповнолітнім з метою попередження рецидивної злочинності?

	Подолати духовну кризу	82 (64%)
	Вирішення міжособистісних та групових конфліктів	37 (29%)
	Допомога у пошуку сенсу життя	82 (64%)
	Надання матеріальної допомоги (працевлаштування, забезпечення житлом, одягом)	46 (36%)
	Допомога у формуванні відносин ненасильства, милосердя, співчуття та терпіння	113 (89%)
	Розкаяння у скоєному	100 (78%)
	Ваш варіант	

8. Чи співпрацює Ваш підрозділ пробації/сектор ювенальної пробації з релігійними організаціями на даний момент?

	Так	55 (43%)
	Ні	73 (57%)

9. Чи існують складнощі, які перешкоджають більш активному залученню релігійних організацій до співпраці з Вашим підрозділом пробації / сектором ювенальної пробації з метою запобігання вчинення повторних злочинів неповнолітніми?

	Так	5 (3,5%)
	Ні	123 (96,5%)

10. Назвіть основні проблеми, які виникають при взаємодії підрозділу пробації / сектору ювенальної пробації з релігійними організаціями у запобіганні вчиненню повторних злочинів неповнолітніми?

	Відсутність загальнодержавного нормативно-правового акту, який би визначав основні механізми та форми співпраці	100 (78,5%)
	Низький рівень авторитету релігійних організацій серед неповнолітніх	82 (64%)
	Байдужість з боку релігійних організацій до проблем неповнолітніх	14 (11%)
	Складнощі у пошуку та залученню релігійних організацій до співпраці	(7%)
	Ваш варіант	

11. На Вашу думку, чи є необхідність доповнення КВК України статтею, яка б регулювала здійснення душпастирської опіки в органах пробації?

	Так	110 (86%)
	Ні	(15) 12%
	Ваш варіант	0

12. На Вашу думку чи можуть релігійні організації сприяти у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх?

	Так	114 (89%)
	Ні	14 (11%)

13. Чи прослідковуються позитивні результати застосування пробації до неповнолітніх?

	Так	102 (80%)
	Ні	26 (20%)

14. Чи є необхідність, на Вашу думку, у розробці на законодавчому рівні Порядку про взаємодію органів пробації з релігійними організаціями у сфері запобігання вчиненню повторних злочинів?		
	Так	87 (68%)
	Ні	41 (32%)
15. Чи виявляють неповнолітні, які перебувають в підрозділі пробації / секторі ювенальної пробації зацікавленість до заходів, які проводяться спільно з релігійними організаціями?		
	Так	78 (61%)
	Ні	27 (21%)
	Іноді	23 (18%)
16. Чи зростає на Вашу думку рецидивна злочинність неповнолітніх?		
	Так	78 (61%)
	Ні	50 (39%)(
17. Які на Ваш погляд основні причини зниження рецидиву неповнолітніх (оберіть запропонований варіант або декілька)?		
	поступовим скороченням населення України	102 (80%),
	відсутністю офіційної реєстрації злочинів на територіях з традиційно високим рівнем злочинності – в окупованих частинах Донецької та Луганської областей, Автономній Республіці Крим	87 (70%)
	повторний злочин найчастіше особа вчиняє вже у дорослому віці	92 (72%)
	Підвищена латентність (у більшості випадків кримінальні правопорушення неповнолітніх сприймаються як дитячі пустощі)	83 (65%)
	Вийзд молоді за кордон (фактичне зменшення кількості неповнолітніх осіб)	96 (75%)
	Ваш варіант	0

Додаток К

Аналітична довідка

за результатами опитування співробітників
відділів соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими
виховних колоній України щодо питань,
пов'язаних із дослідженням взаємодії з релігійними організаціями у запобіганні
рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні

Всього опитано – 21 осіб.

Вивчення проводилось за методикою анкетування у періоді 2017–2018 рр. В анкеті приводились закриті та відкриті питання з метою проведення максимально ґрунтовного дослідження злочинів даної категорії.

1. Укажіть Ваш стаж роботи у виховній колонії?		
	1-3 роки	4 (19%)
	4-8 років	7 (33%)
	9-15 років	6 (29%)
	понад 15 років	4 (19%)
2. Чи вважаєте Ви, що упродовж останніх років відбувається зростання злочинності серед неповнолітніх?		
	А) так	15 (72%)
	Б) ні	6 (28%)
3. Які на Ваш погляд основні причини зниження рецидиву неповнолітніх (оберіть запропонований варіант або декілька)?		
	поступовим скороченням населення України	18 (84%),
	відсутністю офіційної реєстрації злочинів на територіях з традиційно високим рівнем злочинності – в окупованих частинах Донецької та Луганської областей, Автономній Республіці Крим	15 (74%)
	повторний злочин найчастіше особа вчиняє вже у дорослому віці	16 (76%)
	Підвищена латентність (у більшості випадків кримінальні правопорушення неповнолітніх сприймаються як дитячі пустощі)	13 (67%)
	Виїзд молоді за кордон (фактичне зменшення кількості неповнолітніх осіб)	16 (74%)
	Ваш варіант	
4. Які на Вашу думку основні причини рецидивної злочинності неповнолітніх?		
	Негативний вплив в сім'ї	21 (100%)
	Негативний вплив найближчого оточення	19 (90%)
	Низький освітній та духовний рівень особи неповнолітнього	17 (81%)
	Неповнолітній відбував уже попереднє покарання у виховній колонії	3 (14%)
	Розпад соціокультурного середовища існування	4 (19%)
	Низька профілактична робота з боку	5 (24%)

	державних органів	
	Ваш варіант	
5. Хто з нижче перерахованих суб'єктів громадськості співпрацює з Вашою виховною колонією з метою запобігання вчиненню неповнолітніми повторних злочинів?		
	Релігійні організації	21 (100%)
	Благодійні організації	17 (81%)
	Громадські організації	21 (100%)
6. Чи є у Вас досвід співпраці з релігійними організаціями у своїй професійній діяльності?		
	Так	17 (81%)
	Ні	4 (19%)
7. Якщо «Так», то в якій формі здійснюється співпраця?		
	Проведення бесід, лекцій, проповідей з метою духовного виховання	17 (100%)
	Проведення богослужінь за участю неповнолітніх	15 (88%)
	Організація сповіді засуджених	12 (70%)
	Надання благодійної матеріальної допомоги (працевлаштування, забезпечення житлом, одягом)	11 (65%)
8. Яку допомогу на Вашу думку могли б надавати релігійні організації неповнолітнім з метою попередження рецидивної злочинності?		
	Подолати духовну кризу	19 (90%)
	Вирішення міжособистісних та групових конфліктів	5 (24%)
	Допомога у пошуку сенсу життя	20 (95%)
	Надання матеріальної допомоги (працевлаштування, забезпечення житлом, одягом)	18 (86%)
	Налагодження відносин з близькими	18 (86%)
	Допомога у формуванні відносин ненасильства, милосердя, співчуття та терпіння	18 (86%)
	Розкаяння у скоєному	20 (95%)
	Ваш варіант	
9. Чи здійснюється душпастирська опіка засуджених у Вашій виховній колонії на даний момент?		
	Так	21 (100%)
	Ні	0
10. Чи існують складнощі, які перешкоджають більш активному здійсненню душпастирської опіки засуджених у Вашій виховній колонії з метою запобігання вчиненню повторних злочинів неповнолітніми у майбутньому?		
	Так	0
	Ні	21 (100%)
11. Назвіть основні проблеми, які виникають при співпраці священнослужителів (капеланів), релігійних організацій із Вашою виховною колонією у запобіганні вчиненню повторних злочинів неповнолітніми?		
	Перешкоджання здійсненню заходів душпастирської опіки персоналом виховної колонії	0 (0%)
	Відсутність посади капелана як штатної	20 (95%)

	одиниці виховної колонії	
	Низький рівень авторитету релігійних організацій	20 (95%)
	Низька активність до співпраці з боку релігійних організацій	5 (24%)
	Ваш варіант	
12. Чи прослідковуються позитивні результати застосування душпастирської опіки до неповнолітніх засуджених?		
	Так	18 (86%)
	Ні	3 (14%)
13. Чи є необхідність на Вашу думку у введенні на законодавчому рівні посади капелана як штатної одиниці виховної колонії?		
	Так	17 (81%)
	Ні	4 (19%)
14. Чи виявляють неповнолітні, які перебувають у виховних колоніях зацікавленість до заходів, які проводяться спільно з релігійними організаціями?		
	Так	8 (39%)
	Ні	2 (9%)
	Іноді	11 (52%)
15. Оцініть за 10-ти бальною шкалою у якій мірі релігійні організації здійснюють профілактичну роботу із неповнолітніми злочинцями?		
		8
16. На Вашу думку, враховуючи Ваш професійний досвід у застосуванні душпастирської опіки до неповнолітніх засуджених, чи є доцільною взаємодія релігійних організацій з Секторами ювенальної пробації з метою запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх?		
	Так	17 (81%)
	Ні	4 (19%)

Додаток Л**ЗАТВЕРДЖЕНО**

Наказ
Міністерства юстиції
України
від _____.____.____ № ____

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України

ПРОЕКТ ПОРЯДКУ
про взаємодію уповноважених органів з питань пробації з релігійними
організаціями

I. Загальні положення

1. Цей Порядок визначає механізм взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку (далі – релігійними організаціями), під час здійснення ними заходів щодо нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років; виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів; реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими; підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; реалізації інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

2. У цьому Порядку терміни вживаються у значеннях, наведених в Кримінально-виконавчому кодексі України та Законах України «Про пробацію» і «Про свободу совісті та релігійні організації».

3. Метою взаємодії уповноважених органів з питань пробації та релігійних організацій є задоволення релігійних потреб суб'єктів пробації, підвищення значення духовних традицій і релігійної культури в морально-етичному вихованні суб'єктів пробації; розвиток корисної ініціативи та творчих здібностей суб'єктів пробації.

4. Основним завданням взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями є формування у суб'єктів пробації зрілої морально-етичної свідомості та каяття у скоєному злочині з ціллю їх виправлення і запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

5. Релігійні організації здійснюють свою діяльність під керівництвом та за сприяння уповноваженого органу з питань пробації.

6. Участь суб'єктів пробації у заходах, які проводяться релігійними організаціями за сприяння уповноважених органів з питань пробації є складовою частиною процесу їх виправлення та ресоціалізації, становлення на життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам.

II. Форми взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями та напрями релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією

1. Формами взаємодії уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями є:

організація та проведення богослужінь та інших релігійних заходів для суб'єктів пробації;

організація та проведення заходів пізнавальної, культурної та духовної спрямованості (проведення спільних лекцій, бесід, мистецьких заходів);

організація переглядів кіно-, відеофільмів та телевізійних передач, прослуховувань радіопередач релігійного характеру;

ознайомлення суб'єктів пробації з релігійною літературою та пресою (передплата відповідних періодичних видань);

організація відвідування бібліотек для ознайомлення з духовною літературою;

організація участі суб'єктів пробації у заходах добровільного благоустрою культових приміщень та прилеглих до них територій;

надання матеріальної підтримки суб'єктам пробації (допомога у забезпеченні житлом, одягом, продуктами харчування, працевлаштуванні, навчанні, допомога у відновленні втрачених документів);

здійснення заходів душпастирської опіки суб'єктів пробації;
 організація круглих столів, конференцій з метою вдосконалення спільної діяльності уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями щодо виправлення суб'єктів пробації.

2. Релігійна діяльність, пов'язана з пробацією, здійснюється релігійними організаціями за такими напрямками:

участь у підготовці досудової доповіді щодо обвинувачених (у частині допомоги у зборі інформації, характеризуючої суб'єкта пробації);

сприяння уповноваженим органам з питань пробації у здійсненні наглядових заходів за місцем роботи та навчання суб'єктів пробації;

участь у проведенні соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації;

участь у складанні та реалізації індивідуальних планів роботи із суб'єктами пробації;

участь у проведенні індивідуально-профілактичної роботи із суб'єктами пробації;

надання духовної, консультативної, психологічної (шляхом залучення психологів на волонтерських засадах) та інших видів допомоги суб'єктам пробації;

сприяння у реалізації пробаційних програм стосовно суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

сприяння у проведенні благодійних акцій з метою допомоги суб'єктам пробації;

подальша духовна та матеріальна підтримка осіб, звільнених з місць позбавлення волі, осіб знятих з обліку уповноважених органів з питань пробації (як надовше утримання особи у релігійному середовищі)

Залучення релігійної організації до здійснення діяльності з суб'єктами пробації здійснюється уповноваженим органом з питань пробації через укладення угоди про співпрацю (Меморандум) та проведення співбесіди працівником уповноваженого органу з питань пробації з представником релігійної організації.

За угодою одна сторона (релігійна організація) зобов'язується за завданням іншої сторони (уповноважений орган з питань пробації) особисто безоплатно здійснювати релігійну діяльність протягом установленого в договорі строку, а уповноважений орган з питань пробації зобов'язується забезпечити релігійній організації можливості для здійснення діяльності з суб'єктами пробації. В угоді про співпрацю може визначатися порядок відшкодування релігійній організації витрат, пов'язаних з виконанням угоди.

3. Угода укладається в письмовій формі та має містити:

- опис діяльності релігійної організації (завдання);
- період провадження релігійної діяльності;
- права та обов'язки сторін;
- відповідальність за заподіяння збитків;
- умови розірвання угоди.

4. Про укладення угоди про співпрацю релігійної організації з уповноваженим органом з питань пробації вноситься запис до журналу обліку.

5. Угоди про співпрацю уповноважених органів з питань пробації з релігійними організаціями не укладаються із релігійними організаціями, які раніше своєю діяльністю негативно вплинули на поведінку суб'єктів пробації та порушили їх права.

11. Заходи з провадження релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією, щодо конкретного суб'єкта пробації визначаються працівником уповноваженого органу з питань пробації в індивідуальному плані роботи із суб'єктом пробації за обов'язковою участю релігійної організації та суб'єкта пробації.

Про результати проведеної роботи релігійна організація інформує працівника уповноваженого органу з питань пробації.

12. У разі отримання від релігійної організації інформації про невиконання суб'єктом пробації обов'язків, визначених законом та покладених на нього рішенням суду, працівник уповноваженого органу з питань пробації повинен вжити заходів щодо перевірки такої інформації, припинення правопорушень, проведення із суб'єктом пробації індивідуально-профілактичної роботи.

III. Права та обов'язки уповноваженого органу з питань пробації під час залучення до своєї діяльності на умовах співпраці релігійних організацій

1. Уповноважений орган з питань пробації під час залучення до своєї діяльності на умовах співпраці релігійних організацій має право:

самостійно визначати напрями здійснення релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією;

здійснювати відбір релігійних організацій та укладати з ними угоди про співпрацю;

надавати релігійним організаціям за їх згодою завдання щодо здійснення релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією;

отримувати кошти та інше майно для здійснення релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією;

здійснювати міжнародне співробітництво з питань діяльності релігійних організацій, пов'язаної з пробацією;

пропонувати релігійним організаціям надавати документи, які підтверджують їх реєстрацію, як юридичної особи.

2. Уповноважений орган з питань пробації під час залучення до своєї діяльності на умовах співпраці релігійних організацій зобов'язаний:

роз'яснювати суб'єктам пробації положення законодавства, що регламентує порядок реалізації їх права на свободу віросповідання;

забезпечувати взаємодію уповноваженого органу з питань пробації з релігійними організаціями;

вживати заходів щодо залучення до духовно-просвітницької роботи із суб'єктами пробації представників релігійних організацій, які виявляють бажання до співпраці;

забезпечувати спільно з релігійними організаціями обладнання і постійне оновлення наочного приладдя для суб'єктів пробації з інформацією про місце та час проведення релігійними організаціями заходів;

з'ясовувати у кожного суб'єкта пробації його наміри щодо участі у заходах, які проводяться релігійними організаціями;

забезпечувати релігійним організаціям безпечні і належні для життя і здоров'я умови для здійснення релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією.

IV. Права та обов'язки релігійних організацій

1. Релігійна організація під час здійснення своїх повноважень має право на:

перебування на території і в приміщеннях підприємств, установ та організацій за дозволом їх керівників або уповноважених ними осіб;

участь у відвідуванні суб'єктів пробації за місцем їх роботи або навчання; проведення зустрічей із суб'єктами пробації та їх сім'єю з метою здійснення заходів соціально-виховної роботи;

захист своїх прав відповідно до законодавства;

інші права, передбачені угодою про співпрацю та законодавством.

2. Релігійні організації під час здійснення своїх повноважень зобов'язані:

сумлінно та своєчасно виконувати обов'язки передбачені угодою про співпрацю;

не допускати дій і вчинків, які можуть негативно вплинути на репутацію релігійної організації та уповноваженого органу з питань пробації;

не допускати дій та вчинків, які можуть порушити права суб'єктів пробації;

дотримуватися правового режиму інформації з обмеженим доступом.

За порушення прав суб'єктів пробації релігійні організації відповідають згідно із законодавством.

V. Права та обов'язки суб'єктів пробації, до роботи з якими залучаються релігійні організації

1. Суб'єкти пробації, до роботи з якими залучаються релігійні організації, мають право на:

поважливе і гуманне ставлення з боку релігійних організацій;

звернення за допомогою до релігійної організації;

вибір форм надання релігійної допомоги у сфері пробації;

роз'яснення своїх прав та обов'язків;

отримання інформації про можливу допомогу і консультації;

участь у програмах і заходах, що організовуються уповноваженим органом з питань пробації спільно із релігійною організацією;

надання уповноваженому органу з питань пробації вмотивованої заяви про неможливість роботи з релігійною організацією через сповідування різних релігійних напрямів;

захист своїх прав та законних інтересів відповідно до закону;

інші права, передбачені законодавством.

2. Суб'єкти пробації, до роботи з якими залучаються волонтери пробації, зобов'язані:

виконувати встановлені законом та покладені на них рішенням суду обов'язки;

не вчиняти правопорушень;

виконувати законні вимоги персоналу уповноваженого органу з питань пробації;

надавати персоналу уповноваженого органу з питань пробації повну та достовірну інформацію, потрібну для ефективного надання допомоги релігійними організаціями у сфері пробації;

ввічливо ставитися до представників релігійних організацій;

не створювати ризиків для життя та здоров'я представників релігійних організацій пробації під час здійснення ними діяльності, пов'язаної з пробацією.

VI Особливості релігійної діяльності, пов'язаної з пробацією щодо неповнолітніх

1. Релігійна діяльність, пов'язана з пробацією здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх. До роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації не залучаються релігійні організації, які можуть негативно вплинути на психологічний розвиток неповнолітнього.

2. Релігійна діяльність, пов'язана з пробацією щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

3. Релігійна діяльність пов'язана з пробацією полягає у здійсненні за дозволом батьків або законних представників неповнолітнього наглядових та соціально-виховних заходів щодо неповнолітніх, засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

4. Релігійна діяльність, пов'язана з пробацією щодо неповнолітніх здійснюється спільно з органом пробації та з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень.

5. Релігійна діяльність, пов'язана з пробацією щодо засуджених неповнолітніх може проводитися із залученням батьків або їхніх законних представників.

6. Релігійні організації приймають участь у реалізації пробаційних програм щодо неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

7. Релігійна діяльність, пов'язана з пробацією застосовується до неповнолітніх згідно з цим Порядком та з урахуванням особливостей, передбачених цим Розділом.

Додаток М

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коренюк А. А., Палій М. В. Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 277–280.
2. Коренюк А. А. Зарубіжний досвід співпраці органів пробації з релігійними організаціями у сфері запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх. *Міжнародний юридичний вісник*. 2016. № 1(3). С. 167–172.
3. Коренюк А. А. Становление и развитие пробации как системы средств предупреждения преступности несовершеннолетних. *Leges si viata*. 2017. № 12/2. С. 92–95.
4. Коренюк А. А. Рецидивна злочинність неповнолітніх в Україні: сучасний стан та попередження. *Публічне право*. 2018. № 2 (30). С. 233–237.
5. Коренюк А. А. Шляхи вдосконалення практичної діяльності органів пробації та релігійних організацій у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2018. № 2. С. 26–30.
6. Коренюк А. А. Орган пробації як суб'єкт запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Публічне право*. 2018. № 3(31). С. 31–40.
7. Коренюк А. А. Особливості релігійної профілактики рецидивної злочинності неповнолітніх. *Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Ірпінь, 1 берез. 2018 р.). Ірпінь, 2018. С. 237–240.
8. Коренюк А. А. Пробація як система заходів зниження рівня рецидивної злочинності неповнолітніх: *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: зб. матеріалів кругл. столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 186–188.

9. Коренюк А. А. Основні форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 30 листоп. 2018 р.). Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 138–141.

10. Коренюк А. А. Питання підвищення ефективності взаємодії органів пробації з релігійними організаціями в запобіганні рецидиву неповнолітніх: *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: зб. матеріалів кругл. столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 289–291.